

Revista Centrului de Cercetări Sociale, Științe Politice
și Administrative

SOCIETATE ȘI POLITICĂ

Revistă semestrială interuniversitară
Numărul 1, aprilie 2008, semestrul I

„Vasile Goldiș” University Press
Arad - 2008

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Responsabilitatea privind conținutul materialelor publicate aparține în întregime autorilor /referenților științifici.

Revistă evaluată de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior:
Categorii D, cod CNCIS 834.

Tipărit la S.C. Gutenberg S.A. Arad
Calea Victoriei 41- 43
Tel. 0257/230670 • Fax 0257/254339
E-mail: gutenberg@arad.astral.ro

CONSILIUL EDITORIAL / ADVISORY BOARD:

Președinte de onoare: prof. univ. dr. Aurel Ardelean

Președinte: prof. univ. dr. Marțian Iovan

Membri:

Prof. univ. dr. Cătălin Zamfir, membru corespondent al Academiei Române - Universitatea din București, prof. univ. dr. Răzvan Theodorescu – membru al Academiei Române, prof.univ.dr. Adrian Miroiu – SNSPA București, prof. univ. dr. Marius Grec, prof.univ. dr. Liviu Zăpârțan - Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, prof.univ.dr. Ioan Mac, prof. univ. dr. Vasile Popeangă, prof. univ. dr. Viorel Prelici – Universitatea din Timișoara, conf.univ.dr. Nicolae Iuga, prof.univ.dr. Gheorghe I. Florescu – Universitatea din Iași, prof.univ.dr. Gheorghe Siseștean – Universitatea din Oradea, lector univ. dr. Roman Regis.

COMITETUL CONSULTATIV INTERNAȚIONAL:

Prof. univ. dr. Alexandre Dorna - Universitatea Caen - Franța, prof. univ. dr. Harry Grosmann - Universitatea din Frankfurt-Hanau - Germania, prof. univ. dr. Clemens Clockner - Universitatea din Wiesbaden - Germania, prof. univ. dr. Patrizia Messina - Universitatea din Padova - Italia, prof. univ. dr. Lucia Maria Vaina - Universitatea din Boston - S.U.A.

COLECTIVUL REDACȚIONAL / EDITORIAL BOARD:

Redactor-șef / Editor-in-Chief: prof. univ. dr. Marțian Iovan

Secretar general de redacție / Executive Editor: lect. univ. dr. Cristian Bențe

Responsabil de număr: lect. univ. dr. Sorin Bulboacă

Traduceri / Translations from romanian were revised by: lector drd.Stăncuța Laza

Tehnoredactor/ Made-up: prof. Dumitrea Daniela

Adresa/ Editorial Office:

„Vasile Goldiș” University Press, revistă semestrială, B-dul Revoluției,
Nr. 94-96, 310025, Arad, România

E-mail: miovan@uvvg.ro

Web: www.uvvg.ro/socpol

Tel. / Fax: 0040-257-284899

ISSN: 1843-1348

SUMAR – CONTENTS - SOMMAIRE

Notă introductivă.....	6
DEL RE, A., <i>L'Europa per il riequilibrio della rappresentanza di genere</i>	8
KÖTELES, L., KATALIN, R., <i>Păgubașii politicii de tranziție – consecințele „recapitalizării” în zonele rurale din Sud-Estul Marii Câmpii</i>	33
IOVAN, M., <i>Politica Uniunii Europene în domeniul concurenței</i>	40
NEDELICU-IENEI, Anda V., <i>Politicile comunității europene privind agricultura și dezvoltarea rurală în România, în perioada 2007-2013</i>	63
IUGA, N., <i>Problema legitimării statului la Platon și Aristotel</i>	85
BENȚE, C., <i>Relațiile economice ale României cu CAER-ul în perioada 1949-1960</i>	105
MACARIE, S., <i>Fenomenul migrației externe și efectul acestuia asupra familiei</i>	122
LESUȚAN, I., <i>Abordarea critică a comunicării - o abordare socială a comunicării</i>	134
MATEI, O., <i>Virtutea și practica administrației publice</i>	153
MACARIE, H. S., <i>Analiza nupțialității în zona de nord-vest a țării</i>	171
<i>Instrucțiuni pentru autori</i>	184
<i>Manuscript Submission</i>	

CONTENTS

Introductory note.....	6
DEL RE, A., <i>L'Europa per il riequilibrio della rappresentanza di genere</i>	8
KÖTELES, L., ROZSNYAI, K., <i>Losers of the political transition – consequences of “recapitalization” of rural areas in the Southeast Great Plain</i>	33
IOVAN, M., <i>The European Union’s policy regarding competition</i>	40
NEDELICU-IENEI, Anda V., <i>The European Community’s policies regarding the agriculture and the rural development in Romania, between 2007-2013</i>	63
IUGA, N., <i>The state legitimacy matter related to Platon and Aristotel</i> ..	85
BENȚE, C., <i>The Romania’s economic relationships with CAER between 1949-1960</i>	105
MACARIE, S., <i>The phenomenon of external migration and its effect on the family</i>	122
LESUȚAN, I., <i>The critical approach of communication – one social approach of communication</i>	134
MATEI, O., <i>The public administraton’s virtue and practice</i>	153
MACARIE, H. S., <i>The nuptiality analyze in the North - West part of Romania</i>	171
<i>Instructions for authors</i>	184
<i>Manuscript Submission</i>	

Introductory note

*The **Society and Politics** magazine wants to initiate, to stimulate and to render valuable, products of the research from the sociology and politics area, from the sciences related with these two, wanting to form young researchers out of the wide area of the social sciences. Due to the utility and importance of the **society's science** – as it is seen by Dimitrie Gusti, the head master of the Sociological School in Bucharest, for perfecting the management of the public institutions and their adjustment – including the administration, for promoting the political-judicial values specific to the state by right, but also to those that run the European Union's construction it has become very important, both in the Romanian society but also in the European Institutions, that all the **creating energies of the sociologists and other social researchers** for forming and discovering the best solutions, are meant to serve as a “raw material” for taking public decisions, starting with the local ones and then with the regional, national and trans – national – and ending with those that belong to the institutions from the European States.*

*Hence, the problems and the thematic spectrum of our magazine are large, including **social and institutional structures, mechanisms, processes and tendencies, values and adjusting ideas** of the dynamics of the most different areas of the society. It is obviously that a conceptual area of the magazine, like this one, can be covered step by step by the contribution of the specialists that belong to different domains and specializations of the social sciences, which should have not only vocation, but also some abilities of mono, inter, pluri and trans discipline abilities.*

*From the necessary human resources point of view, the editorial staff of the magazine believe that the taken objectives could be reached step by step through both **National and European inter university collaboration**.*

The contents of the magazines are intended for students belonging to the specialised faculties, master students and PhD students, for scientific researchers from the social sciences area, for the staff of the Public Institutions – first of all for those who elaborate their own politics, for the expert sociologists, the politicians, dignitaries etc. The editorial staff would appreciate if all the above mentioned communicated interactively with the authors of the articles, if they had any proposals and suggestions, offers of materials to be published or any other specific intervention meant to help the progress of the scientific research in this area. On the other hand, we expect to have a material support for editing the magazine: legal donations and gifts.

*Because the number of the collaborators that come from the European High Education Area will grow continually, we want the magazine **Society and Culture** to be appreciated and known in the Academic Environment of the Danube Universities Association, in the “Carolus Magnus” Academic Consortium, and in universities, which are members of the European Universities Association (EUA).*

Prof. univ. dr. Marțian IOVAN

L'EUROPA PER IL RIEQUILIBRIO DELLA RAPPRESENTANZA DI GENERE

Prof. Alisa Del Re

Università di Padova

Telefon: 0039/0498278929

E-mail: alisa.delre@unipede.it

ABSTRACT. *Qualche argomenti per promuovere la rappresentanza equilibrata di uomini e donne: gli argomenti maggiormente utilizzati nelle proposte e progetti di legge destinati a promuovere la rappresentanza equilibrata di uomini e di donne sono: l'argomento della proporzionalità, dell'utilità e della differenza; a questi si può aggiungere l'argomento della parità che fonda le sue ragioni sulla realizzazione del diritto di parità come diritto umano. Quest'ultimo argomento è fondato sul riconoscimento della dualità del genere umano e sul diritto all'uguaglianza.*

Gli argomenti che circolano in Europa a favore della partecipazione equilibrata e paritaria sono, in sintesi: la necessità di realizzare un'uguaglianza sostanziale e non solo formale fra uomini e donne; i sistemi politici nei quali le donne sono sottorappresentate costituiscono sistemi democratici incompiuti, cioè rappresentano un monopolio del genere maschile; la partecipazione politica richiede l'articolazione e la difesa del gruppo o dei gruppi rappresentati; la sottorappresentanza femminile priva il potere decisionale di un contributo essenziale e differente.

Key words: *democrazie occidentali, le assemblee parlamentari, la rappresentanza di genere*

1. La rappresentanza da un punto di vista di genere

Con la fine dell'assolutismo, la disputa attorno al compimento della democrazia vede contrapporsi la democrazia diretta e partecipativa alla democrazia rappresentativa. Nelle democrazie occidentali vige un sistema di democrazia rappresentativa e le assemblee parlamentari (e di governo

del territorio) periodicamente elette sono l'espressione concreta della rappresentanza.

Da un punto di vista di genere è immediato il riconoscimento secondo cui queste assemblee sono il prodotto di una democrazia nata e sviluppata monosessuata. Anche oggi, nonostante l'ottenimento in quasi tutti i paesi del diritto di voto attivo e passivo da parte delle donne - per quanto spesso in grande ritardo rispetto al suffragio maschile - i rappresentanti sono in larga maggioranza uomini (Yvonne Galligan, Manon Tremblay 2005). Per cui le tematiche risolutorie più evidenti relativamente al carattere di genere della rappresentanza riguardano gli aspetti quantitativi del fenomeno, mentre molti dei ragionamenti che vengono fatti sulla rappresentanza e il genere sia da un punto di vista giustificativo delle necessità di modificare le quantità, sia rispetto alle ragioni per considerare positivo un aumento della presenza di elette, vertono principalmente sugli aspetti qualitativi. Entrambi i poli di queste tematiche vanno esaminati con attenzione perché spesso vengono usati argomenti impropri e facilmente contestabili. Da un punto di vista formale è comunque importante verificare quali siano i percorsi per arrivare, sia per uomini che per donne, ad essere rappresentanti, e se questi percorsi divergano per i due sessi.

2. La dimensione procedurale della rappresentanza

Per farsi eleggere, ogni persona, indipendentemente dal sesso e dall'ideologia politica, deve rispondere ad alcune caratteristiche che determinano la sua eleggibilità (età, cittadinanza, possesso dei diritti politici passivi). Deve assumere pienamente la decisione di impegnarsi politicamente, deve possedere alcuni attributi e controllare risorse generalmente associate alla carriera politica; deve inoltre essere selezionata da un partito politico sufficientemente importante se vuole avere concrete possibilità di essere eletta. Il percorso che possiamo per semplicità articolare in diversi stadi - eleggibilità, reclutamento, selezione ed elezione - ma che consiste in un processo non discontinuo - sembra latore di ostacoli più importanti per le donne che per gli uomini e in grado di limitare l'accesso alle arene decisionali, almeno ad un gran numero tra loro.

I criteri di *eleggibilità* sono validi per entrambi i sessi, ma il diritto di farsi eleggere ha nella maggioranza dei casi anzianità diverse per gli uomini rispetto alle donne. Questo iato temporale ha avuto l'effetto di far apparire come credibile e competente una classe politica esclusivamente maschile, mentre le donne "aggiunte" in periodi successivi continuano ad apparire come *outsiders*.

La fase del *reclutamento*, è già più complessa. Le donne non sarebbero prese in considerazione dai collettori dei partiti politici per ragioni determinate da pregiudizi molto diffusi, legati agli obblighi imposti dai ruoli sociali dei due sessi: in particolare non sarebbero in possesso delle le caratteristiche psicologiche e sociali necessarie, quali l'ambizione politica, la scolarità, le professioni adatte, spesso associate alla carriera politica.

Questa congiuntura avrebbe come effetto di porre le donne al di fuori di una certa rete informale attraverso cui le *élites* politiche emergono e sono reclutate (*eligible pool*, Manon Tremblay, Réjean Pelletier, 1995).

La fase successiva è quella della *selezione*. L'esclusione, o la non scelta delle donne nel processo di selezione, viene da alcuni studiosi interpretata come l'espressione di un circolo vizioso: le persone in posizione di potere – in questo caso gli uomini – si mostrano generalmente favorevoli agli interessi dominanti della società e avvertono come una minaccia l'avanzare di gruppi socialmente sfavoriti – in questo caso le donne; le quali hanno bisogno di accedere al potere per migliorare la loro posizione e le loro condizioni di vita, ma il loro statuto minoritario le limita nella capacità d'azione. Restringendo l'accesso delle donne alle strutture di potere, si limita nello stesso tempo la politicizzazione delle questioni che riguardano prioritariamente la popolazione femminile. In questo modo le disuguaglianze sociali e politiche si rafforzano reciprocamente, venendo a costituire un sistema di dominio/subordinazione anche in seno alle democrazie liberali.

L'*elezione* costituisce una tappa decisiva per coloro che partecipano alla campagna elettorale. Una semplice occhiata alle istituzioni rappresentative mostra come non tutti i gruppi sociali godano della stessa influenza sul potere politico e ciò nonostante l'uguaglianza giuridica nelle condizioni di eleggibilità. D'altronde, dove l'elezione dipende dalle scelte dell'elettore, bisogna che ci sia un numero sufficientemente alto di candidate perché l'elettore possa scegliere; dove invece le liste sono chiuse e le scelte vengono fatte a priori dai partiti, è

necessario che ci sia una decisione politica a monte nella collocazione delle candidate.

Molte ricerche osservano l'inesistenza di un pregiudizio sfavorevole alle candidature femminili: le donne non sono percepite come candidate peggiori degli uomini (Manon Tremblay, Réjean Pelletier, 1995; Mariette Sineau, 1988).

Un altro elemento che deve essere preso in considerazione è senza dubbio quello dei *media*, di importanza fondamentale come agente di socializzazione politica. In effetti i media incoraggiano il corpo elettorale ad utilizzare criteri di valutazione diversi secondo il sesso. Non solo le donne ricevono meno attenzione da parte di queste istituzioni creatrici d'opinione pubblica, ma quando si soffermano sulle candidate l'interesse che manifestano è legato più alla loro apparenza fisica (considerata appunto come difforme) e alle loro possibilità di successo piuttosto che alle loro opinioni su questioni di interesse nazionale. Spesso è ignorato il percorso politico delle donne (mentre si insiste tanto sul fatto che devono essere competenti) e quando si attribuisce loro l'etichetta di *femminista* lo si fa disprezzando il patrimonio politico collettivo del femminismo, investendolo di una caratteristica negativa.

Quindi i percorsi formali verso l'elezione sembrano essere più complessi per le donne che per gli uomini, in ragione di resistenze culturali, in particolar modo insite all'interno delle formazioni partitiche.

3. La rappresentanza di genere: aspetti discorsivi

Nelle analisi teoriche di molte studiose femministe, come del resto in molte dichiarazioni pubbliche a livello nazionale ed europeo (come la Dichiarazione di Atene del 1992, o la Carta di Roma del 1996, o nella Risoluzione del Parlamento europeo del 2001) il riequilibrio della composizione di genere nelle istanze elettive è sovente definito un completamento della democrazia, come se i sistemi politici a quasi totale monopolio maschile e nei quali le donne sono poco presenti costituissero sistemi democratici "incompiuti". Ma nei regimi a democrazia rappresentativa l'aumento della presenza delle donne nelle assemblee elettive non completa né modifica la forma della democrazia, modifica solamente la composizione sessuata delle *élites* politiche: le donne non sono sottorappresentate, sono *scarsamente rappresentanti*.

Questo ci porta a definire sin da ora il senso da attribuire alla concezione numerica della rappresentanza. Una delle ragioni per cui si considera necessario aumentare il numero delle elette (fino alla parità) è che le donne sono la maggioranza della popolazione mentre la loro presenza nei centri decisionali è esigua. Ma *minoranza e maggioranza* nella definizione del corpo sociale non si oppongono in maniera solamente quantitativa. La maggioranza implica una costante, d'espressione o di contenuto, un'unità di misura rispetto alla quale essa viene valutata. (Gilles Deleuze, Felix Guattari, 1980, pp. 133-134) Ciò che definisce una maggioranza è quindi un modello al quale si è tenuti ad essere conformi e se il sistema politico delle democrazie nasce maschile, la maggioranza è per forza definita da quel modello.

E' evidente quindi che la maggioranza numerica di un sesso nella popolazione non è una buona ragione. Ci sono altre ragioni per cui il tema della rappresentanza sessuata assume oggi rilevanza nella letteratura delle studiose femministe e negli interventi a livello nazionale ed europeo (Joni Lovenduski, Pippa Norris, 1993; Manon Tremblay, Réjean Pelletier, 1995; Geneviève Fraisse, 1996; Joan Scott., 1996; Eliane Vogel-Polsky, 1996; Françoise Gaspard, 1997; Marila Guadagnini, 1997)

Riassumiamole in breve. In primo luogo, la necessità di realizzare un'uguaglianza *sostanziale* (e non solo *formale*) tra uomini e donne secondo una prospettiva di giustizia sociale. Poi il fatto che la partecipazione politica richiede l'articolazione e la difesa del gruppo o dei gruppi rappresentati e quindi una maggior presenza di elette garantirebbe una giusta attenzione alle preoccupazioni delle donne e alle loro esperienze aventi una specificità di genere. Qui forse è il caso di soffermarsi a riflettere: c'è da chiedersi se le donne siano un gruppo sociale con interessi specifici. Sicuramente la *sessuazione* dei corpi attraversa tutti i gruppi sociali, ma le donne condividono una serie di elementi comuni, ad esempio il fatto che, storicamente private dei diritti politici, li hanno acquisiti in ritardo rispetto agli uomini; che esistono ancora segregazioni verticali e orizzontali nel mondo del lavoro; che le donne trovano maggiori difficoltà degli uomini a mettere insieme i tempi e le attività della loro vita (di cura, lavorativa e politica).

Infine l'ipotesi secondo cui la scarsità di rappresentanti donna priverebbe il potere decisionale di un contributo essenziale e "differente". Jean Elshtain (1981) sviluppa la tesi "maternalista" che valorizza l'idea di *ethics of care*, cioè le elette – in quanto donne - sarebbero portatrici di

caratteri oblativi, di compassione e di non violenza nella politica, contro una logica dei diritti di valenza specificamente maschile. La critica più sistematica a questa visione è stata formulata da Mary Diez (1998), che ha evidenziato come la relazione madre-figlio risponda al registro dell'intimità, dell'autorità e dell'esclusione, mentre il rapporto tra rappresentanti e rappresentati si avvalga dei criteri dell'uguaglianza, della distanza e dell'inclusione.

Per Ann Philips si tratta di mettere a confronto due paradigmi della rappresentanza: quello definito dalla *politica delle idee* nel quale la rappresentanza si struttura esclusivamente attraverso i partiti politici, e nel quale il candidato/a non è rilevante in quanto i cittadini votano il programma politico del partito e quello connesso con la *politica della presenza*, in cui esperienze diverse e conoscenze alternative dovrebbero contribuire al processo di definizione delle politiche.

Se il sesso dei rappresentanti non avesse alcuna importanza, allora si dovrebbe trovare all'incirca lo stesso numero di rappresentanti donna e uomo. In realtà i due paradigmi si sovrappongono. Le esperienze di vita non uniformano il nostro sentire politico (nel qual caso tutte le donne dovrebbero avere le stesse opinioni politiche, e sarebbe legittimo pensare, ad esempio, ad un partito di sole donne), ma l'esperienza fissa dei limiti a ciò che siamo capaci di immaginare dando forma a ciò che consideriamo come priorità. L'impatto dell'esperienza sulla formazione delle politiche è centrale nella politica della presenza. Ne consegue che è altamente improbabile che assemblee dotate di poteri decisionali composte da un pari numero di donne e di uomini arrivino alle stesse conclusioni in termini di politiche rispetto ad assemblee dominate da soli uomini (o da sole donne), anche se è impossibile prevedere in che modo queste decisioni sarebbero diverse (Ann Philips, 2000, p. 143). Si può inoltre pensare che la considerazione dei principi, delle idee, dei valori e delle esperienze propri delle donne possa contribuire alla ridefinizione delle priorità politiche, inserendo temi nuovi nell'agenda politica, e possa offrire nuove prospettive per i problemi politici tradizionali.

Infine vi sono tutte le ragioni legate alle tematiche paritarie in senso assoluto, di cui tratteremo in maniera più approfondita in seguito (Yvonne Gallagan, Manon Tremblay, 2005; Françoise Gaspard, Jacqueline Heinen, 2002)

Vi è inoltre una ragione valida per l'Italia, che sembra banale, ma che forse investe aspettative di senso comune nei confronti di una classe

politica percepita come autoriproducendosi e incapace di rinnovarsi: alla domanda generalizzata di ricambio generazionale ai vertici della politica, si può aggiungere la richiesta di un ricambio di genere che di per sé costituirebbe un forte elemento di rinnovamento.

4. L'Europa e la rappresentanza di genere: excursus storico

L'Europa ha sviluppato nel tempo una strategia determinante per le politiche di genere, tentando di costruire un quadro legislativo coerente in tutti i paesi, definendo le politiche di indirizzo e destinando risorse ai progetti.

Questa strategia ha prodotto risultati positivi ma non ancora sufficienti e nel prossimo futuro deve rispondere a nuove sollecitazioni e problemi, oltre che alla soluzione di problemi antichi ancora da risolvere.

Il ruolo dell'UE nell'evoluzione dei rapporti di genere si è affermato inizialmente con dei dispositivi principalmente di ordine economico. Nel 1957, nel Trattato di Roma, vi fu la prima raccomandazione riguardante l'uguaglianza salariale tra uomini e donne. Ma si è dovuto aspettare il 1996 perché fosse adottata **una raccomandazione riguardante la parità in politica**¹. In tale Raccomandazione si invitavano gli Stati membri ad adottare una strategia globale per raggiungere tale risultato attraverso le misure ritenute più idonee, quali provvedimenti legislativi o "incitativi". Più precisamente il Consiglio invitava gli stati membri ad adottare una strategia integrata complessiva volta a favorire la partecipazione equilibrata delle donne e degli uomini al processo decisionale e a sviluppare o istituire misure adeguate, quali eventualmente misure legislative e/o regolamentari e/o di promozione, per realizzare tale obiettivo; e a promuovere una partecipazione equilibrata di donne e uomini agli organi e alle commissioni governative a tutti i livelli.

¹ Il 2 dicembre 1996 il Consiglio dell'Unione Europea adottava una Raccomandazione sulla partecipazione equilibrata delle donne e degli uomini ai processi decisionali (**Racc. n. 694/1996**).

Quindi l'Europa arriva relativamente tardi nell'esprimere posizione nei confronti della scarsa presenza delle donne nei commerci politici e lo fa con un intervento "debole", non coattivo come potrebbe essere invece una direttiva.

Prima della Raccomandazione del 1996 la Commissione europea aveva invitato "donne con esperienza di alti uffici politici" ad un summit "Donne al potere" ad Atene.² Venne firmata una dichiarazione nella quale, constatando ancora una volta la sottorappresentanza femminile, si chiedeva che venissero attivate una serie di misure per giungere a una "distribuzione equilibrata del potere pubblico e politico tra donne e uomini". Superfluo rilevare che la mancata diffusione di notizie sui media impedì un ampio dibattito pubblico e che, in Italia, vi fu una totale indifferenza riguardo al tema della condivisione del potere. Con la **Risoluzione 27 marzo 1995 il Consiglio europeo** si rivolse agli stati membri, invitandoli a sviluppare "un quadro normativo appropriato che comprenda misure specifiche, normative e non, per favorire una partecipazione equilibrata di donne e uomini al processo decisionale in campo politico, sociale e culturale"³.

Ma fu nella Conferenza europea sul tema "Le donne per il rinnovamento della politica e della società"⁴ che si giunse alla firma della **Carta di Roma**, sottoscritta da 15 ministri di 13 Stati. La Carta conteneva un appello per il rinnovamento della politica e della società, per la condivisione del potere e delle responsabilità fra donne e uomini e una dichiarazione di impegno a mantenere come prioritario l'obiettivo dell'uguaglianza tra uomini e donne nell'Unione Europea. Il principio del *mainstreaming* doveva diventare l'essenza della cittadinanza europea e fu la spinta definitiva ad una presa di posizione, per quanto debole nella forma istituzionale (raccomandazione), dell'Europa sul tema della rappresentanza di genere.

La **Dichiarazione di Parigi del 1999** segna le conclusioni della Conferenza europea su donne e uomini e il potere considerando che a livello nazionale ed europeo è stata pienamente riconosciuta la necessità di promuovere la partecipazione delle donne al processo decisionale quale condizione di democrazia, e che il Trattato di Amsterdam, avendo creato

²Atene 3 novembre 1992

³Risoluzione del Consiglio del 27 marzo 1995 riguardante la partecipazione equilibrata delle donne e degli uomini al processo decisionale.

⁴Roma, 18 maggio 1996.

la necessaria base giuridica, consente azioni positive e misure orizzontali di “mainstreaming” delle questioni di genere per proseguire la lotta

Il solenne impegno delle Carte di Atene e di Roma venne quindi reiterato in questa Dichiarazione in concomitanza con un’occasione certamente storica: la decisione del governo francese di introdurre una modifica degli artt. 3 e 4 della Costituzione che consentisse di adottare, senza il timore di incostituzionalità, le misure legislative necessarie per promuovere la parità tra donne e uomini nelle assemblee elettive e nelle funzioni politiche. Il tema della parità è stato così inquadrato nella prospettiva di un rinnovamento della democrazia europea e del sistema rappresentativo che implichi la partecipazione reale delle donne a tutti i livelli della vita politica.

Anche la **Strategia di Lisbona (2000)** sulla crescita e l’occupazione sottolinea la “necessità della partecipazione delle donne ai livelli decisionali, per l’impatto positivo che avrà nella formulazione delle politiche economiche e sociali sensibili all’uguaglianza di genere, fondamentali per la strategia globale di crescita e competitività nella UE”. Richiamandosi alla Raccomandazione 96/604 del Consiglio il Parlamento europeo emana un’importante **Risoluzione nel 2001**.⁵ In questa risoluzione si prende in considerazione l’evidenza che: “le donne, pur costituendo almeno la metà dell’elettorato in quasi tutti i paesi e pur avendo ottenuto il diritto di votare e di ricoprire cariche pubbliche in quasi tutti gli Stati membri dell’ONU, continuano ad essere gravemente sottorappresentate fra i candidati a cariche pubbliche”. Inoltre si riconosce che “la sottorappresentanza delle donne negli organi decisionali costituisce un serio ostacolo allo sviluppo democratico dell’Unione europea, alla sua coesione e, complessivamente, alla sua competitività” e che “la partecipazione paritaria delle donne al processo decisionale non è solo un’esigenza di giustizia o democrazia ma anche una condizione necessaria affinché gli interessi delle donne siano presi in considerazione, per dare giusta attenzione alle loro preoccupazioni e alle loro esperienze aventi una specificità di genere” Viene così sollecitata la promozione di un equilibrio di genere con una rappresentanza non inferiore al 40% per ciascun sesso, *invitando i governi in cui la partecipazione delle donne agli organi*

⁵ Il 18 gennaio 2001 a Strasburgo: Risoluzione del Parlamento europeo sulla relazione della Commissione sull’attuazione della raccomandazione 96/694 del Consiglio, del 2 dicembre 1996, sulla partecipazione equilibrata delle donne e degli uomini al processo decisionale

decisionali è inferiore al 30% a riesaminare l'impatto differenziale dei sistemi elettorali sulla rappresentanza politica di genere negli organismi elettivi e a prendere in considerazione un adeguamento o una riforma di detti sistemi nonché, se necessario, ad adottare provvedimenti legislativi o ad incoraggiare i partiti politici a introdurre sistemi di quote, come il sistema "cerniera", e/o a prendere altri provvedimenti per favorire una partecipazione equilibrata; inoltre viene sottolineata la necessità di rivedere le strutture e le procedure dei partiti per eliminare tutte le barriere che, direttamente o indirettamente, creano discriminazioni a danno della partecipazione delle donne.

Sebbene la **Convenzione sul futuro dell'Europa** fosse ampiamente una "questione di uomini", con sole 17 donne presenti su un totale di 105 delegati, anche qui la parità tra i due sessi figura tra gli obiettivi fondamentali che il progetto della Costituzione ha assegnato all'Unione. Ma per molti deputati europei era ancora troppo poco. I rappresentanti del Parlamento hanno quindi continuato ad impegnarsi nella Conferenza intergovernativa al fine di elevare tale principio al rango dei valori fondamentali (articolo 2 del progetto di Costituzione) e non solo degli obiettivi (articolo 3). Ci sono riusciti nel corso della Presidenza italiana. L'ultima versione del testo infatti cita, nell'articolo 2, tra i valori dell'Unione, "il pluralismo, la non-discriminazione, la tolleranza, la giustizia, la solidarietà e il principio di uguaglianza tra donne e uomini". C'è da chiedersi se fosse chiaro che ciò doveva riversarsi anche nella rappresentanza politica.

Infine il Consiglio europeo ha approvato il **Patto europeo per la parità di genere**⁶ in cui ci si impegna a "promuovere l'emancipazione delle donne nella vita politica ed economica e l'imprenditorialità femminile", mescolando molte cose e reintroducendo un termine: "emancipazione" piuttosto desueto. Su proposta del Parlamento europeo e del Consiglio dell'8 marzo 2005 la Commissione ha istituito l'**Istituto europeo per la parità di genere**.⁷

⁶ Bruxelles, 23/24 marzo 2006.

⁷ Il Regolamento attuativo (CE n. 1922/2006) è stato approvato il **20 dicembre 2006** dal Consiglio dei ministri dell'UE. Il nuovo **Istituto europeo per la parità di genere** ha sede in **Lituania**, a **Vilnius**. L'Istituto raccoglierà dati e statistiche sulla situazione di ogni singolo stato membro per quanto riguarda la parità di genere e effettuerà, direttamente e **anche avvalendosi di ricercatori esterni**, attività di ricerca e studi allo scopo di informare e aumentare la consapevolezza dei cittadini europei per quanto

Nel marzo 2007 il Parlamento Europeo ha inoltre approvato la **"Tabella di marcia per la parità tra donne e uomini 2006-2010"**. Essa contiene punti rilevanti che riguardano la rappresentanza politica di genere. In particolare viene detto che..." considerando che le donne rappresentano il 52% della popolazione europea ma tale proporzione non si riflette nei luoghi di potere sia nel momento dell'accesso che in quello della partecipazione; considerando che la rappresentatività dell'intera società è un elemento che rafforza la governance e la pertinenza delle politiche rispetto alle attese della popolazione; considerando inoltre che esiste una varietà di soluzioni a livello nazionale (leggi, accordi o iniziative politiche) per concretizzare la rappresentanza delle donne nei luoghi decisionali,..."... chiede alla Commissione, utilizzando i lavori dell'Istituto europeo per l'uguaglianza tra uomini e donne e basandosi sui progressi monitorati dalla Banca dati sul decision making, di valutare le buone prassi esistenti a livello internazionale, nazionale o regionale, che consentono la partecipazione delle donne ai processi decisionali e di promuoverne la conseguente diffusione ed adozione, segnatamente sostenendo una rete di donne coinvolte nel processo decisionale;... "... "... invita gli Stati membri a individuare e perseguire obiettivi e termini chiari per l'aumento della partecipazione delle donne a tutte le forme di presa di decisioni e il potenziamento della loro rappresentanza nella vita politica;"⁸

Il problema oggi è quindi presente a livello europeo, ma non sembra trovare strade concrete per risolversi; d'altronde gli attori europei che assumono la dimensione di genere come fondante le politiche affrontano il tema della rappresentanza di genere con grande timidezza e in termini generali, senza strategie efficaci e, soprattutto, prive di impostazioni coercitive.

riguarda le questioni di genere. L'istituto dovrebbe avviare le proprie attività nel corso del 2007, con uno staff di 15-30 persone e con un budget di 50,3 milioni di Euro per il quinquennio 2007-2013.

Il principale compito dell'Istituto è di **analizzare informazioni** obiettive, attendibili e comparabili relative all'uguaglianza di genere. In seguito deve apprestare, analizzare, valutare, diffondere e promuovere l'uso di **strumenti metodologici** a sostegno dell'integrazione dell'uguaglianza di genere in tutte le politiche della Comunità e nelle risultanti politiche nazionali. Deve istituire e coordinare una **Rete europea sull'uguaglianza di genere** finalizzata a sostenere e incoraggiare la ricerca, ottimizzare l'uso delle risorse disponibili e promuovere lo scambio e la diffusione di informazioni.

⁸ Punto L 25 e 26 della Risoluzione 13 marzo 2007

5. Gli attori in Europa

Le istituzioni europee hanno messo a punto strutture responsabili in modo specifico delle questioni della parità. Ne segnaliamo alcune tra le più importanti.

- Nel Parlamento europeo la **Commissione dei diritti delle donne e dell'uguaglianza di genere**⁹ è stata molto attiva nel sostenere progetti legislativi e programmi destinati a promuovere la parità e a lottare contro la discriminazione. Essa ha presentato relazioni su molti argomenti importanti, quali la tratta delle donne, la violenza contro le donne, l'inserimento della dimensione della parità delle opportunità in tutte le politiche comunitarie, la salute delle donne, l'impatto della disoccupazione sulle donne. Ma molto poco per quanto riguarda la rappresentanza politica.

- La Commissione europea è anch'essa dotata di strutture specifiche per promuovere la parità di genere. Nel 1995 è stato istituito il Gruppo di Commissari per le pari opportunità quale espressione dell'impegno politico al più alto livello. Il Gruppo è costantemente in contatto con il Parlamento europeo, con il Comitato consultivo sulla parità delle opportunità (costituito nel 1981)¹⁰ e con la Lobby europea delle donne.

- Presso la Direzione generale Occupazione e affari sociali, l'Unità Pari opportunità è responsabile dell'introduzione e del controllo della legislazione sulla parità, dell'attuazione dei Programmi d'azione sulla parità delle opportunità e dell'integrazione della tematica del genere in tutte le politiche comunitarie.

- Nell'ambito della Direzione generale Informazione e comunicazione, la sezione Informazione delle donne diffonde informazioni sulle politiche comunitarie e sulle attività e promuove a livello europeo dibattiti con le donne su queste politiche.

Ma è soprattutto il peso degli **organismi non governativi** che ha influito sui nuovi orientamenti in materia di pari opportunità (Jenson 1996): quasi il 40% dei progetti sottoposti alla Commissione su questo tema proviene

⁹ Dal 1994 al 1999 si chiamava Commissione dei diritti della donna; dal 1999 al 2004 si è chiamata Commissione dei diritti della donna e delle pari opportunità, oggi:

Commissione dei diritti delle donne e dell'uguaglianza di genere.

¹⁰ Il Comitato consultivo sulla parità delle opportunità, che comprende rappresentanti di organismi nazionali che lavorano nel settore della parità e rappresentanti delle parti sociali, accompagna la Commissione nello sviluppo delle politiche europee sulla parità fra gli uomini e le donne.

dalle ONG. Se i governi dei paesi in questione hanno nella maggior parte dei casi adottato delle politiche in ribasso rispetto a quelle proposte dalla Comunità europea, le organizzazioni di donne attive nella maggior parte dei paesi europei hanno svolto un ruolo decisivo per spostare le decisioni in un senso più favorevole. Ne testimonia il posto preso dalla Lobby europea delle donne, creata nel 1989, e che si è trasformata nel tempo in un ombrello assai largo: alla fine degli anni 1990 questo raggruppamento comprendeva circa 2700 organizzazioni, costituendo per questo stesso fatto un interlocutore importante agli occhi dei responsabili della Commissione.¹¹

Non sempre questi attori istituzionali hanno avuto per tema principale le problematiche di intervento sulla rappresentanza di genere. D'altronde alcuni gruppi di esperti/e, come la **Rete delle donne negli ambiti decisionali**, hanno più particolarmente pesato nelle riflessioni collettive, mettendo pubblicamente in evidenza quanto le questioni legate all'oppressione specifica delle donne – nella sfera pubblica come nella sfera privata – fossero state per molto tempo occultate nei dibattiti degli organismi pubblici, giuridici ed economici della Commissione (Ross 1998). Ma la Rete finisce dopo Pechino e con l'adozione del *mainstreaming* di genere.

6. Il Consiglio d'Europa¹²

Il **Consiglio d'Europa** è l'istituzione che maggiormente si è occupata di donne e politica. Fin dagli anni Ottanta esso ha avviato ricerche e studi con il coinvolgimento di studiosi ed esperte di vari paesi. Nell'analisi del comportamento politico delle donne in Europa, si evidenziava il fatto che la cosiddetta 'apatia' politica delle donne rappresentava invece l'incapacità delle forze politiche a recepire le istanze femminili. Nel **1988 si tenne a Strasburgo la prima Conferenza**

¹¹ La Lobby europea delle donne è costituita da organizzazioni femminili di diversi Stati europei e svolge una funzione di promozione, controllo e diffusione delle azioni comunitarie destinate alle donne ai fini della promozione della parità tra donne e uomini. Questa organizzazione beneficia di una sovvenzione annuale di funzionamento da parte della Commissione previa approvazione di un piano di lavoro e un bilancio appropriati. <http://www.womenlobby.org>

¹² Anche se non è direttamente un'istituzione europea, del Consiglio d'Europa fanno parte tutti gli stati dell'Unione.

ministeriale europea sull'eguaglianza tra donne e uomini nella vita politica. Il 16 novembre 1988 venne adottata da tutti i ministri dei paesi membri del Consiglio d'Europa un'importante dichiarazione la quale, nonostante lo scarso rilievo riservatole dai mezzi d'informazione, rappresenta una delle prime dichiarazioni ufficiali programmatiche degli Stati europei nel campo della politica per la parità. In essa si affermava che l'uguaglianza degli uomini e delle donne è un principio rilevante per i diritti della persona e che tale principio è una condizione essenziale della democrazia. L'anno seguente si svolse, sempre a Strasburgo, un'importante seminario del Consiglio d'Europa nel quale si gettarono le basi per il tema che sarebbe diventato centrale negli anni seguenti: **quello della democrazia paritaria.** La novità dell'impostazione risulta evidente in quanto il problema viene posto non più nell'interesse della condizione femminile, ma come completamento necessario della democrazia europea.

7. I dati dell'Europa e dei diversi stati

L'asimmetrica partecipazione femminile a livello politico costituisce l'indicatore simbolico più evidente di come non sia realizzata nei fatti l'uguaglianza tra i generi sancita in tutte le legislazioni dei paesi europei e dalla stessa UE. Ricordiamo brevemente alcuni dati.

Le donne risultano il 29% alla **Commissione europea**, il 13% al Comitato delle Regioni, il 23% al Consiglio Economico e Sociale, il 31% al Parlamento europeo¹³, il 15% al Consiglio¹⁴ 15% alla Corte di Giustizia, il 36 % alla Corte di Prima Istanza¹⁵.

La percentuale di donne che siedono all'interno dei **governi nazionali** dei Paesi membri si situa intorno al 50% in Francia (7 su 15), Spagna, Svezia (43%), con l'eccezione positiva della Finlandia con 12 ministre su un totale di 20; tra il 30 e il 40% in Germania (33%), Irlanda

¹³ European Commission, DG EMPL, Database on women and men in decision-making. Data collected between 06-11-06 and 17-11-06.

http://ec.europa.eu/employment_social/women_menstats/index_en.htm

¹⁴ Occupanti posti decisionali corrispondenti al livello 1 dopo la riforma del 2006: Director General and Deputy Director general or equivalent Europea Commission, DG EMPL, Database on women and men in decision-making. Data collected between 21-08-06 and 13-10-06.

¹⁵ European Commission, DG EMPL, Database on women and men in decision-making. Data collected between 21-08-06 and 13-10-06.

(36%), Olanda (31%), Regno Unito (30%) Austria (30%). In Italia attorno al 25%. Al di sotto del 20% in Bulgaria, Repubblica Ceca, Grecia, Estonia, Ungheria, Lussemburgo, Portogallo; al di sotto del 10% in Slovenia e Slovacchia, 0% a Cipro e Malta.

Le donne membri del **Parlamento nazionale/federale** sono più del 40% in Svezia, più del 30% in Danimarca, Finlandia, Olanda, Spagna, Belgio, Germania, Austria, sopra il 20% in Lussemburgo, Lituania, Bulgaria e Slovacchia.¹⁶

Fanno parte dei **governi locali** per il 49% in Finlandia, per il 46% in Svezia, sopra il 30% in Belgio, Spagna, Lituania, sono invece meno del 20% in Regno Unito, Romania, Italia, Irlanda, Bulgaria, Repubblica Ceca; meno del 10% in Polonia e Portogallo.¹⁷

All'interno degli **organismi con potere legislativo a livello locale**, le donne sono il 47% in Svezia, il 49% in Francia, il 43% in Finlandia, superano il 30% in Spagna, Belgio, Austria, sono meno del 20% in tutti gli altri Paesi europei¹⁸.

La percentuale delle donne al Parlamento europeo è superiore alla media dei parlamenti nazionali. In occasione delle prime elezioni a suffragio universale diretto, nel 1979, furono elette 69 donne su 410 seggi, cioè il 16,8%. Tale percentuale è cresciuta fino al 29,8% nel 1999 e ha raggiunto il 31% nel 2003, in seguito ai diversi mutamenti in corso di legislatura. Ma è ancora troppo poco. Nel 2001 il Parlamento propose la presenza di almeno il 40% di ciascun sesso in tutti i settori politici e in tutte le commissioni a livello europeo, nazionale e internazionale.

L'obiettivo è diventato più difficile da raggiungere in seguito all'allargamento, poiché la presenza femminile in politica risulta essere ancora più debole nei dieci nuovi paesi aderenti. Ad esempio, degli osservatori che i dieci nuovi Stati membri sono stati invitati a delegare dal mese di maggio del 2003, solo il 14% era costituito da donne, una cifra rivelatrice e allarmante che preannunciava una rappresentanza femminile inferiore in seno all'assemblea eletta dell'Unione dei 25. Perciò, in una risoluzione adottata nel novembre 2003, il Parlamento europeo ha invitato

¹⁶ European Commission, DG EMPL, Database on women and men in decision-making. Data collected between 06-11-06 and 17-11-06.

¹⁷ European Commission, DG EMPL, Database on women and men in decision-making. Data collected between 21-08-06 and 13-10-06.

¹⁸ European Commission, DG EMPL, Database on women and men in decision-making. Data collected between 21-08-06 and 13-10-06.

i partiti di tutta l'Unione allargata a introdurre sistemi di quote come quello cosiddetto "a cerniera" che prevede un'alternanza sistematica di donne e uomini nelle liste e/o a prendere provvedimenti per incoraggiare una partecipazione più equilibrata. Secondo il Parlamento, la presenza delle donne nelle liste presentate alle elezioni europee avrebbe dovuto essere almeno del 30% nei 25 Stati membri. Inoltre, i partiti politici sono stati invitati a rivedere la propria struttura interna che, spesso, costituisce un ostacolo all'equa partecipazione delle donne, mentre agli Stati membri si è chiesto di avviare campagne di sensibilizzazione. Molto poco di ciò si è realizzato e la percentuale di presenza delle donne nel Parlamento europeo si è attestata al 31% (Italia 24%).

8. Gli Stati nazionali

Il panorama della presenza femminile nei diversi paesi d'Europa varia a seconda dell'immissione di paesi diversi rispetto ai fondatori. Infatti l'ingresso di tre stati dei paesi baltici in seno all'Unione¹⁹ si è tradotto in un ventaglio di situazioni molto più differenziate di quello che non fosse precedentemente, con una percentuale di rappresentanza femminile nei parlamenti nazionali che va da quasi il 43% in Svezia a solo il 6,5% in Grecia. L'allargamento ai 10+2 Stati dal 2004 al 2007 ha modificato, peggiorandola, la media europea di presenza di elette nei parlamenti nazionali.

Sono gli anni '90 che danno inizio a dibattito sul problema con una correlazione tra iniziative europee e interventi negli stati nazionali. Se alcuni paesi dell'Unione recentemente hanno adottato delle misure legislative nei termini di azioni positive (quote progressive fino alla parità in Belgio, legge sulla parità in Francia, recente legge di parità – 2007 - in Spagna), è importante ricordare che molte decisioni simili prese rispettivamente in Francia, Gran Bretagna, Portogallo e Italia erano state precedentemente dichiarate incostituzionali dopo che alcuni ricorsi erano stati depositati contro queste leggi. Sensibili progressi sono stati comunque compiuti in taluni paesi che presentavano un grande ritardo in materia di rappresentanza politica delle donne ancora qualche anno fa – come l'Olanda, la Germania, la Spagna o l'Austria. In Italia si è avuta la

¹⁹ Danimarca nel 1973, Finlandia e Svezia nel 1995.

modifica dell'art. 51 della Costituzione, senza però che questo comportasse una modifica delle leggi elettorali, tranne che per la legge elettorale per il parlamento europeo, limitata al 30% di uno dei due sessi e solo per due legislature.

Per la Francia una delle conseguenze da imputare alla legge di parità può essere considerata la legittimità conferita ad una donna, Segolène Royal, di concorrere alle presidenziali.

Una menzione particolare merita la legge di parità spagnola, approvata dal Congresso dei Deputati il 15 marzo 2007. La nuova legge prevede un obbligo di partecipazione nell'impresa e nelle amministrazioni, **nonché nella rappresentanza politica**. L'obbligo consiste in una percentuale garantita di componenti per sesso del 40% e massima del 60%. La legge traspone le direttive europee per garantire l'uguaglianza e la parità effettiva tra i sessi nel mondo del lavoro e nella politica.

In realtà sono le molteplici dimensioni sociali che caratterizzano le disuguaglianze tra i sessi – che rinviano tutte - più o meno - alla frattura tradizionale tra sfera pubblica e sfera privata, che hanno originato dibattiti negli stati nazionali, dando luogo ad una serie di misure, spesso contraddittorie. La loro assunzione e la loro attuazione varia evidentemente da uno Stato membro all'altro.

9. Il caso Italia: a che punto siamo, aspetti legislativi e discorsivi, iniziative (UDI, 50/50, Aspettare stanca ecc.)

Dalle quote delle leggi elettorali del 1993, cassate nel 1995, si è passati ad uno sfilacciamento di iniziative, accompagnate da un dibattito debole, che hanno portato alla **legge costituzionale n. 2/ 2001** che statuisce che le leggi elettorali delle regioni a statuto speciale abbiano come obiettivo quello di promuovere “*condizioni di parità e di accesso alle consultazioni elettorali*”; e alla **legge costituzionale n. 3/ 2001** che prevede che “*Le leggi regionali rimuovano ogni ostacolo che impedisce la piena parità degli uomini e delle donne nella vita sociale, culturale ed economica e promuovano la parità di accesso tra donne e uomini alle cariche elettive*”.

La **modifica dell'art. 51** della Costituzione (**legge costituzionale n. 1/ 2003**) afferma, al primo comma, che : “*Tutti i cittadini dell'uno o dell'altro sesso possono accedere agli uffici pubblici e alle cariche elettive*

in condizioni di eguaglianza, secondo i requisiti stabiliti dalla legge. A tal fine la Repubblica promuove con appositi provvedimenti le pari opportunità tra uomini e donne”.

Le conseguenze sono state in primo luogo la presa in conto da parte di alcuni statuti regionali della necessità di intervenire per riequilibrare la rappresentanza di uomini e donne (almeno nelle regioni che hanno scritto lo Statuto). Tra le Regioni a statuto speciale la più audace è sicuramente la Sicilia che chiede nelle candidature l’alternanza tra uomini e donne nelle liste regionali e una percentuale non superiore ai due terzi nelle liste provinciali; poi viene la Valle d’Aosta, con la timida previsione dell’elezione di entrambi i sessi.²⁰ La provincia di Trento, infine, si limita a promuovere la rappresentanza di entrambi i sessi, ma richiede che sia tutelata durante la campagna elettorale la presenza delle donne candidate nei media, pena la riduzione proporzionale degli spazi di propaganda.

La maggior parte delle regioni a statuto ordinario si limita a prevedere che non possano essere presentati più di due terzi di candidati circoscrizionali dello stesso genere, come gli statuti della Toscana e dell’Abruzzo. Sanzioni a chi non rispetta le indicazioni sono previste negli statuti delle Marche, del Lazio e Puglia. Ma mentre Marche e Lazio prevedono l’inammissibilità delle liste (sanzione molto pesante), in Puglia ci si limita ad una diminuzione del rimborso delle spese elettorali. Anche in Calabria è prevista l’inammissibilità, ma solo se la lista è formata da candidati di un solo sesso (basta quindi che ci sia anche un solo candidato dell’altro sesso).

In secondo luogo è stata promulgata la **legge n. 90/ 2004** che disciplina le elezioni per il Parlamento europeo che, all’art. 3, recita: *“Nell’insieme delle liste circoscrizionali aventi un medesimo contrassegno, nelle prime due elezioni dei membri del Parlamento europeo spettanti all’Italia, successive all’entrata in vigore della presente legge, nessuno dei due sessi può essere rappresentato in misura superiore ai due terzi dei candidati”*. Per quanto riguarda le liste circoscrizionali, è previsto che le liste *“circoscrizionali composte da più di un candidato che non prevedono la presenza di candidati di entrambi i sessi”* siano considerate inammissibili.

²⁰ Nonostante ciò fu operato dal Governo un ricorso presso la Corte Costituzionale per questo statuto. La sentenza ne confermò la costituzionalità.

Due emendamenti tesi ad inserire delle quote di genere (30% e 50%) nel cambiamento della legge elettorale del 2005, passando da un sistema maggioritario misto ad un sistema proporzionale a liste chiuse (paradossalmente considerato a livello europeo come il più favorevole all'elezione di donne) furono entrambi bocciati alla Camera.²¹

Il 2 giugno 2007 è stata presentata per la raccolta delle firme una proposta di legge di iniziativa popolare che ha per titolo: **“Norme di Democrazia Paritaria per le Assemblee elettive”**.²²

²¹ Il 13 ottobre 2005 la Camera dei deputati ha bocciato, con voto segreto, l'emendamento presentato dalla commissione affari costituzionali sulle cosiddette “quote rosa”. Ha inoltre bocciato l'emendamento presentato dalla sinistra sulla parità di genere nelle liste delle candidature. Sulla questione di un intervento legislativo per riequilibrare la rappresentanza di genere è stata sconfitta l'opposizione e - contestualmente - la maggioranza di governo. Questo significa che una presenza “qualificata” maschile, come dimensioni vicina al monopolio (il 90,2%), ha ritrovato un'alleanza “trasversale” contro l'idea stessa di pensare concretamente a un'immissione delle donne nei centri del potere politico. Un'immissione sostanziale, non formale. Non in termini di diritto (diritto all'eleggibilità) ma in termini di concreta presenza sul terreno della competizione. Si trattava di riservare non a delle persone, ma ad uno dei due sessi (il 52% della popolazione) una parte delle candidature nelle liste elettorali, cioè di costituire delle “possibilità”, per quanto realistiche, e non delle certezze. Candidature che avrebbero poi dovuto passare al vaglio dell'elettore/elettrice. Si sa che se non si è candidate non si può essere elette.

²² Gli articoli di questa proposta di legge sono: Art. 1 – Finalità: In attuazione dell'art.51 della Costituzione Italiana, la presente legge detta norme di democrazia paritaria per l'accesso di cittadini e cittadine alle Assemblee elettive in condizioni di uguaglianza.

Art. 2 - Ambito di applicazione: Le presenti norme si applicano alle competizioni elettorali relative alle Assemblee elettive di: Circoscrizioni nei Comuni, Comuni, Città Metropolitane, Province, Regioni a Statuto ordinario, nonché alle elezioni di Camera dei Deputati, Senato della Repubblica e dei componenti del Parlamento Europeo spettanti all'Italia.

Art. 3 – Candidature in liste o gruppi: In ogni lista o gruppo di candidati, le candidature sono costituite da un numero uguale di donne e uomini, sono disposte in ordine alternato per sesso e, in caso di disparità numerica, lo scarto è di una unità. Liste o gruppi di candidati che non rispettano le predette norme sono irricevibili.

Art. 4: Candidature in collegi uninominali: In ogni circoscrizione dove le candidature sono proposte in collegi uninominali, le candidature complessive contraddistinte dal medesimo contrassegno sono costituite da un numero uguale di donne e uomini e, in caso di disparità numerica, lo scarto è di una unità. Partiti, movimenti o coalizioni di partiti recanti il medesimo contrassegno nella circoscrizione che non rispettano le predette norme non sono ammessi alla competizione elettorale in quella circoscrizione.

Art. 5: Norma abrogativa di chiusura: Ogni disposizione in contrasto con le norme di democrazia paritaria contenute nella presente legge è abrogata.

Lo slogan lanciato dall'Udi: "democrazia paritaria 50 e 50 ovunque si decide" è stato ripreso e discusso in molte delle assemblee dell'associazione *Usciamo dal silenzio*, oltre che in gruppi e associazioni di donne in tutta Italia. Il problema è sentito, pur con qualche riserva, da molte donne. Sembra che la necessità che le donne si facciano "soggetto politico a pieno titolo" si stia facendo strada e che vi siano dei ripensamenti delle pratiche antistituzionali propri ai movimenti femministi degli anni settanta verso un'immissione nella sfera pubblica.

10. La parità come progetto politico

Mentre in Italia si apre solo ora faticosamente a livello istituzionale un dibattito sulle quote²³ in realtà nel mondo ormai si tende ad ampliare il discorso dalle quote alla parità. Anche considerando la parità una quota del 50%, è evidente che solo questa "quota" permette di segnalare la dualità del genere umano in politica e di giustificarne l'uso in termini di riconoscimento di un diritto di condivisione del potere e non di semplice partecipazione. E questo dà una dimensione alla parità molto più larga e rivoluzionaria della semplice rivendicazione delle quote. Il concetto di parità è stato affermato dalle ONG a Pechino in opposizione al termine di equità che gli stati integralisti volevano imporre al posto del concetto di uguaglianza. La scelta della parità *versus* le quote si appoggia su quattro principali argomentazioni:

- a) La parità nel potere politico è la conseguenza logica di tre secoli di lotte di donne per la realizzazione dell'uguaglianza con l'ottenimento del diritto all'educazione, all'insegnamento, al lavoro, al salario, al diritto di voto, al diritto alla contraccezione e alle scelte di maternità.
- b) Le quote assumono un carattere umiliante, nel senso che le donne rappresentano la metà del genere umano e non sono una categoria che corrisponde ad una percentuale ridotta della popolazione.
- c) Vi è il rischio che le quote diventino in realtà un tetto, una soglia che, una volta raggiunta, sarebbe insuperabile.
- d) C'è la volontà delle donne di essere presenti come persone umane nella loro interezza e non come "rappresentanti" di una parte.

²³ Nell'elaborazione delle leggi elettorali del 1993 e 1995, poi cassate nel luglio del 1995, non ci fu dibattito sulle quote.

La nozione di parità è posta come un concetto legato alla modernità che rimette in questione il funzionamento sociale e l'immagine simbolica degli uomini e delle donne nella società.

La parità è una rivendicazione di un'uguaglianza tra i sessi nella rappresentanza politica, mentre le quote non sono che un mezzo per raggiungere la parità. La parità uomo-donna costituisce l'applicazione di un principio e non l'applicazione di una percentuale. A differenza delle quote il concetto di parità implica un vero e proprio progetto di società, fondato sulla cogestione del potere in termini di uguaglianza tra i sessi. L'esigenza paritaria riposa sulla realizzazione della necessità di una rappresentanza adeguata della società così com'è costituita e rappresentativa dei due generi dell'umanità.

Vi sono altre istanze che possiamo aggiungere brevemente a favore di interventi per promuovere la parità. L'argomento della "giustizia" implicherebbe una uguale rappresentanza numerica di uomini e donne nelle legislature e sarebbe di per sé stessa un'indicazione di parità. L'argomento della rappresentanza dell' "interesse delle donne" implica che le donne entrino in politica per difendere gli interessi delle donne. L'argomento della "democrazia sostanziale" propone che le donne entrino nelle posizioni di potere perché esse agirebbero diversamente, rivitalizzerebbero la democrazia e sarebbero latrici di un "modo diverso di far politica". Ci sono altri argomenti più pragmatici, come la scarsa legittimazione del potere dovuta ad una scarsa inclusione delle donne, il bisogno di modernizzare la politica (associata ad una femminilizzazione della politica) e il bisogno di fare appello all'elettorato femminile.

Infine vi sono due argomenti di peso *contrari alla parità* e che meritano di essere segnalati nel dibattito: quello che insiste sull'universalismo della cittadinanza (condannando la parità al particolarismo) e quello che insiste sulla paura del comunitarismo. Il principio di uguaglianza sancito dalla Costituzione afferma che l'uguaglianza che deve regnare tra cittadini non può esistere se questi sono considerati nella loro astrazione, passando sotto silenzio le loro caratteristiche²⁴. Da questo punto di vista le donne sono considerate come una categoria, il principio delle quote una discriminazione positiva in contraddizione con il carattere universale del suffragio. Considerando le donne un gruppo sociale "particolare" appare quindi il rischio del

²⁴ Art. 3 della Costituzione: "...senza distinzione...di sesso.."

comunitarismo sotto la possibile pressione di altre domande. Gli universalisti tuttavia usano una doppia ipocrisia perché negano la differenza sessuale e la discriminazione positiva dell'”universalismo maschile”. Se l'individuo in politica è considerato come un'astrazione, come si spiega la scarsità di rappresentanti-donna? Il problema forse deve essere posto diversamente e cioè: come pensare la differenza sessuale nell'uguaglianza? A causa della loro storia e della loro situazione le donne dispongono di risorse diverse da quelle degli uomini: queste differenze non devono essere usate come pretesto per considerare le donne inferiori o incapaci. La differenza sessuale è universale e immutabile, non è una categoria. Infatti l'insieme delle donne non costituisce né una categoria fisica, né una componente culturale, né una classe sociale, né una quantità percentuale: non costituisce una categoria come le altre. La femminilità, come la mascolinità è una categoria universale. La parità quindi non richiamerebbe nessun rischio di comunitarismo poiché non si rifarebbe ad una particolarità e in caso di parità non ci sarebbe il rischio di costituzione di una comunità di donne.

11. Qualche considerazione conclusiva ed eminentemente pragmatica

Qualsiasi argomento si utilizzi a favore di quote o parità è chiaro che i governi nel mondo stanno incessantemente adottando dei meccanismi per aumentare il livello di partecipazione politica delle donne. Le quote di genere sembrano essere lo strumento più importante o almeno quello che maggiormente da dei risultati per raggiungere questo obiettivo. Ci sono 81 paesi nel mondo che usano diverse specie di quote, e il numero sta aumentando rapidamente, soprattutto nelle nuove democrazie.²⁵ Le quote hanno un effetto positivo sull'implementazione della presenza delle donne: è un meccanismo centrale e che funziona rapidamente. In Costa Rica la presenza delle donne elette è passata dal 19% al 35% in una tornata elettorale. Il Sud Africa ha raggiunto il 30% di presenza femminile in Parlamento nella prima elezione democratica.

²⁵ Vedi: The Global database of Quotas for Women in <http://www.quotaproject.org/>

Ma non sempre le quote danno dei risultati soddisfacenti. Le donne nere e le donne del terzo mondo hanno evidenziato come le pratiche e le politiche che sono centrate solo sulle disuguaglianze tra uomini e donne tendono a marginalizzare le differenze e le disuguaglianze tra donne. Ad esempio nel Parlamento scozzese, per le elezioni del 1999, una lobbying di donne e l'adozione di vari meccanismi di quote ha permesso l'elezione di 37,2% di donne. Tra queste non c'era nessuna rappresentanza di minoranze etniche.

Le politiche di quote possono aiutare l'indifferenziata categoria delle donne, ma non danno soluzione alle differenze tra donne stesse, anzi tendono a negare questo problema.

E' inoltre legittimo chiedersi quale legame ci sia tra la rappresentanza quantitativa e la qualità di questa rappresentanza. Le quote dovrebbero garantire non solo di aumentare il numero delle donne ma anche l'implementazione delle politiche maggiormente legate agli interessi delle donne? In breve, le donne sarebbero meglio rappresentate da altre donne? Non è dato che tutte le donne elette difendano gli interessi delle donne: quello che è dato è che se aumenta il numero di elette, percentualmente aumenta la probabilità che vengano elette delle donne che si sono occupate di discriminazioni e che hanno riflettuto sulle problematiche di genere. L'argomento degli interessi delle donne infatti è un argomento debole; l'argomento della parità come realizzazione di una giustizia è ancora quello che maggiormente può funzionare

Restando nel pragmatismo, lasciando quindi indifferenziata la tematica oppositoria tra quote e parità, sembra di capire che le quote sono una misura indispensabile ma non sufficiente. La lentezza con cui la situazione evolve e soprattutto lo iato esistente tra delle affermazioni verbali sulla necessità di integrare le donne nella politica e la scarsa messa in atto di misure efficaci perché ciò avvenga, testimonia di una reticenza ad accettare pienamente l'integrazione politica delle donne. Come abbiamo già detto molti paesi hanno affrontato il problema applicando delle quote e altre misure volontariste. Queste misure spesso sono state adottate non solo per garantire l'accesso delle donne nei parlamenti nazionali, ma anche per adempiere agli impegni sottoscritti nelle convenzioni internazionali, come ad esempio la Convenzione per l'eliminazione di ogni forma di discriminazione contro le donne (CEDAW) (ratificata dall'Italia il 10 giugno 1985).

Analizzando quello che sta avvenendo nel mondo (e soprattutto nei paesi occidentali) sembra evidente che perché un sistema di quote dia dei risultati bisogna che le quote siano stabilite con delle sanzioni *efficaci* perché vengano applicate²⁶. I partiti politici devono attivarsi nel reclutamento di un numero sufficiente di donne qualificate per soddisfare le quote. E il sistema deve essere tenuto continuamente sotto sorveglianza. Per capire come le quote o il principio di parità funzionano, correlandole soprattutto ai sistemi elettorali, credo sia importante mettere in atto degli studi più approfonditi sulle quote, sia teorici che empirici, in particolare sul concetto di cittadinanza politica di genere usato sia per chiedere le quote che per negarle ed evidenziare come e se una cultura politica di genere faccia parte o no del bagaglio culturale degli eletti/e.

Riferimenti bibliografici

1. Beccalli Bianca (1999) *Donne in quota*, Milano, Feltrinelli.
2. Bimbi Franca, Del Re Alisa (a cura di) *Genere e democrazia*, Torino, Rosenberg & Sellier
3. Brunelli Giuditta (2006) *Donne e politica*, Bologna, il Mulino.
4. Deleuze Gilles., Guattari Felix (1980) *Mille plateaux*, Paris, Les éditions de minuit.
5. Diez Mary (1998) « Context is All. Feminism and Theories of Citizenship” in Phillips Ann (ed.) *Feminism and Politics*, Oxford, Oxford University Press.
6. Elshtain Jean (1981) *Public Man, Private Woman: Women in Social and Political Thought*, Princeton, Princeton University Press.
7. Fraisse Geneviève (1996) *La différence des sexes*, Paris, PUF.
8. Galligan Yvonne, Tremblay Manon (2005) (a cura di) *Sharing Power. Women, Parliament, Democracy*, Burlington (USA), Ashgate.
9. Gaspard Françoise (1997) *Les femmes dans la prise de décision en France et en Europe*, Paris, L’Harmattan.
10. Gaspard Françoise, Heinen Jacqueline (2002) (a cura di) *L’égalité, une utopie ? Cahiers du Genre n. 33*, Paris, L’Harmattan.

²⁶ L’Observatoire des inégalités in Francia fa notare che - non senza una qualche ipocrisia - nessun partito politico francese ha rispettato la legge di parità nelle elezioni legislative del 2002, legge che gli stessi partiti avevano votato il 6 giugno 2000. Questa legge prevedeva delle sanzioni pecuniarie per i partiti che non rispettassero la parità. Tutti i partiti hanno dovuto pagare nel 2004 delle penalità finanziarie non avendo rispettato la legge. (www.inegalites.fr)

11. Guadagnini Marila (1996) “La cittadinanza politica: presenza delle donne in Parlamento negli anni ‘90” in Bimbi Franca, Del Re Alisa (a cura di) *Genere e democrazia*, Torino, Rosenberg & Sellier.
12. Lovenduski Joni, Norris Pippa (1993) *Gender and Party politics*, Londra, Sage.
13. Palici di Suni Elisabetta (2004) *Tra parità e differenza*, Torino, Giappichelli.
14. Philips Ann (2000) “Perché è importante se i nostri rappresentanti sono donne o uomini?” in Info, Studi e documenti a cura del gruppo parlamentare Democratici di sinistra-l’Ulivo della Camera dei Deputati, *Genere e cittadinanza. Donne sulla scena pubblica*, anno VI, n. 7-9.
15. Rauti Isabella (2004) *Istituzioni politiche e rappresentanza femminile*, Roma, Editoriale Pantheon.
16. Sineau Mariette (1988) *Des femmes en politique*, Paris, Economica.
17. Scott Joan (1998) *La citoyenne paradoxale*, Paris, Albin Michel.
18. Tremblay Manon, Pelletier Réjean (1995) *Que font-elles en politiques ?*, Sainte-Foy (Quebec), Presses de l’Université de Laval.
19. Vogel-Polsky Eliane (1996) « Donne, cittadinanza europea e trattato di Maastricht » in Bimbi Franca.

LOSERS OF THE POLITICAL TRANSITION – CONSEQUENCES OF “RECAPITALIZATION” OF RURAL AREAS IN THE SOUTHEAST GREAT PLAIN

Dr. Lajos Köteles

college professor

Katalin Rozsnyai

college associate professor

Tessedik Sámuel College, School of Healthcare Studies, Gyula

Telefon / Fax: +3666561620

E-mail: pflaum@eukar.gyula.kf.hu

ABSTRACT. *The authors summarize the characteristic features of consequences owing to the transformation in one of the most underdeveloped area of Hungary following the political transition.*

They track the historical process of the disintegration of traditional peasant social-economic structure and the effect of “socialist” development.

They are of the opinion that the market reforms instituted in Hungary made easier the implementation of market economy. However, the European and global market competition had numerous consequences, for which the Hungarian economy and society had not been prepared.

The employment crisis developed has taken a turn differently in the different regions of the country. In the examined area, a “breakdown spiral” has come into existence, which integrates the negative impacts and makes poverty hereditary in the circle of some social groups (youths, senior citizens, unskilled people, Gypsy population, inhabitants of tiny villages).

A new feature of the examination is that it draws the mental impacts of social crisis and the change of social scale of values.

Key words: *political transition, values, Hungary, economic structure.*

1. Historical antecedents

In the areas of the Great Plain occupied by it, the Ottoman rule of 150 years destroyed the settlement-social structure had been developed till then. The development commenced following the dislodgement of Ottomans conduced to the formation of a settlement structure and an economic system being dissimilar to the other parts of the country. In the market towns and giant villages populated with some thousand inhabitants there was a social peace as long as an extensive farming could be followed in the spacious fields.

The emancipation of serfs, however, narrowed down the grounds possessed and used by peasants. Almost a half of the peasant population remained landless villain having tried to subsist on selling his/her workforce. The modernization of agriculture occurred at the end of the 19th Century and the advancement of mechanization, however, narrowed down their means of earning a livelihood. A powerful lot of indigent people (e.g., in Békéscsaba about 10 thousand persons) became “redundant” and created insoluble social problems at the settlements and then in the region. The new national boundaries framed by the “Peace” Treaty of Trianon – which cut up the economic areas belonging together and withered also the economic possibilities originating in regional cooperation – deepened their hopelessness only further.

Ten thousands of defenseless people became the puppet at any time of various extreme movements giving hopes of immediate prosperity. First the thought of peasant socialism, then the scythe cross and the Hungarian Nazi Arrow Cross movements, and finally the communists created hope for bettering their situation.

The communist rule following 1945 – by sacrificing other social groups – really solved the problems temporally. In the cooperative farms and owing to the rural location of industry organized from the ‘70s this population also obtained work and secure job.

The radical social-economic transformations break the traditional social structure, the internal relations of power of the village communities

in pieces several times. By the '80s, the society was relatively open, mobile and prepared for the modernization.¹

In all these, that Kádarian politics, which tried to integrate the production on a small scale into the system of socialist economy, played a great part. (Backyard farms, industrial branches of various cooperatives and enterprise work teams established within factories produced 20 percent of the national GDP by the estimations, in around 1980.)²

The market economy changes being slow but becoming powerful during years had made already by the time of the transformation of regime the Hungarian economy and society capable for inaugurating market economy, and also the conceptions concerning the transition had developed. It made possible that the Government of Miklós Németh (November 1988 – May 1990) could create the most important legal regulation of reorganization without an internal resistance.

2. Political transition from bottom-view

The complex historic processes evolved after the political transition were influenced decisively by the globalization challenges, the competition prevailing in the Union and in the world economy, as well as, the never tried seeking ways and means to return to the market economy from the socialism. Following all these within the Hungarian economy and society sudden processes took place, which were contrary to the presumed and intended effects in many instances.

The state property got into private ownership with an unexpected quickness. (From among the Hungarian business organizations, only 15.8 percent was state-owned already in 1989, and this rate decreased to 1.3 percent by 1993.)³

The disruption of state-owned economic establishment conducted to an employment **crisis** on the labor market. All in all 1.4 million places of employment were terminated, and the structure of labor market suffered a change entirely, since the workforce had become a product of market. The

¹ Antal Tóth: *Revolucio. A kelet-európai átalakulás politikai és gazdasági ismérvei: a magyar példa. (The political and economic criterions of the Eastern European transition: the Hungarian example)* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2003. pp. 259.

² Ibid. pp. 174.

³ Source: KSH (Central Statistic Office), 1994.

paradigm shift of employment deprived a great number of generation, employment and social group from their former means of living from one moment to the other.

The Hungarian unemployment by age-categories between 1992 and 1997 (%)⁴

Period	15-19	20-24	25-29	30-39	40-54	55-59	60-74
1992	26.1	12.4	9.9	8.8	7.4	6.1	4.2
1993	31.7	15.0	11.0	10.5	8.9	8.7	9.3
1994	28.0	14.3	9.6	9.5	7.9	6.3	10.2
1995	29.6	12.9	8.7	9.2	7.6	6.1	5.4
1996	28.4	12.5	9.2	8.4	7.6	6.1	5.4
1997	27.0	11.1	7.5	7.6	6.5	6.5	6.3

In the first place, young persons from the country are the losers of the formation of labor market, whose major part sought and seeks prospect for living in big cities and Budapest. The senior generation also belongs to the losers, since their greater part was excluded from the modernization processes. (Between 1980 and 1994, the economic activity of people between 50 and 60 decreased from 60.1 percent to 37.7 percent; the premature retirement or the entrepreneurship out of necessity remained as “means of escape”.)⁵

Comprehensive statistical and sociological researches verified that the area of residence had determined the possibilities of transformation and the differences in prospects fundamentally.

While in era of “socialism”, in the “mixed” economy of the ‘70s and ‘80s, the owner-production for market was available for the rural peasant community primarily, in the international market economy environment subsequent the political transition, this layer of village small enterprisers got into crisis.

According to a social-geographic study carried out at the middle of the ‘90s, in the Great Plain only one third of the family small enterprises took up production for the market, and only 9 percent made efforts to meet the

⁴ Erika Csaba: Munkanélküliség Magyarországon a 90-es években (*Unemployment in Hungary in the '90s*). Statisztikai Szemle, 1994. pp. 576.

⁵ A. Tóth: im. pp. 171.

demands of market; their overwhelming majority was entrepreneur out of necessity or self-supporter.⁶

Moreover, the “reacquired” land property is in a bigger and bigger danger, since in the worsening market competition the smallholding becomes also a deficit. The concentration of plots into large estates commenced. (In Gyula, for example, 81.9 percent of total landowners have only a plot less than 3 hectares.)⁷

Acquisition of land by foreigners started in Transdanubia rapidly, while at the eastern ends less quickly. (In Vas and Zala Counties, the greater part of lands is in the hands of foreigners – they let it out to the Hungarians!)⁸

This tendency was strengthened by the fact that the family members having lost their job migrated back to the village, into small farms. Under market economy conditions, however, the rural areas are not attractive for the capital because of various reasons (lack of convenient ways, insignificant concentration of workforce, shortness of adequate specialized knowledge, etc.). Paupers signifying about one third of village population and losers figuring out its half or two third have no chance for a rise.

Within the rural settlement districts a **“breakdown spiral”** has been formed, which cumulates the negative impacts and makes success more difficult for every social groups.

The intellectuals not having “marketable” knowledge has been also devaluated; their majority makes every effort by shouldering everything to clutch at the bottom of the former Kádarian middle class.

The Gypsies living in the country collectively are the greatest losers of political transition, for whom there is no need in the economic modernization process owing to their uneducatedness primarily. (For instance, only 14 percent of Gypsy men above 45 was employed already in 1995.)⁹

⁶ Béla Baranyi: Múlt a jelenben – a társadalmi megújulás esélyei az Alföldön (*Past in the present – prospects of social renewal*). In.: Az Alföld a XXI. század küszöbén. pp. 332.

⁷ Közép-békési centrum kistérségi fejlesztési programja (*Sub-regional development program of Middle Békés Centre*). Békés megyéért Vállalkozásfejlesztési Közhasznú Közalapítvány, 2002. pp. 36.

⁸ László Dorgai: Vidékfejlesztés (*Rural development*). In.: „Az Alföld a XXI. század küszöbén”. pp. 162.

⁹ Pál Juhász: Társadalmi átstrukturálódás a falvakban (*Social structural change in the villages*). In.: Az „alföldi út” kérdőjelei. 36.

The “multi-generation unemployment” has become typical mainly within the circle of the Gypsies, and the “Harlem syndrome”, i.e., turning crime into accepted is beginning to make a pattern. In addition to the civilization differences of historic origin, this is what creates a hardly reconcilable gap between them and other social groups within the society. All these have created and are creating the risk of burst of ethnic conflicts, which was unimaginable in this inordinate form previously.

Of course, the “loser position” becoming hereditary is characteristic not only of the Gypsies, but it has emerged in the circle of thousands of Hungarian families and has conduced to a particular subculture coming into existence, since about 35-40 percent of the unemployed live their life by making preparations for this situation.

Békés County’s data of welfare conditions are the worst in the country generally. The average earning is the lowest here, and the number of people in need of help is also the biggest here. In 2004, 12.4 aided persons fell to 1000 inhabitants in the country and 38 in Békés. The number of senior citizens needing care is the highest also here. Typically, here is the smallest amount of aids, the lowest average sum of pension per capita, the greatest number of endangered minors (19 percent contrary to the national 15 percent), disabled persons, suicides and persons receiving psychiatric assistance. “Only” curing all these is not a social issue, but a process being modified by decennial successful implementation of a comprehensive complex economic-social-cultural development strategy.¹⁰

The winners of changes are only a dozen of people in the villages. Most of them are peasant progenies earned a degree, whom the compensation got for the one-time family lands and/or the post and the relation system acquired in the cooperative farms have helped to obtain significant ownership of property. (In accordance with an investigation, a half of the former cooperative farm presidents originated from “kulak families”.)¹¹

The omnipotence of money has changed the value systems operating within the society fundamentally. The ancient peasant order of valuation by work has fallen into the background, and also the worth of schooling and education has decreased. (It does not contradict the fact that ten thousands of people have started their collage studies as adults, since it has

¹⁰ A. Tóth: im. 197. A dél-alföldi régió szociális helyzet elemzése (*Welfare situation analysis of the South Great Plain*). 18 August 2004, pp. 58.

¹¹ B. Baranyai: im. pp.333.

become the proviso to keep their position. However, only the fashionable professions promising better subsistence – such as financial, business, administration, police (!), etc. – have become a “real value”. Accordingly the human intelligentsia and the educated middle class – which have been bearing the most burden of transition for one and a half decade – have become weaker not only in their financial situation, but also their social influence has decreased.)

In addition to the money, the infiltration to the spheres of the new rule, the activity governed by “politics of subsistence”, is the greatest new prestige giving status, which has politicized the local communities finally. It has created continuous internal fights in almost every field and crushed all former communal connections.¹²

The political transformation let the affronts and traumas caused by the various eras and social systems (Jew-baiting, soldiers slain at the Don elbow, civilians carried off to Gulag, wounds of 1956 existing up to the present) to the surface at once. These are resulting in new divisions and generating new tensions – such a public feeling has been formed, which makes it impossible to cope with the past without distorting emotions, since the past and the present merge into one another. Within the Hungarian public life a “permanent war” is developing, which is inflamed by a part of the Hungarian political life. It has made hundred thousands of people having no secure job (amongst them a great many young persons) the pawn of politics. The social-political situation reminds of the period of the one-time Weimar Republic, although the various ultras can hardly come into power in a country forming the part of the Union.

¹² Ferenc Szabó: Dél-alföldi megfigyelések a társadalmi normák és értékek változásairól (*South Great Plain observations on the changes of social norms and values*). In.: Az „alföldi út” kérdőjelei.

POLITICA UNIUNII EUROPENE ÎN DOMENIUL CONCURENȚEI

Prof. univ. dr. Marțian IOVAN
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad
Telefon: 0257/284899
E-mail: miovan@uvvg.ro

ABSTRACT. *The author starts by presenting a brief history of the European politics in this field of competition which is that of providing a fair, transparent and functional environment, in view of strengthening the single market. He continues by analyzing the political principles in the domain of competition through treaties regarding the European integration, inclusively the Treaty of Lisabon. In a synthesis based experience of authorities representing the Union, the author highlights the rules and content of the public policies pursuing the agreement between enterprises and the concerned practices with monopolist character; the abuse of the dominant position inside the common market; the antitrust legislation; the policy regarding social welfare and the role of the state department in economy; the importance of observing the financial laws and the view of the Member States regarding competition. The policy of the European authorities started decades ago by creating a decisional network which involves not only international actors, but also Member States public authorities - all interacting in an environment in which the principles of the European Union Treaties will be applied taking into consideration the law of all national systems. Such public politics is essential having a multinational character.*

Key words: *European integration, economy, competition, market, states.*

Încă în *Memorandumul Jean Monnet*, apoi în *Tratatul de creare a C.E.C.O.*, din 1951, și în *Tratatul de la Roma*, sunt stabilite direcții și principii de acțiune ale politicii în domeniul concurenței, știut fiind faptul

că întreținerea unui climat concurențial funcțional reprezintă o cerință fundamentală a dezvoltării economiei de piață.

Întrucât Piața Comună a fost concepută ca o piață liberă, iar în tratatele cu privire la integrarea europeană, inclusive în controversatul proiect de *Constituție Europeană*¹³, s-a stabilit că unul dintre obiectivele Uniunii constă în aceea că *Uniunea oferă cetățenelor și cetățenilor săi un spațiu de libertate, securitate și justiție, fără frontiere interne, precum și o piață unică unde concurența este liberă și nedistorsionată*, asigurarea unei bune funcționări a mecanismelor concurențiale a fost și va rămâne o condiție indispensabilă pentru promovarea eficienței economice, a calității bunurilor și serviciilor, a progresului tehnologic, a productivității în ansamblu și a creșterii gradului de satisfacție a consumatorilor.

Concurența ar putea fi definită ca „preocuparea pentru asigurarea funcționării corecte a regulilor jocului comercial atât din punctul de vedere al autorităților publice, al agenților economici, cât și al indivizilor”¹⁴. Astfel concepută, concurența desfășurată pe o piață largă și extrem de complexă, cum este cea a Uniunii Europene, îndeplinește rolul de cel mai important principiu organizațional al economiei de piață atrăgând numărul imens de agenți economici și consumatori în acțiunea de echilibrare a cererii cu oferta. Dar proiectul pieței unice europene va rămâne un model teoretic, ideal – atâta vreme cât în practicile comerciale reale se împletesc diferite tipuri de piețe ale bunurilor, serviciilor, capitalurilor, forței de muncă, monetare etc. dependente de tradițiile naționale, de particularitățile regionale și locale. Pe aceste piețe s-au manifestat diferite forme de concurență imperfectă (monopoluri, carteluri, oligopol, monopson etc.) combinate între ele în diferite moduri, în funcție de loc și de timp; de asemenea, în paralel, s-au produs incorectitudini atunci când agenții economici au practicat metode de vânzare-cumpărare aflate în discordanță cu normele și reglementările legale.

Dat fiind faptul că, până în momentul creării Comunității Economice Europene și până la preaderarea la U.E., statele europene practicau în diferite moduri politici protecționiste, de subvenționare a anumitor ramuri industriale, a unor întreprinderi considerate de interes național, s-a impus necesitatea **articulării unei politici în domeniul**

¹³ Proiectul „Tratatului pentru instituirea unei Constituții Europene” (T.C.) rămâne un document controversat care intră în arhivele U.E.

¹⁴ Wish, R., *Competition Law*, Second edition, London, 1989, p.3

concurenței , prin care să se dezvolte un cadru instituțional, normativ în care instituțiile europene abilitate, guvernele pot menține și stimula concurența, pot preveni manifestările distorsionante de concurență sau pot combate comportamentele neloiale și incorecte ale participanților la mecanismele pieței (practicile anticoncurențiale, abuzul de poziție dominantă, aranjamentele comerciale incorecte, ajutoarele de stat care pot altera concurența, practicile concertate între agenții economici care pot elimina sau distorsiona fluxurile comerciale etc.).

Rațiunea principală a politicii în sfera concurenței o constituie adoptarea acelor practici care să consolideze și să dezvolte mediul concurențial astfel încât să fie atinse gradual **obiective** de felul următor:

- Creșterea calității vieții consumatorilor datorită îmbunătățirii performanțelor economice, accesului la o diversitate mai mare de bunuri și servicii, reducerea timpului de muncă și creșterea timpului liber etc.;
- Protecția consumatorilor prin prevenirea și înlăturarea efectelor dăunătoare ale practicilor anticoncurențiale;
- Promovarea măsurilor antimonopol, antitrust, ca structuri orientate spre polarizarea bogăției în societate și cu potențial nedemocratic;
- Asigurarea unei mobilități maxime a factorilor de producție, astfel încât toți agenții economici – producători și consumatori – să poată găsi liber capitalul și forța de muncă de care au nevoie la un moment dat;
- Promovarea atomicității în ceea ce privește numărul și puterea economică a agenților de pe piață – fapt care se face remarcabil în protejarea întreprinderilor mici și mijlocii;
- Maximizarea transparenței în ceea ce privește oferta și cererea, astfel încât actorii de pe piață să poată obține liber cel mai bun produs/serviciu la cel mai bun preț;
- Corelarea și asigurarea funcționării coerente a diversității tipurilor de piețe, de bunuri, servicii, capital, forță de muncă etc. din spațiul Uniunii Europene și în raport cu exteriorul;
- Satisfacerea unor cerințe sociale și de dezvoltare durabilă – scop în care politica în domeniul concurenței poate conține măsuri nonconcurențiale fiind vizate: reducerea șomajului, eradicarea sărăciei, protecția mediului, dezvoltarea unor sectoare de „vârf” ale economiei europene și a capacității de apărare, diminuarea decalajelor dintre regiuni etc.

Subordonată realizării unor astfel de obiective, politica publică europeană în domeniul concurenței a fost concepută și adaptată în funcție de derularea practicilor anticoncurențiale existente într-o etapă sau alta, într-o zonă sau alta, necesității integrării politice prin consolidarea uniunii economice. Orice acte de împiedicare, restrângere sau distorsionare (denaturare) a concurenței libere pot avea ca rezultat funcționarea necorespunzătoare a pieței comune, crearea unor disfuncții, dezechilibre sau discontinuități în relațiile intracomunitare.¹⁵

1. Scurt istoric al politicii comunitare în sfera concurenței

Procesul de proiectare, implementare și consolidare a politicilor Uniunii Europene a început odată cu înființarea C.E.C.O (1951), dezvoltându-se, ulterior, cu predilecție în cadrul Comunității Economice Europene. Politica europeană în domeniul concurenței se bazează pe Art. 3 (f) al *Tratatului de la Roma*, pe Art.3 (g) al *Tratatului de la Maastricht*, în care se precizează că trebuie luate măsuri corespunzătoare astfel încât „concurența la nivelul Pieței Comune să nu fie distorsionată”. În acest scop trebuie respectate regulile cu privire la concurență¹⁶, iar Comisia urmează să exercite controlul asupra aranjamentelor anticoncurențiale, comportamentelor anticoncurențiale ale monopolurilor și agenților economici publici, asupra ajutoarelor de stat. Aceste direcții de acțiune au constituit pilonii centrali ai politicii comunitare în domeniul concurenței.

Crearea și dezvoltarea unei piețe comune fundamentată pe principiile liberei circulații a bunurilor, serviciilor, capitalurilor și persoanelor, pe libera concurență, în conformitate cu *Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene*, a favorizat dezvoltarea graduală a unor politici comune în domeniul concurenței și comerțului. Comisia a acționat în sensul dezvoltării unei politici nu numai de monitorizare și coordonare, ci și de coparticipare comună. Astfel, din nevoia derulării unui proces puternic centralizat, politica în domeniul concurenței și politica comercială comună au devenit treptat politici sectoriale autentic supranaționale, aflate în competența exclusivă a autorităților Uniunii Europene. Totodată, s-a

¹⁵ Vezi Octavian Manolache, *Tratat de drept comunitar*, Ediția 5, Editura C.H. Beck, București, 2006, pp.324 – 446.

¹⁶ Aceste reguli sunt cuprinse în Partea a III-a, titlul 1, cap. 3, în articolele 85 (81), până la 94 (89) în *Tratatul de la Maastricht*.

înregistrat un proces de apropiere, de compatibilizare a legislațiilor naționale, în măsura în care trebuia asigurată funcționarea pieței comune.

În anul 1962, în urma negocierilor la nivelul Consiliului Ministerial, s-a ajuns la un important acord, cunoscut sub numele de *Reglementarea 17*, care conține un set de drepturi acordate agenților economici aflați în competiție. Reglementarea conține norme privind: obligativitatea firmelor de a notifica în prealabil aranjamentele lor comerciale către Comisie (Art.4 și 5); condițiile în care se pot acorda excepții individuale (Art. 6 și 8); mecanismul de consultare pentru autoritățile publice naționale (Art.10); administrarea practică a politicii de către Comisie (Art. 14); limitele superioare ale amenzilor și penalităților (Art. 15 și 16); drepturile statelor membre și ale părților terțe în cazul declanșării investigațiilor (Art. 19). Punerea în aplicare a *Reglementării 17* a fost urmată de creșterea exponențială, în anii '60, a numărului notificărilor către Directoratul General pentru Concurență. De asemenea, a crescut numărul cererilor de exceptare individuală.

Volumul de muncă al Comisiei și al Directoratului General pentru Concurență a crescut de la an la an; acestea aflându-se în fiecare nouă etapă în postura de a-și redefini prioritățile, de a promova o atitudine ofensivă în a interveni cu restricții aplicate manifestărilor anticoncurențiale de pe piață, de a dezvolta rețeaua instituțională proprie și de a forma personalul necesar. Rolul Curții Europene de Justiție a fost minimal până la sfârșitul anilor '60. În această perioadă, efectele anticoncurențiale ale dezvoltării monopolurilor, ale concentrărilor economice în diferite forme, ale ajutoarelor de stat au fost subestimate de Comisie; aceasta, adesea, exprima o atitudine de toleranță față de carteluri, de practicile de monopol. Dar, pentru că în anii '70 s-au revigorat manifestările de monopol, abuzurile de poziție dominantă pe piață și au proliferat subvențiile guvernamentale, Comisia și alte autorități comunitare au promovat o nouă axă în politica lor în domeniul concurenței – aceea de a instituționaliza un sistem coerent de control preventiv prin care să fie înlăturat abuzul de poziție dominantă, să fie monitorizate fuziunile și alte forme de concentrare economică, să țină sub control acordarea de ajutoare publice discriminatorii. În acest scop a fost necesară dezvoltarea și consolidarea legislației în domeniu, creșterea competenței profesionale a personalului.

În anii '80, problematica politicii în domeniul concurenței a fost clasată pe o poziție privilegiată în agenda Comisiei pornind de la o filozofie nouă

– de factură neoliberală, cu privire la valorificarea condițiilor necesare pentru ca relațiile de concurență să joace rolul de forță regeneratoare a industriei europene. La aceasta a contribuit într-o oarecare măsură și climatul economic mondial, caracterizat de puternica dezvoltare a SUA și a țărilor din Asia de Sud - Est. Pe acest fond a crescut rolul comisarilor pentru concurență, al Comisiei și, mai ales, al Curții Europene de Justiție, fiind vizat controlul fuziunilor, al ajutoarelor de stat, astfel încât să fie asigurate perspectivele realizării procesului de integrare regională. Volumul de muncă al Curții Europene de Justiție în domeniu a crescut ca urmare a numărului tot mai mare de cazuri primite pentru soluționare. În același timp, Consiliul Ministerial a acordat o tot mai mare atenție respectării regulilor concurenței în toate sectoarele economice, aderând la ideea că o puternică competiție internă este cheia competitivității pe plan extern. Autoritatea Directoratului General pentru Concurență a crescut treptat, în timp ce componenta protecționistă a politicii în domeniul concurenței s-a diminuat și s-a marginalizat. Comisia și-a amplificat preocupările pentru antrenarea, implicarea organismelor din țările membre în vederea respectării principiilor și normelor dreptului comunitar în materie de concurență.

Unul dintre rezultatele proiectării și implementării politicii în domeniul concurenței, până în anii lansării proiectului *Tratatului de instituire a Constituției Europene*, a fost consolidarea unui sistem de relații între Comisie și C.E.J. care joacă un rol vital în administrarea curentă a procesului de făurire a pieții unice europene. Comisia este instituția care stabilește principalele reguli, efectuează investigațiile, adoptă soluțiile, decide întreruperea comportamentului anticoncurențial, aplică penalizări; instrumentele decizionale se află practic la dispoziția Comisiei. Rolul Comisiei a crescut în ultimele două decenii și datorită implicării active a Parlamentului și Consiliului Ministerial, mai ales pentru a fi asigurată o mai mare transparență și deschidere în procesul de aplicare a principiilor concurenței. De asemenea, C.E.J. și Curtea de Primă Instanță au jucat și continuă să exercite un rol esențial în procesul de aplicare a regulilor concurenței. Aceste două instituții sunt responsabile pentru supervizarea legală a regulilor în domeniul concurenței. Pe fondul prevalenței dreptului comunitar asupra celui național, deciziile acestor instituții sunt obligatorii pentru statele membre.

2. Principiile actuale ale politicii Uniunii Europene în domeniul concurenței

Dezvoltarea pieței publice europene, consolidarea uniunii economice și monetare presupun asigurarea cadrului optim derulării concurenței între agenții economici, astfel încât să fie promovată eficiența și calitatea. Înglobând majoritatea măsurilor din tratatele precedente – fondatoare ale Uniunii Europene – tratatele de la Nisa și Lisabona prezintă conținutul și regulile politicilor U.E. În acest sens, sunt interzise practicile comerciale restrictive, sunt condamnate monopolurile și poziția dominantă pe piață, sunt formulate – la modul principal, politicile cu privire la achiziții și fuziuni, la ajutoarele de stat și față de sectorul de stat.

A. Încă în *Tratatul de la Roma*, Partea a III-a, Art.85 (1) se precizează faptul că **sunt incompatibile cu piața internă și interzise orice acorduri între întreprinderi, orice decizii ale asocierilor de întreprinderi și orice practici concertate** care pot prejudicia comerțul dintre statele membre și care au ca obiect sau efect împiedicarea, restrângerea sau denaturarea concurenței în cadrul pieței interne, în special cele care constau în:

- Impunerea în mod direct sau indirect a prețurilor de cumpărare sau de vânzare sau a altor condiții de comercializare inechitabilă;
- Împărțirea piețelor sau surselor de aprovizionare;
- Aplicarea unor condiții inegale la prestații echivalente în raportul cu partenerii comerciali, plasându-i pe aceștia în dezavantaj concurențial;
- Limitarea sau controlul producției, desfacerii, dezvoltării tehnice, a investițiilor;
- Condiționarea încheierii contractelor de acceptarea de către parteneri a unor prestații suplimentare care, prin natura lor sau conform uzanței comerciale, nu au legătură cu obiectul acestor contracte.

Unele acorduri, decizii sau chiar categorii de decizii de asociere, unele practici concertate pot fi exceptate de la regulile anterioare cu condiția ca ele să favorizeze îmbunătățirea producției, a distribuției produselor, promovarea progresului tehnic sau economic și să rezerve consumatorilor

o parte echitabilă din profitul rezultat. Astfel filosofia pe care se fundamentează *Tratatele Uniunii Europene* și, în particular, legislația europeană în materie de concurență promovează credința în drepturile individuale, în libertate, respingerea intervenției statului în regulile pieței, atitudinea prudentă față de marile companii, respectul față de consumatori.

În legislația comunitară anterioară cu privire la concurență, dar și în *Tratatul de la Lisabona*, sunt prevăzute și aplicate **derogări individuale și derogări cadru** în condițiile precizate. Pentru a beneficia de astfel de excepții / derogări trebuie îndeplinite condiții de felul următor: aranjamentul, practica aplicată trebuie să fie favorabile realizării obiectivelor generale ale Uniunii Europene iar avantajele să fie mai mari decât dezavantajele; să aibă efecte mici sau limitate asupra concurenței; restricțiile care afectează concurența să fie absolut necesare pentru atingerea obiectivelor companiei; să producă efecte benefice pentru consumatori. Comisia Europeană, Directoratul General pentru Concurență (DG- IV), pe parcursul deceniilor anterioare, au fost favorabile, flexibile în acordarea derogărilor dacă acordurile de asociere sau practicile concertate se încadrau în condițiile prevăzute în dreptul comunitar (au fost înregistrate zeci de mii de cazuri de companii mixte, „carteluri de criză” constituite în industrii aflate în declin - precum sectorul minier, siderurgic, construcția de nave etc.). Guvernele naționale au adus argumente pentru acordarea derogării, dar aceasta era în competența exclusivă a Comisiei.

Pentru că, de la un deceniu la altul, a crescut numărul solicitanților de excepții individuale, s-a pus problema conceperii unor *excepții-cadru*, care din rațiuni organizatorice, procedurale, de creștere a operativității în luarea deciziilor, au fost aprobate de Consiliu. Reglementările cu privire la *derogările – cadru* au fost revizuite și actualizate în repetate rânduri, fiind valorificată experiența acumulată de autoritățile comunitare. Comisia a avut agenda încărcată cu probleme ce vizau practicile marilor companii; la fel, problema practicilor restrictive a solicitat o mare parte din energiile și timpul de lucru ale D.G. –IV. În anii '80 și '90 D.G.- IV a aplicat numeroase penalizări (în special amenzi), care în unele cazuri au depășit 200 milioane €. Cartelurile au fost apreciate ca o amenințare serioasă la adresa realizării/funcționării pieței unice – motiv pentru care practicile anticoncurențiale ale acestora (acordurile de fixare a prețurilor, de partajare a prețurilor etc.) au fost condamnate și intens mediatizate. Totodată, D.G.-IV a militat împotriva aranjamentelor discriminatorii în domeniul distribuției și exporturilor, aranjamentelor de licențiere

exclusivă, abuzurilor de drepturi de proprietate intelectuală etc. Cu toate acestea, în ciuda succeselor raportate, aplicarea reglementărilor cu privire la derogările cadru a rămas un proces cu multe obstacole și neîmpliniri – dată fiind existența unor diferențe / necorelări între reglementările comunitare și unele norme juridice naționale în materie de concurență.

Din textul *tratatelor de la Maastricht / Amsterdam/ Nisa / Lisabona* se desprinde faptul că *acordurile care pot avea ca efect direct sau indirect fixarea prețurilor, stabilirea de condiții de vânzare sau a cotelor de producție, înțelegeri ce duc la discriminarea partenerilor comerciali, boicoturile colective și alte măsuri similare sunt considerate ilegale pentru că distorsionează concurența și afectează comerțul interstatat*.¹⁷ Realizarea efectivă a politicii publice în domeniul concurenței continuă să fie un demers al autorităților U.E. extrem de complex și încărcat cu diferite dificultăți, a căror depășire presupune nu numai perfecționarea sistemului decizional european, ci și reformarea instituțională, accentuarea funcțiilor guvernamentale ale instituțiilor europene.

B. Încă în *Tratatul de la Roma* (Art. 86), era prevăzut că “este incompatibilă cu piața internă și interzisă, în măsura în care ar putea aduce atingere comerțului dintre statele membre, folosirea în mod abuziv de una sau mai multe întreprinderi a unei poziții dominante deținute pe piața internă sau pe o parte semnificativă a acesteia.” În ultimele tratate este păstrat principiul **de interdicție a abuzului de poziție dominantă** în interiorul pieței comune întrucât acesta afectează comerțul dintre statele membre. Practicile abuzive ar putea consta în:

- Impunerea, în mod direct sau indirect, de prețuri de vânzare, de cumpărare sau de condiții de comercializare inechitabile;
- Condiționarea încheierii contractelor de acceptarea de către parteneri a unor prestații suplimentare care, prin natura sau conform uzanței comerciale, nu au legătură cu obiectul acestor contracte;
- Aplicarea unor condiții inegale la prestații echivalente în raporturile cu partenerii comerciali, plasându-i pe aceștia în dezavantaj concurențial;

¹⁷ Vezi *Enciclopedia Uniunii Europene*, Ediția a III-a, coordonator Luciana – Alexandra Ghica, Editura Meronia, București, 2007, p. 120.

- Limitarea producției, a desfacerii sau a dezvoltării tehnice în detrimentul consumatorilor. De la acest principiu, Uniunea nu acordă derogări și nu face excepții.

Practicile antimonopol premergătoare *Tratatului de la Lisabona*, mai ales în anii '50-'60, au evidențiat o politică publică a guvernelor în domeniul concurenței cu puncte slabe și cu alunecări duale. Acestea, manifestând o teamă că va slăbi competitivitatea în fața provocărilor venite din partea unor firme din SUA și Japonia, au promovat creșterea puterii marilor companii – ca o cale de relansare economică și de progres tehnologic. Activitatea agenților economici transnaționali europeni a fost încurajată chiar după intrarea în vigoare a *Tratatului de la Roma*, în care era stabilit că libera concurență este o prioritate în cadrul Comunității și orice abuz al uneia sau mai multor entități care au o poziție dominantă pe o piață sau pe o parte a acesteia va fi prohibit, ca incompatibil cu principiile pieței comune dacă afectează comerțul dintre statele membre.

Problema conceptuală și practică ce se punea consta în stabilirea condițiilor necesare pentru a lua în considerare existența unui **monopol în economie** și dacă acesta a uzat de **poziția dominantă pe piață**. Ori *Tratatul pentru crearea Comunității Economice Europene* nominalizează trei note de conținut ale noțiunii de monopol: firma să aibă o poziție dominantă; acțiunile acesteia să producă efecte asupra pieței comune sau asupra unei părți semnificative a acesteia și acțiunile întreprinse să afecteze comerțul dintre statele membre. Pe când noțiunea de poziția dominantă a unei firme pe o piață semnificativă (fie piață a produsului, fie piață cu limite geografice sau fie piață cu o dinamică în timp) constă în abilitatea și capacitatea firmei de a înlătura concurența de pe un segment semnificativ al pieței. În acest sens, pentru a stabili semnificația noțiunii de poziție dominantă pe piață se folosesc drept criterii: cota de piață a firmei și amplitudinea efectelor anticoncurențiale. Se apreciază, în principiu, că o firmă are o poziție dominantă pe o piață atunci când cota sa de piață este mai mare de 40%. Aceasta nu exclude excepțiile, care sunt dependente de diferite caracteristici ale pieței. Au fost constatate cazuri de firme cu poziție dominantă pe piață în condițiile în care cota de piață a produselor acestora a fost sub 25 %. Aceste firme au reușit să înlătore efectiv concurența de pe piața produselor lor, s-au comportat și au luat decizii independent de concurenții lor, de consumatori și de clienți.

Din practicile și experiența Directoratului General IV s-a ajuns la concluzia că o firmă cu poziție dominantă pe piață abuzează de aceasta atunci când:

- stabilește prețuri semnificativ mai mari sau mai mici decât prețurile de echilibru ale pieței cu scopul de a înlătura concurenții;
- refuză să furnizeze produse în anumite cazuri;
- impune acorduri de cumpărare pentru anumite categorii de produse;
- reduce producția sau tratează discriminatoriu diferite segmente de piață;
- pune în aplicare o strategie de achiziții și fuziuni pentru a înlătura concurenții.

Posibilitățile de a abuza de poziția dominantă de către o firmă cresc dacă, pe lângă faptul că ea deține o cotă mare din piața unui produs, sporesc oportunitățile pe planul structurii și funcționării pieței respective, comportamentului agenților economici concurenți, accesului la noile tehnologii și la factorii de producție, reglementărilor legale privind accesul agenților economici pe piața respectivă.

În acord cu cele anterioare, Comisia Europeană, autoritățile specializate în domeniu au avut de rezolvat două probleme majore în implementarea politicii în domeniul concurenței:

- a) să demonstreze poziția dominantă pe piață;
- b) să desfășoare o anchetă prin care să dovedească faptul că s-a abuzat de poziția dominantă de pe o piață.

În același timp, firmele supuse cercetărilor au trebuit să dovedească autorităților europene contrariul, adică punctele a și b nu sunt adevărate, sau mai concret, să demonstreze faptul că nu au făcut nimic prin care să fi cauzat deteriorarea fragilei structurii a concurenței, că nu au împiedicat – în mod neloial, apariția și dezvoltarea unor noi competitori care ar fi putut amenința această dominație.

Ultimele tratate cu privire la instituirea și funcționarea Uniunii Europene sistematizează în principii coerente de drept comunitar experiența instituțiilor europene în domeniu, în special a Comisiei, Curții Europene de Justiție și DG IV; totodată, stabilește necesitatea adoptării de către Consiliul European, la propunerea Comisiei, a unor regulamente europene de punere în aplicare a principiilor concurenței. Consiliul hotărăște după consultarea cu Parlamentul European. Regulamentele care

vor fi adoptate vizează atingerea unor scopuri specifice, precum: respectarea interdicțiilor aplicate în relațiile de piață prin instituirea de amenzi și penalități cu titlu cominatoriu, simplificarea controlului administrativ și asigurarea supravegherii eficiente, să definească rolul Comisiei și al CJE în aplicarea dispozițiilor, regulilor cu privire la concurență¹⁸, să definească raporturile dintre legislațiile naționale și normele Uniunii Europene cu privire la concurență. Până la intrarea în vigoare a regulamentelor europene, cele care hotărăsc cu privire la admisibilitatea înțelegerilor, deciziilor și practicilor concertate și la exploatarea abuzivă a unei poziții dominante pe piața internă, în conformitate cu dreptul intern și cu dispozițiile tratatelor cu privire la instituirea și funcționarea Uniunii Europene, sunt autoritățile statelor membre.

Comisia veghează la aplicarea principiilor politicii în domeniul concurenței; la cererea unei stat membru sau din oficiu, Comisia poate investiga presupusele cazuri notificate de încălcare a dispozițiilor privind concurența, în colaborare cu autoritățile competente din statele membre. Dacă se va constata existența unei infracțiuni, Comisia propune mijloace adecvate pentru a-i pune capăt.

C. Comunitatea a pus în aplicare, dealungul timpului, o **legislație antitrust** menită să împiedice înfăptuirea unor concentrări susceptibile de a crea poziții dominante sau de a genera abuzuri pe piață. Dacă au fost identificate și se dovedesc astfel de cazuri, Curtea Europeană de Justiție ia decizii de interdicere, de stopare a concentrărilor și fuziunilor care au generat distorsiuni în derularea concurenței și au afectat funcționarea relațiilor comerciale dintre statele membre.

Monitorizarea preventivă a fuziunilor dintre întreprinderi cu dimensiuni europene a fost cea mai controversată și mediatizată de instituțiile de presă din Europa, chiar dacă reglementările comunitare în domeniu au devenit clare în anii '90 și au servit ca principal instrument al DG IV. Întrucât în anii '80 s-a înregistrat o pronunțată creștere a numărului de fuziuni, societăți mixte și achiziții publice, Comisiei Europene i s-a cerut să elaboreze un proiect de Regulament în materie de achiziții și fuziuni, pentru a fi aprobat de Consiliu – fapt ce a avut loc în 1989, punându-se astfel bazele unei politici europene coerente în domeniul

¹⁸ Toate aceste reguli sunt prevăzute în Secțiunea din tratate vizând regulile cu privire la concurență aplicabile întreprinderilor.

fuziunilor și achizițiilor. În Regulament, Art. 2(3), se stipulează că *o concentrare care crează sau consolidează o poziție dominantă ca urmare a căreia concurența efectivă va fi distorsionată pe piața comună, va fi declarată incompatibilă cu principiile pieței integrate*. Instituțiile abilitate să investigheze fuziunile au avut ca obiect de cercetare acele firme care participă la o fuziune cu o cifră de afaceri agregată de peste 5 miliarde de ECU; acele fuziuni în cadrul cărora cel puțin 2 dintre firmele implicate au fiecare cel puțin 250 milioane ECU - cifră de afaceri individuală. Acele fuziuni care se încadrează în parametrii anteriori, trebuie notificate Comisiei, care va aplica procedura în analiza fiecărui caz cu scopul de a găsi răspunsuri concrete la întrebări privind: măsura în care fuziunea notificată intră sub incidența Regulamentului; în ce măsură fuziunea este compatibilă cu principiile pieței comune; dacă se înregistrează o poziție dominantă pe piață. Comisia urmează să identifice și să estimeze efectele fuziunii asupra concurenței pe baza aplicării procedurii de control al fuziunilor, a analizei raportului Comitetului Consultativ cu privire la concentrări.

Aplicarea Regulamentului comunitar, a procedurii de control al fuziunilor conduce la unul din următoarele rezultate posibile:

- fuziunea este incompatibilă cu dreptul comunitar, fiind respinsă;
- aprobarea fuziunii, deoarece aceasta este compatibilă cu dreptul comunitar;
- aprobarea fuziunii va fi acordată dacă vor fi satisfăcute câteva condiții și dacă vor fi asumate câteva obligații suplimentare; în principiu fuziunea ar corespunde reglementărilor comunitare.

Diversitatea și numărul mare de cazuri de achiziții și fuziuni au ridicat uneori probleme dificile Directoratului General IV, Comisiei și CEJ, adesea confruntate cu divergențe în raport cu guvernele naționale. Prin urmare, a crescut numărul de respingeri aplicate unor fuziuni de anvergură. În același timp, a trebuit să se intervină pentru amendarea *Regulamentului cu privire la controlul fuziunilor*. Atât reglementările comunitare, cât și practicile sau experiența acumulată în implementarea politicii în domeniul concurenței, implicit în sfera achizițiilor și fuziunilor de întreprinderi, sunt încorporate sintetic în principiile / dispozițiile tratatelor cu privire la integrarea europeană, urmărindu-se ca fuziunile, concentrările și achizițiile realizate să nu distorsioneze concurența și

comerțul dintre statele membre iar dacă se constată, pe acest plan, practici și efecte anticoncurențiale relevante – acestea urmează să fie înlăturate.

D. În ceea ce privește **politica cu privire la sectorul de stat în economie**, în care, prin tradiție, au funcționat monopoluri de stat (în minerit, transport, energie, telecomunicații, servicii poștale și altele), textul ultimelor tratate valorifică filosofia neoliberală cu privire la viața economică, experiența acumulată de Comisie și CEJ în domeniul promovării unui autentic mediu concurențial la nivel european, urmat de rezultate benefice în planul productivității, eficienței, asigurării calității bunurilor și serviciilor, al introducerii tehnologiilor de „vârf” și satisfacerii nevoilor cumpărătorilor. Ori, până la începutul anilor '90, pe plan practic statele și-au păstrat monopolul asupra utilităților publice, proprietatea de stat în sectoarele care furnizează electricitate, gaze, apă, servicii de transport și telecomunicații. Statul s-a dovedit a fi un prost gospodar al proprietății sale; întreprinderile de stat au funcționat adesea în afara reglementărilor din domeniul concurenței. Rezultatele au fost cele specifice gospodarului perdant, precum: adesea, serviciile furnizate au fost scumpe și de slabă calitate; întârzierea introducerii progresului tehnic și a realizării de inovații tehnologice; risipirea fondurilor și ineficiența; decalaje între prețuri existente pe teritoriile statelor membre; incompatibilități între rețelele administrative naționale.

Pe baza experienței acumulate, Comisia a adoptat o politică de aplicare a principiilor concurenței corecte și în domeniul utilităților publice întrucât, ca agenți economici – fie ei aparținători sectorului de stat, reglementările în domeniul concurenței sunt perfect compatibile cu misiunea / rolul acestora în economie. Liberalizarea aplicată sectorului de stat din economia unor țări membre ale Uniunii Europene a condus la rezultate benefice pentru agenți, societate, consumatori. Treptat, s-au creat premise pentru a fi eliminate discriminările între firmele publice și cele private în domeniul comercializării / achiziției de bunuri și servicii. Comisia a fost abilitată să adopte măsuri împotriva statelor membre care acordă drepturi exclusive sau speciale unor firme. Însă, chiar dacă astfel de măsuri și reglementări au fost adoptate, guvernele naționale, într-o măsură mai mică sau mai mare, au continuat să protejeze așa-numitele „monopoluri de interes public”. Unele firme de stat au reușit să reziste la presiunile Comisiei și Directoratului General IV în privința creșterii transparenței raporturilor financiare cu statele – motiv pentru care

autoritățile europene și-au sporit energiile în aplicarea dreptului comunitar în domeniul concurenței. Astfel, încă din anul 1980, Comisia a adoptat *Directiva privind transparența relațiilor financiare dintre statele membre și întreprinderile publice*. Aceste întreprinderi erau definite, în Art. 2 al *Directivei* ca „orice întreprinderi asupra cărora autoritățile publice pot să exercite direct sau indirect o influență dominantă în virtutea dreptului de proprietate asupra ei, participării lor financiare în cadrul ei ori regulilor care o cârmuiesc”.

De multe ori, autoritățile publice au exercitat o influență dominantă asupra deciziilor comerciale ale întreprinderilor publice, fapt ce a fost posibil atunci când:

- a) o autoritate publică deține partea cea mai mare a capitalului subscris;
- b) o autoritate publică controlează majoritatea voturilor ce se atribuie acțiunilor emise de întreprinderi;
- c) când pot să desemneze mai mult de jumătate din membrii organului administrativ de conducere sau de supraveghere.

Ori, pentru a limita influența dominantă a autorităților publice în luarea deciziilor comerciale ale firmelor de stat, trebuie respectate normele privind transparența financiară fiind vizate: compensarea pierderilor financiare; furnizarea capitalului; subvențiile nerambursabile; împrumuturile în condiții privilegiate; acordarea de avantaje financiare prin renunțarea la profituri ori la recuperarea sumelor datorate; renunțarea la dobânda normală asupra fondurilor publice utilizate; compensarea obligațiilor financiare impuse de autoritățile publice. Prin toate acestea, Comisia a urmărit ca întreprinderile publice să nu beneficieze sau să beneficieze cât mai puțin de un tratament preferențial în materie de concurență, să limiteze riscul denaturării concurenței. În sfera de aplicare a *Directivei Comisiei Nr. 80/723* din 1980 erau vizate nu numai întreprinderile publice ca atare, ci și cele cărora le erau acordate drepturi exclusive sau speciale, cele cărora li se încredințează efectuarea unor servicii de interes economic-general ori au caracterul de monopol producător de venituri.

Pe acest fond, Comisia a continuat să practice intervenții active valorificând normele specifice statuate în Tratat, mai ales începând cu anii '90. Astfel, respectarea de către toți agenții economici – privați și publici, a regulilor concurenței a devenit o prioritate; statele membre au devenit actori principali în valorificarea noilor instrumente, cum ar fi

reglementările antitrust, cele cu privire la ajutoarele de stat etc. și dezvoltarea cadrului dreptului comunitar al concurenței, întrucât procesul de liberalizare în economie depinde de punerea în aplicare a reglementărilor la nivel național.

Valorificând experiența acumulată dealungul deceniilor în sfera politicii din domeniul concurenței, în ultimele tratate ale unei Uniunii Europene este stabilit faptul că în ceea ce privește întreprinderile publice și întreprinderile cărora le acordă drepturi speciale sau exclusive, statele membre nu emit și nu mențin nici o măsură contrară dispozițiilor autorităților Uniunii Europene. Acelorași reguli de concurență, sunt supuse și întreprinderile însărcinate cu gestionarea serviciilor de interes economic general sau care prezintă caracter de monopol fiscal. Principiile privind statutul întreprinderilor publice rămân, pentru viitor, deschise unui proces de dezvoltare rezultată din adaptarea reglementărilor în domeniul concurenței la noile realități economice și instituționale survenite în Uniunea Europeană după anii 2000 și, mai ales, după ratificarea *Tratatului de la Lisabona*.

E. În atenția autorităților europene a stat, încă de la înființarea pieței comune, **regimul de acordare a ajutoarelor de stat**, întrucât acestea au efecte de denaturare a concurenței, de fragmentare a piețelor, de afectare a cadrului concurențial comunitar. În ultimii 50 de ani, ajutoarele de stat către anumiți agenți economici și în detrimentul altora aflați în spațiul pieței unice s-au concretizat în diferite forme, precum: subsidii - inclusiv la export; scutiri sau reduceri de sarcini fiscale sau sociale; garanții de credite; aplicarea unei rate a dobânzii mai mici la credite acordate de stat unor agenți economici; acordarea de credite fără dobândă; cumpărarea de acțiuni la anumite societăți pentru a le salva de la faliment; micșorarea / anularea obligațiilor financiare ale unor întreprinderi când acestea au devenit insolvente; acordarea de stimulente financiare unor întreprinderi în perspectiva privatizării acestora; punerea la dispoziție a unor suprafețe de teren la prețuri modice sau chiar gratuit; subscrierea de capital de stat în anumite întreprinderi, ca formă de ajutor; practicarea unor prețuri care avantajează agenții publici (de exemplu: un guvern achiziționează la prețuri mai mari decât cel de echilibru al pieței cu scopul de a favoriza vânzătorul în competiția pe piața comună), exceptarea de la obligația de a plăti amenzi, penalizări și alte asemenea mijloace financiare prin care autoritățile publice sprijină întreprinderile.

Procedurile aplicate de stat în acordarea ajutoarelor au fost directe sau indirecte; adesea statul a recurs la scheme netransparente, la desemnarea unor instituții publice ori private pentru a le investi cu misiunea de a administra ajutorul acordat. Ori toate aceste forme de ajutor de stat imperfecțază libera circulație a bunurilor, denaturează concurența; toate sunt măsuri discriminatorii prin care vor fi favorizate anumite activități naționale, ele tinzând astfel să se substituie barierelor vamale care au fost înlăturate, să creeze în mod artificial avantaje unor competitori în detrimentul altora. În plus, ele sunt acordate, adesea, din rațiuni politice și, mai rar, economice. Dacă toate întreprinderile ar beneficia de ajutor de stat, fără nici o discriminare, atunci concurența nu ar fi afectată. Dar când, prin ajutorul financiar de orice fel, întreprinderea beneficiară își întărește poziția în raport cu celelalte aflate în competiție pe piața intracomunitară, atunci acesta joacă un rol nociv în derularea comerțului dintre state, fiind incompatibil cu piața comună.

Încă în *Tratatul de la Roma*, Art. 87, paragr.1, se stabilea ca incompatibil cu piața comună a oricărui ajutor acordat de un stat membru sau prin intermediul resurselor de stat, care distorsionează sau amenință să distorsioneze concurența, favorizând unele întreprinderi ori producția unor mărfuri, în măsura în care afectează comerțul dintre statele membre. Fiind un fapt nociv pentru economia de piață, misiunea politicii publice în domeniu este aceea de a depista ajutoarele existente, de a preveni acordarea de noi ajutoare de tipul celor descoperite, în general de a le interzice. Comisia este cea care urma să țină sub control astfel de ajutoare, să propună măsurile potrivite pentru dezvoltarea progresivă și funcționarea pieței comune; politica față de ajutoarele de stat fiind prin natura ei una supranațională.

Dar practica de edificare a pieței unice europene a scos în evidență faptul că există unele ajutoare de stat ce se integrează în cadrul comunitar, nu afectează comerțul dintre state, libera concurență; ba mai mult, pot conduce la rezultate benefice pe plan tehnologic, social, în înlăturarea unor efecte catastrofale naturale. Astfel de ajutoare de stat au fost acceptate, dealungul deceniilor, ca excepții, ele obligatoriu trebuind să aibă următoarele destinații:

- promovarea dezvoltării unor zone economice cu standarde de viață reduse, cu o pondere mare a sărăciei și șomajului;
- remedierea unei grave perturbări a economiei naționale a unui stat membru;

- executarea unui important proiect de interes european comun;
- facilitarea dezvoltării unor zone economice când nu sunt afectate schimburile comerciale și concurența (coeziune și politică regională);
- dezvoltarea culturii și conservarea patrimoniului cultural până la limita la care nu este denaturată concurența etc.

Implementarea principiilor politicii publice privind ajutoarele de stat nu a fost lipsită de dificultăți. Dimpotrivă, presiunile grupurilor de interese asupra guvernelor naționale, reținerea guvernelor țărilor membre, necooperarea statelor membre au generat abateri de la regulile concurenței. Pe acest fond, Directoratul Antitrust și Directoratul pentru Ajutoare de Stat au căutat mijloace pentru a convinge statele din alcătuirea Comunității să respecte regulile, să sisteze ajutoarele și practicile anticoncurențiale de acest tip. În anii '70, când șomajul și inflația ajunseseră la un nivel ridicat, cererea era scăzută, competitivitatea prăbușită, guvernele considerau că este firesc să fie mărite cheltuielile bugetare în vederea reducerii efectelor recesiunii economice. Subvențiile bugetare erau în medie de 10 % din totalul cheltuielilor bugetare iar în unele țări depășeau chiar 20 %. În astfel de condiții, Directoratul pentru Ajutoare de Stat și, mai presus de acesta, Comisia, nu au reușit să monitorizeze și să articuleze o politică eficientă în domeniul acordării ajutoarelor de stat.

Începând cu anii '90, Comisia și Consiliul au reevaluat subvențiile și efectele lor în spațiul concurențial; s-a stabilit cu mai multă precizie conținutul conceptului de ajutor de stat la nivel european în raport cu nivelul național sau local, a fost analizată „radiografia” ajutoarelor de stat la nivelul pieței unice. Astfel s-au pus bazele noii politici a axei Comisie – Consiliu - Curtea Europeană de Justiție în domeniul ajutoarelor de stat, a cărei experiență este sintetizată în *Tratatul de la Lisabona*, fiind stabilite principiile în privința regimului ajutoarelor de stat. În primul rând, este prevăzut că sunt incompatibile cu piața internă ajutoarele acordate de statele membre sau prin intermediul resurselor de stat, sub orice formă, care denaturează sau amenință să denatureze concurența, prin favorizarea anumitor întreprinderi sau sectoare de producție, în măsura în care acestea afectează schimburile dintre statele membre. Comisia este cea care, împreună cu statele membre monitorizează permanent regimul ajutoarelor existente iar în cazul în care constată incompatibilitatea unui ajutor de stat

cu piața Uniunii sau că acel ajutor este utilizat în mod abuziv, aceasta adoptă o decizie europeană de suspendare sau modificare a ajutorului de către statul în cauză. În rezolvarea cazurilor sunt implicate Consiliul și CEJ corespunzător procedurilor stabilite.

În același timp, sunt prevăzute tipurile de ajutoare compatibile sau care pot fi considerate compatibile cu piața internă. În acest sens sunt următoarele:

- ajutoarele cu caracter social acordate consumatorilor individuali, cu condiția ca acestea să fie acordate fără discriminare determinată de originea produselor;
- ajutoarele destinate remedierii pagubelor provocate de calamități naturale;
- ajutoare acordate economiei anumitor regiuni ale R. F. Germania, afectate de divizarea Germaniei;
- ajutoarele destinate să favorizeze dezvoltarea economică a regiunilor în care nivelul de trai este anormal de scăzut;
- cele destinate să promoveze cultura și să conserve patrimoniul, dacă acestea nu modifică condițiile schimburilor comerciale și ale concurenței în Uniune, într-o măsură care contravine interesului comun;
- ajutoarele destinate să promoveze realizarea unui proiect important de interes european comun sau să remedieze perturbări grave ale economiei unui stat membru;
- alte categorii de ajutoare stabilite prin regulamente sau decizii europene adoptate de Consiliu, la propunerea Comisiei, după consultarea Parlamentului European.

F. Pentru realizarea obiectivelor politicii Uniunii Europene în domeniul concurenței prezintă o mare importanță respectarea **dispozițiilor fiscale**. În acest sens, se aplică principiul conform căruia *nici un stat membru nu aplică, direct sau indirect, produselor altor state membre impozite interne, de orice natură, mai mari decât cele care se aplică direct sau indirect produselor naționale similare. În plus, nici un stat membru nu aplică produselor altor state membre impozite interne de natură să protejeze indirect alte produse*. Totodată, existența unor norme unitare care să regleze concurența pe piața unică presupune amendamente ale legislației Uniunii Europene în domeniu. Legile sau legile-cadru europene stabilesc măsurile referitoare la apropierea dispozițiilor legale, de

reglementare și administrative ale statelor membre având drept scop instituirea și funcționarea pieței interne.

Consiliul este cel care hotărăște în unanimitate, după consultarea Parlamentului European și a Comitetului Economic și Social, în privința măsurilor de armonizare a legislațiilor referitoare la impozitul pe cifra de afaceri, accize și alte impozite indirecte astfel încât să fie asigurată coerența pieței unice și cadrul juridic menit să favorizeze concurența corectă / loială și să evite manifestări anticoncurențiale aparținătoare tipurilor invocate pe paginile anterioare.

Reproducerea de practici anticoncurențiale, în ciuda eforturilor Consiliului de a adopta măsuri menite să apropie dispozițiile legale, administrative ale statelor membre de implementare a politicii în domeniul concurenței pe piața unică europeană va aduce Comisia în situația de a se consulta cu statele membre, de a aplica procedurile de eliminare a practicilor neconstituționale descoperite. În acest sens, se prevede că „în cazul în care Comisia constată că o neconcordanță între dispozițiile legale, de reglementare sau administrative ale statelor membre falsifică condițiile de concurență pe piața internă și provoacă o denaturare care trebuie eliminată, aceasta se consultă cu statele membre în cauză. Dacă, după această consultare, nu se ajunge la un acord, legile – cadru europene elimină denaturarea în cauză.”

*

*

*

Corelată cu o evidentă motivație a decidenților europeni de a promova valorile neoliberalismului, reforma politicii concurenței a fost supusă la testul unui timp de o jumătate de secol. În primele decenii, Comisia s-a concentrat pe înregistrarea practicilor (acorduri, fuziuni, acțiuni concertate, ajutoare de stat etc.) care generau sau puteau să producă denaturări ale concurenței dându-și acceptul asupra unora, interzicând altele sau acționând în sensul eliminării de pe piață a unora dintre practicile anticoncurențiale descoperite. Ca urmare a dezvoltării înregistrate la nivelul altor poli de putere economică la scară planetară, a globalizării și a extinderii geopolitice a Uniunii, a crescut numărul de semnale, de plângeri în domeniul încălcării regulilor concurenței. Treptat

Comisia nu a mai putut face față soluționării acestora, fiind constrânsă să treacă la o aplicare descentralizată a regulilor concurenței, să înlocuiască sistemul notificării prealabile a Comisiei referitor la acorduri, fuziuni, ajutoare de stat etc. cu un sistem de verificare *post factum*. Comisia și-a trecut în agendă numai cazurile grave de încălcare a principiilor concurenței, în timp ce abaterile curente, cu un impact mai redus, au început să fie soluționate de autoritățile și jurisdicțiile naționale interesate sau direct afectate, conformându-se principiul subsidiarității.

În raport cu prevederile *tratatelor de instituire și funcționare a Uniunii Europene*, politica în domeniul concurenței se bazează pe un set de reglementări supranaționale, unitare și coerente la nivelul pieței unice. Reforma politicii concurenței va trebui să facă față viitoarelor provocări ce vizează legitimitatea demersurilor Comisiei (acesta este asociată de unii autori cu un deficit democratic)¹⁹ atâta vreme cât Parlamentul European și Consiliul au o implicare mai redusă și, în al doilea rând, așteptărilor actorilor de pe piața unică de a rezolva operativ și cu o maximă eficiență cazurile de practici anticoncurențiale. În același timp, după cum atrăgea atenția prof. Miron Dumitru, „ evoluțiile viitoare în acest domeniu depind în tot mai mare măsură și de factorii externi, printre care se pot menționa: percepțiile la nivel național cu privire la funcțiile unei politici comune, caracterul impredictibil al climatului politic și economic internațional, uniformizarea reglementărilor privind concurența în cadrul forumurilor internaționale.”²⁰ În orice caz, regulile privind concurența reprezintă un corolar al prevederilor comunitare relative la libera circulație a mărfurilor, astfel încât să fie larg facilitat procesul de dezvoltare a pieței unice europene, în care comerțul dintre statele membre să nu fie stânjenit de factori anticoncurențiali iar interesele întreprinderilor și ale consumatorilor să nu fie afectate.

Privită în ansamblu, politica autorităților europene în domeniul concurenței se înscrie pe linia începută cu decenii în urmă de consolidare a unei rețele decizionale ce implică nu numai actori supranaționali, ci și autorități publice de la nivelul statelor membre – toți interacționând într-un

¹⁹ Cei care au ridicat problema deficitului democratic doresc să semnaleze faptul că, datorită supremației legii comunitare asupra celei naționale, guvernele statelor membre – reunite în Consiliu, ajung să poată practica un control al propriilor Parlamente, în loc să fie ele controlate de către Parlament. Totodată, guvernele naționale inițiază și implementează anumite politici pentru care nu au acordul alegătorilor lor.

²⁰ Dumitru Miron, *Economia Uniunea Europene*, Editura Luceafărul, București, 2002.

mediu în care principiile concurenței, așa cum sunt definite în Dreptul Uniunii Europene, se vor impune în raport cu normele de drept aparținătoare sistemelor naționale. Pluralismul centrelor de decizie de la nivelele suprastatal și statal corespunde regulilor jocului democratic doar dacă sunt asumate valori și principii comune menite să dea coerență și consecvență politicii publice în domeniul concurenței.

Bibliografie

1. Andersen, Svein S.; Eliassen, Kjell A., *Making Policy in Europe*, ediția a II-a, Londra, 2001
2. Bărbulescu, Iordan Gh., *Uniunea Europeană. Aprofundare și extindere. Cartea I. De la Comunitățile Europene la Uniunea Europeană*, Ed. Trei, București, 2001
3. Bârzea, Cezar, *Politicile și instituțiile Uniunii Europene*, Editura Corint, București, 2001
4. Bocancea, Sorin, *Instituții și politici publice în Uniunea Europeană*, Ed. Cantes, Iași, 2004
5. Bondor, Florin (coordonator), *Politici publice și administrație publică*, Ed. Polirom, Iași, 2007
6. Ghica, Luciana – Alexandra (coordonator), *Enciclopedia Uniunii Europene*, Ediția a III-a, Editura Meronia, București, 2007
7. George, Stephen, *Politics and policy in the European Community*, Oxford University Press, 1996
8. George, Stephen; Bache, Ian, *Politics in the European Union*, Oxford University Press, New York, 2001
9. Koch, R., *Competition policy and law*, Longman, 1994
10. Kovar, R., *Code européen de la concurrence*, Dalloz, 1993
11. Lequesne, Christian; Surel, Yves, *L'intégration européenne: Entre émergence institutionnelle et recomposition de l'État*, Presses de Sciences Politiques, Paris, 2004
12. Manolache, Octavian, *Tratat de drept comunitar*, Ediția a V-a, Editura C.H. Beck, București, 2006, pp. 324-661
13. Marga, Andrei, *Filosofia unificării europene*, Ediția a IV- a, Editura Fundației pentru Studii europene, Cluj-Napoca, 2003
14. Miroiu, Adrian, *Introducere în analiza politicilor publice*, Ed. Punct, București, 2001
15. Miron, Dumitru (coordonator), *Economia Uniunii Europene*, Editura Luceafărul, București, 2002
16. Moussis, Nicholas, *Guide to European Policies*, European Study Service, Rixensart, 2003

17. Profiroiu, Marius, *Politici publice. Teorie, analiză, practică*, Editura Economică, București, 2006
18. Sută, Nicolae (coordonator), *Integrarea economică europeană*, Editura Economică, București, 1999
19. Țincă, Ovidiu, *Drept comunitar general*, Editura Lumina Lex, București, 2005
20. Zürn, Michael; Joerges, Christian, *Law and Governance in Postnational Europe: Compliance Beyond the Nation-State*, Cambridge University Press, New York, 2004
21. Wish, R., *Competition Law*, 3rd edition, Butterwoths, London, 1993
22. *** Tratatul de instituire a unei Constituții Europene,
http://www.avocatnet.ro/content/articles/id_1337/page1%20D_5/avocatnet.html
23. http://ro.wikipedia.org/wiki/Tratatul_de_la_Roma
24. http://ro.wikipedia.org/wiki/Tratatul_de_la_Maastricht
25. http://ro.wikipedia.org/wiki/Tratatul_de_la_Amsterdam
26. http://ro.wikipedia.org/wiki/Tratatul_de_la_Nisa
27. http://europa.eu/lisbon_treaty/index_ro.htm

POLITICILE COMUNITĂȚII EUROPENE PRIVIND AGRICULTURA ȘI DEZVOLTAREA RURALĂ ÎN ROMÂNIA, ÎN PERIOADA 2007-2013

Lector univ. dr. Anda Veronica NEDELUCU-IENEI

Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" din Arad

Telefon: 0723/574866

E-mail: paris_m_h@yahoo.com

RÉSUMÉ. *Le travail traite Les Politiques de la Communauté Européenne sur l'agriculture, la pêche et le développement rurale de la Roumanie entre 2007-2013, par l'intermède du PNDR (Plan National du Développement Rurale), stratégie qui est en accord avec les objectifs de l'UE, de réduire les disparités du développement entre les regions de l'UE et des différences entre les zones rurales et urbaines et aussi les objectifs du développement durable de Gothembourg et Lisbonne en ce qui concerne la croissance économique et la création du travail.*

Mots-clefs: *union europeenne, normes communautaires, politique agricolé commune.*

Politicile Comunității Europene privind agricultura și dezvoltarea rurală vor fi implementate, în România, în perioada 2007-2013 cu ajutorul Planului Național de Dezvoltare Rurală (PNDR), elaborat pe baza Planului Național Strategic (PNS) care subliniază strategia de dezvoltare rurală a României în contextul reformei PAC.

Aceste politici asigură întărirea performanței economice ce rezultă din implementarea cu succes a strategiei împreună cu utilizarea durabilă a resurselor naturale și protejarea mediului, menținerea biodiversității, conservarea ecosistemelor și prevenirea deșertificării.

Aplicarea unui model multi-funcțional în ceea ce privește agricultura și dezvoltarea rurală se datorează strategiei naționale generale iar mijlocul principal de aplicare al acestui model constă în promovarea unei dezvoltări echilibrate, atât din punct de vedere agricol, cât și non-agricol a zonelor rurale. Această strategie este în acord cu obiectivele UE de reducere a disparităților de dezvoltare între regiunile Uniunii Europene și, a diferențelor dintre zonele rurale și urbane.

Conform Deciziei Consiliului CE/144/2006, Planul Național Strategic asigură îndeplinirea Liniilor Directoare Strategice pentru Dezvoltare Rurală 2007-2013, punând accent pe obiectivele de dezvoltare durabilă de la Göteborg și strategia de la Lisabona privind creșterea economică și crearea de locuri de muncă.

I. Armonizarea cu politicile și prioritățile UE

Strategia de Dezvoltare Rurală este în conformitate cu prioritățile Uniunii Europene și în special cu cele referitoare la:

- Conservarea biodiversității, protecția apei și a solului, diminuarea schimbărilor climatice și a poluării aerului și utilizarea pesticidelor;
- Implementarea inovației în mediul rural, prin introducerea de noi produse și procese ce au în vedere practici noi de producție, de management de protecție a mediului ce vor contribui la performanțele fermierilor, micilor întreprinzători;
- Eficientizarea investițiilor în producția și utilizarea de energie din surse regenerabile contribuind astfel la diminuarea poluării și implicit la combaterea schimbărilor climatice;
- Agricultura ecologică pe baza dezvoltării producției și a unei piețe interne de produse agroalimentare ecologice, luând în considerare potențialul României în ceea ce privește agricultura ecologică;
- Dezvoltarea unui sector agricol, alimentar și forestier competitiv bazat pe cunoaștere și inițiativă privată compatibil cu liniile directoare comunitare și care vizează atât îmbunătățirea competențelor profesionale prin investiții în capitalul uman și fizic cât și restructurarea și dezvoltarea fermelor și a sectoarelor de procesare.

Politica Agricolă Comună conține o serie de măsuri, unele dintre ele special destinate pentru dezvoltarea rurală. Este important ca sprijinul să se atribuie pentru acele măsuri care urmează să contribuie la îndeplinirea obiectivelor Politicii Agricole Comune.

Alături de principalele obiective ale politicii agricole cu privire la productivitatea muncii în agricultură și la asigurarea standardelor de viață corespunzătoare ale producătorilor agricoli, o atenție sporită este acordată dezvoltării calității vieții în mediul rural, a siguranței alimentare, protecției mediului și a bunăstării animalelor, obiective care sunt în conformitate cu obiectivele politicii comunitare.

II. Coerența cu Programul Național de Reforme (PNR) al României

Programul Național de Reforme (PNR) al României, este în coerență cu PNDR și a elaborat în contextul Strategiei Europene pentru Creștere și Ocupare (Strategia Lisabona Revizuită - SLR).

În acest document sunt evidențiate reformele pe care Guvernul României le promovează cu prioritate, în perioada 2007-2010, oferind cadrul de integrare a politicilor pe mai multe paliere:

- macroeconomie,
- microeconomie,
- ocuparea forței de muncă,

într-un program coerent de reforme care să evidențieze și să valorifice sinergiile dintre domeniul economic și cel social.

Prioritățile strategice ale PNR la care PNDR își aduce contribuția sunt următoarele:

- Îmbunătățirea calității vieții prin gestionarea durabilă a resurselor regenerabile și atenuarea schimbărilor climatice;
- Creșterea ocupării și a ratei de activitate;
- Îmbunătățirea capacității administrative.

III. Coerența și consistența cu Cadrul Național Strategic de Referință

Orientările Strategice Comunitare privind Coeziunea 2007-2013, Strategia Lisabona și obiectivele de la Göteborg precum și prioritățile naționale de dezvoltare au stat la baza PNDR

Conform Deciziei Consiliului CE/702/2006 și aprobării Comisiei din iulie 2007, a fost elaborat Cadrul strategic național de referință, care stabilește baza pentru folosirea eficientă a fondurilor alocate pentru perioada 2007-2013 din Fondul de Coeziune și alte fonduri structurale europene fiind inclus în Planul Național de Dezvoltare și echivalent cu Cadrul Strategic Național de Referință (CSNR).

Cadru Strategic Național de Referință al României, este în acord cu Liniile Directoare Strategice ale Politicii de Coeziune și are, de asemenea, la bază Obiectivele Strategice de la Lisabona și Göteborg.

Implementarea strategiei naționale de dezvoltare evidențiată în Planul Național de Dezvoltare (PND) și CSNR este furnizată prin Programele Operaționale. Astfel, CSNR se axează pe patru priorități tematice și o prioritate teritorială:

- Dezvoltarea infrastructurii de bază la standarde europene;
- Creșterea competitivității pe termen lung a economiei românești;
- Dezvoltarea și utilizarea eficientă a capitalului uman din România;
- Consolidarea unei capacități administrative eficiente;
- Promovarea dezvoltării teritoriale echilibrate.

Prin CSNR, șapte Programe Operaționale principale vor fi implementate în România sub incidența Obiectivului de Convergență și anume:

- POR: Programul Operațional Regional (FEDR);
- POS: Transport (FEDR și FC);
- POS: Mediul (FEDR și FC);
- POS: Creșterea competitivității economice (FEDR);
- POS: Dezvoltarea resurselor umane (FES);
- POS: Dezvoltarea Capacității Administrative (FES);
- PO: Asistență Tehnică (FEDR).

Iar sub incidența Obiectivului de Cooperare Teritorială Europeană, România v-a beneficia, de asemenea, de sprijin prin următoarele programe aflate sub incidența CSNR:

- Cooperare trans-frontalieră:
 - PO Ungaria-România;
 - PO România-Bulgaria;
 - PO România-Serbia;
 - PO România-Ucraina-Moldova;
 - PO Ungaria-Slovacia-România-Ucraina;
 - PO Bazinul Mării Negre.
- Cooperare trans-națională:
PO de cooperare trans-națională în Sud-Estul Europei.
- Cooperare interregională:
 - INTERREG IV C;
 - URBACT II;
 - ESPON;
 - INTERRACT II.

Pentru perioada 2007-2013, alocarea financiară totală din Instrumentele Structurale către CSNR al României este de aproximativ 19,6 miliarde Euro. Obiectivul general al acestuia este de a reduce disparitățile economice și sociale dintre România și statele membre prin creșterea cu 10-15% a PIB-ului până în 2015.

Intervențiile prevăzute în strategia CSNR țin cont de necesitatea investițiilor atât în zonele rurale cât și în zonele urbane, în contextul rolului pe care îl dețin în cadrul dezvoltării regionale cât și pentru a promova dezvoltarea teritorială echilibrată și durabilă și incluziunea socială.

Programul Național de Dezvoltare Rurală, având la bază Planul Național Strategic de Dezvoltare Rurală, contribuie în mod direct la creșterea economică și crearea de locuri de muncă, la sprijinirea schimbărilor structurale în zonele rurale, priorități de asemenea prevăzute și de CSNR.

Strategia de dezvoltare rurală și obiectivele generale ale acesteia sunt în conformitate cu Strategia Lisabona și cu obiectivele de la Göteborg, în special prin:

- creșterea economică și crearea de locuri de muncă în spațiul rural,

- sprijin acordat zonelor defavorizate,
- investiții în protecția mediului,
- asigurarea conformității cu standardele europene și
- încurajarea investițiilor pentru creșterea competitivității sectorului agricol și alimentar.

De asemenea, alături de programele operaționale, PNDR vizează dezvoltarea de activități economice alternative care vor contribui la dezvoltarea durabilă a zonei rurale.

Alocarea a 7,5 miliarde Euro din FEADR pentru PNDR alături de Instrumentele Structurale destinate României și a aproximativ 231 milioane Euro din FEP alocați pentru Programul Operațional pentru Pescuit, v-a contribui la atingerea priorităților strategice comune de la Göteborg și Lisabona.

Coerența și consistența dintre obiectivele PNDR și CSNR au în vedere dezvoltarea omogenă și durabilă a tuturor zonelor urbane și rurale ale României și eliminarea oricăror posibilități de dublă finanțare.

IV. Coerența și consistența cu Programul Operațional pentru Pescuit

PNDR asigură consistența și coerența cu obiectivele Programului Operațional pentru Pescuit, sprijinit prin FEP având la bază principiile Strategiei de la Lisabona și Göteborg, care promovează un sector de acvacultură modern, dinamic și competitiv și asigură un sector de pescuit durabil.

Obiectivele strategice ale PO – Pescuit sunt:

- Modernizarea și menținerea unui nivel minim al flotei de pescuit pentru exploatarea durabilă a resurselor piscicole din Marea Neagră;
- Dezvoltarea competitivității unităților de acvacultură, a pescuitului în apele interioare și diversificarea ofertei de produse pescărești în condiții de securitate alimentară și calitate;
- Crearea bazei pentru dezvoltarea infrastructurii specifice pentru creșterea competitivității ținând cont de reorganizarea sectorului pescăresc;
- Dezvoltarea durabilă și îmbunătățirea calității vieții în zonele pescărești.

Cele două programe vor stimula creșterea competitivității sectoriale, asigurând totodată, într-o manieră echilibrată, respectarea cerințelor specifice legate de protecția mediului, dezvoltare socială și bunăstarea economică.

V. Mecanisme de coordonare

Factorul de decizie care asigură coerența și complementaritatea între fondurile provenite din Instrumentele Structurale și cele provenite din FEADR și FEP este Comitetul Național de Coordonare (CNC) care este prezidat de Ministerul Economiei și Comerțului. Din punct de vedere al organizării, este format din responsabilii tuturor instituțiilor desemnate ca și Autorități de Management pentru Programele Operaționale sprijinite prin intermediul Instrumentelor Structurale, precum și ai instituțiilor desemnate ca și Autorități de Management pentru PNDR și Programul Operațional pentru Pescuit. CNC se va întruni de patru ori în fiecare an de implementare și ori de câte ori este necesar.

Reprezentanții Comisiei Europene pot fi invitați să participe la întrunirile CNC, având rol consultativ.

În subordinea directă a CNC este Comitetul Național de Management pentru Coordonarea Instrumentelor Structurale. Acest Comitet de Management este prezidat de către Autoritatea de Coordonare a Instrumentelor Structurale (ACIS) și se va întruni lunar sau ori de câte ori este necesar. Membrii Comitetului de Management sunt responsabili ai Autorităților de Management, Certificare și ai Autorității de Plată pentru Programele Operaționale susținute prin Instrumentele Structurale, precum și responsabilii Autorității de Management pentru PNDR, din cadrul Ministerului Agriculturii și Dezvoltării Rurale și ai Autorității de Management pentru PO - Pescuit din cadrul ANPA.

Comitetul de Management organizează întruniri tehnice, periodice, în scopul rezolvării problemelor de management de la nivelul tuturor programelor UE vizate, inclusiv probleme de complementaritate între Instrumentele Structurale, FEADR și FEP. Doar aspectele ce nu pot fi rezolvate în cadrul Comitetului de Management vor fi înaintate spre decizie CNC-ului. Comitetul de Management va înființa Grupuri de Lucru Operaționale pentru a analiza în detaliu, atunci când este necesar, tematicile transversale politice și de management.

În perioada de elaborare a PNDR, MADR a dezbătut în cadrul întrunirilor ACIS modalitățile și liniile de demarcare cu Programele Operaționale având în vedere, totodată, și o bună implementare care să asigure eficiența utilizării fondurilor și să răspundă nevoilor structurale și teritoriale.

De asemenea, a fost vizată asigurarea coerenței și consistenței cu intervențiile Programelor Operaționale, în special cu POS DRU.

Tot în stadiul de pregătire al documentelor de programare s-a inițiat un proces de coordonare inter- instituțională cu efecte directe în implementare. Astfel, s-au încheiat o serie de protocoale ce au în vedere, pe de o parte un schimb permanent de baze de date între AM-uri și Organismele de implementare, iar pe de altă parte, asigurarea conformității investițiilor cu normele legale în vigoare.

VI. Comitetul Național Strategic pentru Dezvoltare Rurală

Comitetul Național Strategic pentru Dezvoltare Rurală (CNSDR) constituit în temeiul Memorandumului din 17 martie 2005, a asigurat coordonarea inter-instituțională în faza de pregătire a PNS și PNDR. El este prezidat de către Ministrul Agriculturii, Pădurilor și Dezvoltării Rurale și cuprinde și reprezentanți ai altor ministere și agenții, reprezentanții ONG din domenii conexe dezvoltării rurale, reprezentanți ai instituțiilor educaționale superioare și de cercetare din domenii ca: agricultură, silvicultură, dezvoltare rurală.

CNSDR până la sfârșitul anului 2007, s-a întrunit de trei ori, înaintând o serie de recomandări privind implementarea strategiei și luând decizii asupra revizuirilor PNS. O parte din membrii acestui comitet vor fi în continuare implicați în Comitetul de Monitorizare al PNDR.

La nivel regional (NUTS 2), opt Comitete Regionale de Evaluare Strategică și Corelare (CRESC) vor asigura coerența în fluxul de dezvoltare a proiectelor, precum și sinergia dintre proiectele finanțate prin FEADR, FEP și Instrumentele Structurale în regiunile respective. CRESC a fost creat cu dublă funcțiune. Ca parte a sistemului de management pentru POR, aceste comitete se vor întruni lunar pentru a examina toate proiectele aplicate de către POR și pentru a face recomandări cu privire la alocarea lor financiară și corelarea cu alte programe relevante, inclusiv acolo unde este cazul cu PNDR și FEP. Trimestrial, întrunirile CRESC vor

avea un rol general de promovare a sinergiei și coordonării dintre toate programele UE la nivel NUTS 2, asigurând continuitatea schimbului de informații dintre partenerii regionali.

La întâlnirile trimestriale ale membrilor titulari ai CRESC, sunt invitați să participe reprezentanții MADR și ANPA împreună cu reprezentanții ACIS și alte organisme implicate. În acest sens CRESC va îndeplini rolul asumat prin CSNR, de Comitet Regional de Coordonare.

De asemenea, prevederile PNDR presupun, pe anumite segmente, implicarea anumitor organisme regionale în vederea unei abordări integrate eficiente din punct de vedere tehnic, economic și social.

VII. Evaluarea și mijloacele de asigurare a complementarității cu măsurile finanțate prin Fondul European de Garantare Agricolă sau prin alte instrumente

Politica Agricolă Comună (PAC) prin Pilonul I, finanțat prin Fondul European de Garantare Agricolă (FEAGA), constituie baza plăților directe și a măsurilor de piață. Pilonul I al PAC, este complementar Pilonului II al PAC, finanțat prin FEADR, care se adresează în egală măsură atât dezvoltării rurale cât și îmbunătățirii mediului. Acțiunile implementate prin cei doi piloni ai PAC sunt strâns legate și se completează reciproc.

România va implementa, începând cu anul 2007, schema de plăți directe – SAPS (Single Area Payment Scheme) și Plăți Naționale Directe Complementare – care va contribui la practicarea unei agriculturi competitive, durabile și orientată către piață.

Astfel, agricultorii vor primi subvenții acordate de UE, pentru care trebuie să îndeplinească condițiile de eligibilitate. Acordarea SAPS este condiționată de respectarea cerințelor de cross-compliance, respectiv menținerea terenului agricol în bune condiții agricole și de mediu.

Aceste cerințe sunt complementare unor acțiuni sprijinite prin Pilonul II care au ca obiectiv aplicarea practicilor de mediu în zonele cu înalt potențial natural (cum ar fi Natura 2000) sau în zonele defavorizate (LFA).

Plățile directe vor permite producătorilor agricoli să acumuleze venituri mai mari și în consecință să le crească posibilitatea de a asigura cofinanțarea pentru investițiile care pot fi realizate prin Pilonul II.

Nerespectarea cerințelor de cross-compliance determină reducerea în mod corespunzător a sprijinului prevăzut în cadrul acestei scheme.

Îmbunătățirea cunoștințelor privind cerințele de cross-compliance se realizează prin:

- furnizarea de pregătire profesională,
- informare și difuzare de cunoștințe precum și prin
- utilizarea serviciilor de consiliere și consultanță, măsuri sprijinite prin cel de-al II - lea pilon.

În Programul Național de Dezvoltare Rurală, sunt incluse măsuri care prevăd investiții în exploatațile agricole, care nu se suprapun cu acțiunile realizate prin Pilonul I al Politicii Agricole Comune cu privire la acordarea sprijinului pentru producție următoarelor sectoarelor, conform listei din Anexa I a Regulamentului nr.1974/2006/CE:

- fructe și legume,
- vin,
- tutun,
- ulei de măsline,
- hamei,
- bovine,
- oi și capre,
- apicultură și
- zahăr.

Se are în vedere încheierea unui protocol între cele două agenții de plăți (Agenția de Plăți pentru Dezvoltare Rurală și Pescuit și Agenția de Plăți și Intervenție în Agricultură) pentru evitarea dublei finanțări prin care va fi statuată modalitatea de verificare a acelor exploatații agricole care beneficiază de sprijin prin schemele de sprijin prevăzute în articolul 2, alineatul 2 și anexa I a Regulamentului (CE) nr. 1974/2006.

Programul Național de Dezvoltare Rurală 2007-2013 contribuie la îndeplinirea unui obiectiv important al reformei Politicii Agricole Comune începând din anul 2003 care urmărește:

- realizarea de investiții și
- respectarea standardelor comunitare de mediu, siguranță alimentară, calitate, igienă și bunăstare a animalelor etc.

Prin introducerea plăților directe, decuplate de producție fermierii sunt încurajați să utilizeze acest sprijin astfel încât să răspundă cerințelor pieței, în sensul obținerii de produse solicitate de către consumatori, cu respectarea condițiilor de mediu, siguranță alimentară, sănătatea animalelor și a plantelor precum și a bunelor practici agricole ("cross-compliance").

Pentru dezvoltarea durabilă a sectorului agricol și îmbunătățirea competitivității în UE, este esențială interacțiunea celor două fonduri: FEAGA și FEADR.

VIII. Demarcare FEADR – Instrumentele structurale

Asigurarea demarcării și complementarității între FEADR și fondurile structurale au în vedere pe de o parte asigurarea acoperirii teritoriale din punct de vedere al tipurilor de acțiuni și al potențialilor beneficiari, inclusiv a facilitării accesului la diverse fonduri a acestora, iar pe de altă parte asigurarea sistemului cel mai eficient de implementare care va conduce la o mai bună administrare și în final la o dezvoltare echilibrată și durabilă.

În acest sens, atât măsurile din PNDR cât și cele ale programelor operaționale contribuie la prioritățile comunitare orizontale, în ceea ce privește egalitatea de șanse, dezvoltarea durabilă și societatea informațională. Pentru a avea o viziune clară de ansamblu privind demarcarea FEADR cu instrumentele structurale.

Intervenția FEADR impune instituirea demarcării față de Instrumentele Structurale în contextul fiecărui Program Operațional (PO). Astfel, în vederea evitării posibilelor suprapuneri ale sprijinului, s-a avut în vedere ca și principiu de demarcare, domeniul de intervenție, tipul de intervenție și aria de aplicare, iar pentru o serie de măsuri s-au avut în vedere, pe lângă criteriile generale mai sus menționate, și alte criterii specifice de demarcare, după cum urmează:

- Demarcarea intervenției FEADR, FEDR și FC privind infrastructura de transport are la bază clasificarea drumurilor după cum este stipulată în legislația națională, astfel:

- FEADR (PNDR)
 - va susține investițiile aferente rețelei de drumuri de interes local ce aparțin proprietății

- publice a unității administrative (comuna) pe teritoriul căreia se află, așa cum sunt definite și clasificate în legislația națională în vigoare;
- va susține investițiile pentru drumurile de acces la fermă și drumurile de exploatare forestieră care sunt drumuri de utilitate privată și sunt administrate de persoane fizice sau juridice care le au în proprietate sau în administrare, conform legislației naționale în vigoare.
 - FEDR (POR) va susține investițiile aferente drumurilor județene și străzi urbane;
 - FEDR (POS Transport) va susține investițiile aferente drumurilor naționale;
 - FC (POS Transport) va susține investițiile aferente rețelei TEN-T.
- Demarcarea sprijinului FEADR, FEDR și FC pentru infrastructura de apă/apă uzată are la bază Master Plan-urile Regionale elaborate de către MMDD:
 - Prin PNDR (FEADR) se vor finanța proiectele de infrastructură de apă/apă uzată din localitățile rurale având sub 10.000 populație echivalentă (p.e.) cu excepția localităților rurale care sunt cuprinse în Proiectele Regionale ce vor fi finanțate prin POS Mediu (FEDR, FC) și cu excepția proiectelor de infrastructură apă/apă uzată din stațiunile balneare și balneoclimaterice din spațiul rural care vor fi sprijinite prin POR (FEDR);
 - Pentru ca această demarcare să fie clară la nivelul beneficiarilor, lista localităților rurale vizate de fiecare program în parte, va fi adusă la cunoștința acestora. În acest sens, sprijinul acordat prin PNDR, POS Mediu și POR este complementar, garantarea demarcării fiind asigurată prin încheierea unui protocol realizat între AM-uri.
 - Demarcarea sprijinului FEADR, FEDR și FC privind gestionarea deșeurilor:
 - În perioada 2007-2013 prin FEDR și FC (POS Mediu)

vor fi susținute investiții de dezvoltare a sistemelor de management a deșeurilor integrat la nivel de județ, care vor acoperi de asemenea și localitățile rurale din județele care intră sub incidența POS Mediu și sunt anexate în acest program;

- FEADR va susține investițiile în stațiile de transfer pentru deșeuri și în echipament de gestionare al acestora în localitățile rurale din alte județe decât cele susținute prin POS Mediu, cu respectarea Planurilor Regionale de Gestionare a Deșeurilor.
- Demarcarea intervenției (FEADR și FEDR) pentru prevenirea inundațiilor:
 - FEADR (PNDR) va sprijini investițiile de construcție și modernizare a lucrărilor de protecție a terenurilor agricole și silvice împotriva inundațiilor pe cursul pâraurilor din zonele cu risc la inundații și afectate de inundații;
 - FC (POS Mediu) va sprijini investiții majore în prevenirea inundațiilor pe cursul râurilor naționale, investiții ce vor fi realizate de Autoritatea Națională „Apele Române”.
- Demarcarea intervenției (FEADR și FEDR) pentru protejarea naturii:
 - Sprijinul oferit prin intermediul FEADR (PNDR) vizează acordarea plăților compensatorii pentru utilizatorii de terenuri agricole situate în zonele desemnate Natura 2000 și urmărește compensarea dezavantajelor specifice zonelor desemnate datorită implementării Directivei 79/409/CEE privind conservarea păsărilor sălbatice și Directivei 92/43/CEE privind conservarea habitatelor naturale și speciilor sălbatice de floră și faună, contribuind la managementul efectiv al siturilor Natura 2000;
 - Acest tip de sprijin vine în susținerea implementării rețelei europene de arii protejate Natura 2000, fiind complementar cu intervenția în domeniul conservării biodiversității;

- În acest sens, măsurile de conservare incluse în planurile de management elaborate în contextul intervenției FEDR (POS Mediu) sunt promovate și susținute prin intermediul sprijinului acordat pentru dezvoltare rurală.
- Demarcarea intervenției FEADR și FEDR pentru producerea energiei electrice/termice din surse regenerabile:
 - FEADR (PNDR) va sprijini:
 - Întreprinderile (micro-întreprinderi, IMM-uri și intermediare) care procesează produse agricole listate în Anexa 1 la Tratat și:
 - ❖ produc biocombustibil pentru transport;
 - ❖ obțin și utilizează energie din biocombustibili numai în procesul productiv (ca parte componentă a proiectului);
 - ❖ obțin și utilizează energie din alte surse regenerabile numai în procesul productiv (ca parte componentă a proiectului).
 - Micro-întreprinderi din spațiul rural care obțin și utilizează energie din alte surse regenerabile numai în procesul productiv (ca parte componentă a proiectului).
 - FEDR (POS-CCE) va sprijini:
 - Întreprinderile (IMM-uri, intermediare și mari) care produc energie electrică/termică din biocombustibili (exceptând întreprinderile care procesează produse agricole listate în Anexa 1 la Tratat);
 - Întreprinderile care obțin energie din alte surse regenerabile (exceptând atât întreprinderile care procesează produse agricole listate în Anexa 1 la Tratat cât și micro-întreprinderile din spațiul rural).

- Demarcarea în privința intervenției FEADR și FEDR privind sprijinul acordat IMM-urilor pentru activități productive:
 - FEADR (PNDR) va sprijini:
 - Micro-întreprinderile implicate în procesarea produselor agricole și forestiere (până la stadiul de cherestea) de pe întreg teritoriul țării;
 - Micro-întreprinderile din spațiul rural care desfășoară activități non- agricole și activități de procesare a lemnului începând cu stadiul de cherestea, exceptând micro-întreprinderile care obțin produse alimentare, precum și micro-întreprinderile spin-off de înaltă tehnologie ;
 - Întreprinderile mici și mijlocii care desfășoară activități productive de procesare a produselor agricole precum și IMM-uri și micro-întreprinderi din sectorul industriei alimentare;
 - Întreprinderile intermediare care desfășoară activități productive de procesare a produselor agricole și întreprinderile intermediare din sectorul industriei alimentare.
 - FEDR (POS CCE) va sprijini:
 - Micro-întreprinderile de tip spin-off de înaltă tehnologie de pe întreg teritoriul țării, cu excepția celor care desfășoară activități de procesare a produselor agricole și forestiere;
 - Întreprinderile mici și mijlocii care desfășoară activități productive, cu excepția celor implicate în procesarea produselor agricole și în industria alimentară;
 - Întreprinderile intermediare și mari care desfășoară activități productive, cu excepția celor implicate în procesarea produselor agricole și în industria alimentară.

- FEDR (POR) va sprijini:
 - Micro-întreprinderile în spațiul urban, cu excepția celor care desfășoară activități de procesare a produselor agricole și forestiere și cu excepția celor spin-off de înaltă tehnologie;
 - întreprinderile mici și mijlocii care desfășoară activități de turism.
- Demarcarea în privința intervenției FEADR, FSE și FEDR privind serviciile de consultanță:
 - FEADR (PNDR) sprijină acțiunile de consultanță acordată celor implicați în activități agricole, forestiere și de agro-mediul;
 - FSE (POS DRU) acordă servicii de consiliere celor ce vor să dobândească abilități de întreprinzători sau manageri și nu sunt implicați în domeniile mai sus amintite;
 - FEDR (POS-CCE) acordă servicii de consultanță pentru antreprenorii în vederea dezvoltării infrastructurii de afaceri de importanță națională și pentru integrarea întreprinderilor în clustere și lanțuri de producție.
- Demarcarea în privința intervenției FEADR și FEDR privind fondurile de garantare:
 - FEADR (PNDR) sprijină fondurile de garantare pentru acordarea de garanții fermierilor și activităților agricole și silvice desfășurate de aceștia, inclusiv pentru activități agro-alimentare și a afacerilor la scară mică din spațiul rural în conformitate cu aria de aplicabilitate a PNDR;
 - FEDR (POS) sprijină fondurile de garantare care asigură garanții pentru desfășurarea de afaceri, exceptând fermierii și activitățile agricole și silvice desfășurate de aceștia, activitățile agro-alimentare și afacerile la scară mică din spațiul rural.
- Demarcarea în privința intervenției FEADR și FEDR privind managementul standardelor:
 - FEADR (PNDR) va susține asigurarea standardelor de calitate și siguranță alimentară și a standardelor de

- mediu în concordanță cu domeniul de intervenție;
- FEDR (POS CCE) va susține adoptarea voluntară a standardelor și certificării europene pentru calitate și mediu, precum și îmbunătățirea infrastructurii de certificare.
- Demarcarea intervenției FEADR și FEDR privind infrastructura turistică se face astfel:
 - FEADR (PNDR) va susține:
 - proiectele de investiții în structuri de primire turistice și infrastructura de agrement aferentă, inițiate de către micro-întreprinderi și proiecte de infrastructură publică de turism la scară mică în spațiul rural cu respectarea plafonului stabilit prin Măsura 313, cu excepția proiectelor din stațiunile balneare și balneo-climaterice;
 - centrele de informare și promovare turistică locală din spațiul rural.
 - FEDR (POR) va susține:
 - proiectele de infrastructură turistică în spațiul urban, precum și în stațiunile balneare și balneo-climaterice (din spațiul rural și urban);
 - investiții în infrastructura la scară mare în spațiul rural, cu respectarea costului total al proiectului, de minim 1.500.000 Euro;
 - centrele naționale de informare și promovare turistică din zonele turistice mari.
- Demarcarea în privința intervenției FEADR și FEDR pentru patrimoniul cultural se face astfel:
 - FEADR (PNDR) va sprijini patrimoniul cultural local din mediul rural grupa B;
 - FEDR (POR) va sprijini:
 - patrimoniul UNESCO și patrimoniul cultural național - grupa A
 - patrimoniul cultural local din mediul urban - grupa B.

- Demarcarea și coerența în privința intervenției FEADR, FEDR și FSE privind investițiile în infrastructura aferentă serviciilor sociale:
 - FEADR (PNDR) va susține prima înființare și dotarea infrastructurii aferente serviciilor sociale din spațiul rural (centre de îngrijire copii, bătrâni și persoane cu nevoi speciale);
 - FEDR (POR) va susține reabilitarea infrastructurii sociale existente;
 - FSE (POS DRU) va susține acțiunile de incluziune socială, asigurându-se, astfel, coerența cu intervenția PNDR.
- Demarcarea și coerența intervenției FEADR și FSE privind formarea profesională:
 - FEADR (PNDR) va sprijini acțiuni de pregătire profesională de scurtă durată a celor implicați în activități agricole, forestiere și de industrie alimentară, fără dobândirea unei calificări;
 - FSE (POS DRU) va sprijini:
 - acțiunile de formare profesională a persoanelor implicate în sectorul non- agricol și a fermierilor pentru a se reorienta către alte activități, asigurând, astfel coerența cu măsurile investiționale din sectoarele non-agricole;
 - acțiunile de formare profesională prin intermediul școlilor profesionale și a liceelor, inclusiv unitățile școlare specializate în domeniul agriculturii și silviculturii.
 - FEDR (POR) va sprijini investițiile în infrastructura educațională.
- Coerența intervenției FEADR și FSE privind pensionarea timpurie:
 - FEADR (PNDR) va sprijini pensionarea timpurie, fiind o măsură specifică ce are drept scop final creșterea competitivității sectorului agricol, prin cedarea exploatațiilor agricole de către producătorii agricoli în vârstă către tinerii fermieri, în condițiile în care populația îmbătrânită ocupată în agricultură nu poate

dispune de mobilitate specifică domeniului. Mai mult decât atât, capacitatea inovativă și antreprenorială este scăzută ca urmare a unui nivel scăzut de instruire și receptivitate;

- FSE (POS DRU) va susține îmbătrânirea activă în alte sectoare decât cel agricol. Investițiile privind reabilitarea infrastructurii de învățământ (școlile) și sănătate, precum și investițiile privind conexiunea la internet vor fi susținute prin intermediul Instrumentelor Structurale, iar PNDR va susține investițiile noi în construirea de grădinițe în spațiul rural.

Demarcare FEADR - FEP

- FEADR (PNDR) vizează persoanele implicate în activități agricole, forestiere și agro- alimentare pe întreg teritoriul țării și non-agricole din spațiul rural, cu excepția celor care au drept activitate de bază pescuitul și acvacultura;

- FEP (POP) vizează promovarea unui sector piscicol competitiv, dinamic, modern și asigurarea unui pescuit durabil, adresându-se dar persoanelor implicate în acest sector. Demarcarea este asigurată, astfel, atât prin tipul de beneficiar cât și prin tipul activității sprijinite.

IX. Criterii de demarcare privind strategiile de dezvoltare locală în raport cu cele finanțate prin FEP și criteriile de demarcare privind activitățile de cooperare finanțate din alte fonduri comunitare

Demarcare FEADR-FEP

- POS – Pescuit (Fondul European pentru Pescuit) va finanța „Dezvoltarea durabilă a zonelor de pescuit” acțiuni similare cu FEADR în ceea ce privește dezvoltarea comunităților locale prin implementarea de strategii de dezvoltare locală. FEP urmărește revigorarea economică și

competitivitatea sectorului piscicol, încurajarea dezvoltării durabile, îmbunătățirea calității vieții în zonele pentru pescuit.

Întrucât FEADR și FEP sprijină strategiile de dezvoltare implementate fie de Grupuri de Acțiune Locală (GAL), fie de grupuri finanțate din FEP într-un anumit teritoriu, se impune stabilirea unor linii de demarcare între ajutorul acordat dezvoltării rurale și sprijinului acordat pescuitului.

Este posibil pentru o zonă LEADER să se suprapună total sau parțial cu o zonă pentru pescuit sprijinită din FEP, fiind imposibil să se realizeze o demarcare pe criterii geografice. Pentru a fi selectată, o zonă LEADER trebuie să respecte criteriile de eligibilitate și de selecție, iar, dacă un grup LEADER se formează pe structura unui grup finanțat din FEP deja existent, se poate folosi aceeași structură de sprijin administrativ pentru implementarea ambelor programe.

Astfel, costurile de funcționare vor fi împărțite (proporțional) între GAL și grupul finanțat din FEP. Datorită posibilei suprapunerii geografice între un GAL și un grup finanțat din FEP, se va realiza o demarcare clară între fonduri, cum ar fi:

- Strategiile, care vor fi:
 - Strategiile finanțate din FEP sprijină zonele pescărești, sectoarele și persoanele implicate în pescuit, în timp ce
 - Strategiile finanțate din FEADR care nu urmăresc activitățile pescărești sau actorii implicați în pescuit.
- Parteneriatele – componența parteneriatului GAL și grupului finanțat din axa FEP - vor fi distincte:
 - GAL va trebui compus în majoritate din actori implicați în dezvoltare rurală (și nu în sectorul pescăresc), în timp ce
 - grupurile finanțate din FEP vor fi compuse în majoritate din actori ce provin din sectorul pescăresc.
- Comitete de selecție a proiectelor distincte – componența organelor de decizie din cadrul parteneriatului va fi diferită,
- contabilitate și circuite financiar-contabile distincte.

X. Demarcare FEADR - Programele de Cooperare finanțate din fonduri europene

Programele de cooperare la granițele interne ale UE și programele de cooperare la granițele externe ale UE

Solicitanții pentru proiectele de cooperare vor trebui să specifice în cererile de finanțare dacă au apelat și la alte fonduri pentru finanțarea activităților respective. În vederea evitării dublei finanțări, Autoritatea de Management pentru PNDR va asigura o consultare adecvată cu celelalte autorități de management, înainte de selectarea proiectelor. În acest sens, în Comitetul de Selecție pentru proiectele PNDR vor fi invitați să participe reprezentanți ai autorităților care gestionează programele de cooperare teritorială europeană și, de asemenea, un reprezentant al Autorității de Management pentru PNDR va lua parte la întrunirile Comitetului de Selecție/Comitetului Mixt de Monitorizare a Programelor de Cooperare Teritorială Europeană.

În cazul demarcării între PNDR și Programul Operațional de Cooperare Transfrontalieră România- Bulgaria, s-a stabilit ca „în zona transfrontalieră, prin PNDR să se realizeze investițiile private, în vreme ce prin PO CT România-Bulgaria să se sprijine investițiile publice și ale ONG”.

De asemenea, o listă oficială cu posibile proiecte LEADER, va fi disponibilă pentru consultarea în permanență cu alte autorități implicate în implementarea fondurilor comunitare, pentru evitarea unor eventuale suprapuneri.

XI. Informații privind complementaritatea cu alte instrumente financiare ale Comunității

Principalul instrument financiar comunitar utilizat în România este reprezentat de programele PHARE. Obiectivul acestor programe constă în pregătirea agriculturii din România în vederea aderării la Uniunea Europeană din prisma capacității administrative și de management în contextul Politicii Comune Agricole, în special al dezvoltării rurale.

Anumite proiecte programate în prezent pe PHARE 2005 și 2006 vor sprijini implementarea PNDR și în acest context asigurarea complementarității în cadrul acestuia.

Bibliografie

1. Anda Veronica NEDELCU-IENEI, *Drept Comunitar European*, Editura Cordial Lex, Cluj-Napoca, 2008;
2. Regulamentul Nr.1698/2005/CE;
3. Directiva Consiliului CE/72/2006;
4. Directiva Consiliului CE/144/2006;
5. Directiva 70/409/CEE;
6. Directiva 92/43/CEE;
7. Regulamentul Nr.1974/2006/CE;
8. Strategia Europeană pentru Creștere și Ocupare- Strategia Lisabona Revizuită SLR-;
9. Obiectivele de dezvoltare durabilă de la Goteborg și Strategia de la Lisabona privind creșterea economică și crearea de locuri de muncă:
10. Planul Național de Dezvoltare ;
11. Planul Național Dezvoltare Rurală;
12. Programul Național de Reforme;
13. Politica Agricolă Comună;
14. Agenda 2000;
15. Comisia Europeană: The Agricultural Situation in the European Union.

PROBLEMA LEGITIMĂRII STATULUI LA PLATON ȘI ARISTOTEL

Conf. univ. dr. Nicolae IUGA
Universitatea de Vest „Vasile Goldis”
Telefon: 0744/515942
E-mail: nicolaeiuga@yahoo.com

ABSTRACT. *We expanded on these two antiquity classics, Platon and Aristotel, as the first important elements of political philosophy lie here, among essential thoughts about the nature of ideology and about the legitimacy of power. We tried to highlight their relevance for contemporary political philosophy. The method we employed was structural, in that we analitically determined the elements of the idea, which we then compared using Plato's Republic and Aristotle's Politics.*

Key words: *polis, property, family, sanction, ideology, constrained forms of a state, ideal, state.*

1. De la psyché la polis

Atunci când a scris o scurtă Introducere la traducerea românească a dialogului platonician *Republica*. Constantin Noica și-a intitulat textul „Cuvânt prevenitor”. Faptul nu este întâmplător. Filosoful nostru voia să-și prevină cititorii asupra a două erori de lectură, a două prejudecăți de o vechime considerabilă, anume că, în *Republica*, Platon schițează structura unui stat ideal și autoritar la culme și că îi dă afară pe poeți din această cetate.¹ Este vorba de o neînțelegere regretabilă, arată Constantin Noica. Extinzând ideea, am putea spune că fiecare nouă lectură a dialogului ar impune o nouă abordare hermeneutică a textului și o resemnificare a simbolurilor conținute în el, în funcție de un context care este mereu al prezentului.

Exigențele unui demers coerent ne-ar cere să începem cu schițarea unor răspunsuri la întrebări precum: Ce este statul? Cum ia naștere el? Atâta doar că ordinea acestor interogații va trebui să fie inversată, deoarece nu vom da o definiție *per esentia* a cetății grecești, ci una genetică.

Așadar: cum ia naștere statul?

Răspunsul îl furnizează însuși Socrate, în debutul părții a doua a dialogului (369 b): „O cetate se naște, după câte cred, deoarece fiecare dintre noi nu este autonom, ci duce lipsă de multe”². Avem deja sugerate aici două elemente ireductibile și substanțiale, individul și polisul, de la care plecând vom putea urmări urzirea unei prime structuri. După cum s-a remarcat, „cetatea ideală din *Republica* nu este gândită pentru Dionysios din Siracusa și nici pentru atenieni, ci pentru cei care vor să aplice filosofia la o problemă politică.”³ Anume, la baza reunirii indivizilor într-o cetate stau nevoile naturale ale oamenilor și lipsa lor de autonomie în ceea ce privește satisfacerea acestor nevoi. Fiecare individ va deveni o parte a unui întreg, a polisului, și va concura la buna funcționare a întregului. Faptul are două implicații majore. În primul rând, avem în acest pasaj o viziune organicistă asupra cetății și totodată o anticipare la scară redusă a principiului structuralist din secolul XX, potrivit căruia întregul are o anume emergență în raport cu simpla însumare a părților. În al doilea rând, avem un clasic raționament prin analogie, prin care se operează translația de la structura sufltească a individului la determinarea funcțiilor statului.

Cu privire la acest din urmă aspect, Vasile Muscă, în monografia sa *Introducere în filosofia lui Platon* arată că „statul imită, în linii esențiale, organizarea sufletului”⁴. Mai precis, după cum se știe, în alcătuirea sufletului Platon distinge trei părți: (a) partea rațională, prin care sunt dominate și conduse impulsurile; (b) partea apetitivă, care este de fapt sediul impulsurilor și dorinței; și (c) partea pasională sau volitivă, de unde derivă mânia și indignarea împotriva nedreptății, precum și lupta pentru ceea ce rațiunea consideră a fi just⁵. Corespunzător acestor trei vectori ai sufletului, în stat vom avea trei clase sociale: (a) guvernanții (în alte traduceri: cârmuitorii, paznicii, străjerii), a căror virtute trebuie să fie înțelepciunea, pentru ca statul să fie condus cu înțelepciune și toți oamenii să fie mulțumiți; și (c) meșteșugarii și agricultorii, care trebuie să producă cele necesare traiului pentru toți. Astfel, o cetate viabilă va fi aceea în care

va fi posibilă satisfacerea tuturor nevoilor cetățenilor. Coeziunea cetății va fi dată de faptul că fiecare va munci aproape exclusiv pentru toți ceilalți și, în același timp, toți ceilalți vor munci pentru el. Omul este drept atunci când sufletul său este sănătos, iar sufletul este sănătos atunci când aceste componente ale sufletului funcționează cum trebuie și nu intervine una asupra celeilalte în chip nefiresc. Tot astfel, cetatea este dreaptă și viabilă atunci când cele trei clase deosebite formează o ierarhie, dacă fiecare dintre cele trei clase își îndeplinește rolul care îi este menit natural.

Întrebarea care apare nemijlocit aici este: cum se poate determina ceea ce este „natural” indivizilor, faptul că un individ sau altul va fi inclus într-o categorie sau alta, „potrivit cu firea sa”? Spre a răspunde la această întrebare, Platon nu furnizează o explicație propriu-zisă, ci povestește un mit fondator, scos din *Munci și zile* a lui Hesiod. Este vorba de mitul vârstelor, respectiv al raselor metalice. Fiecare individ ar urma să fie plasat în casta care i se cuvine, în funcție de rasa din care provine: de bronz, de fier sau de aramă.

În mod suplimentar, derivarea structurii cetății din aceea a sufletului mai este justificată și de altceva. După cum arată și unul dintre traducătorii români ai acestui dialog, Andrei Cornea, titlul grecesc este acela de „Politeia”, termen care nu poate fi tradus exact nici prin *Republica* și nici prin *Statul*, întrucât în mentalul modern acești termeni conotează fie un anumit regim politic, republica opusă monarhiei, fie statul ca atare, cu un anumit ansamblu de instituții, în timp ce în Grecia antică „Politeia” avea și o dimensiune psihologică, în speță referindu-se la suflet ca analog al cetății⁶.

La Aristotel, problema genezei statului se pune într-o manieră întrucâtva diferită față de Platon. După cum se știe, atunci când și-a scris *Politica* Aristotel a avut la dispoziție un număr foarte mare de constituții ale statelor grecești și, prin bunăvoința lui Alexandru Macedon, nu doar ale statelor grecești. Tradiția ne spune că Aristotel a putut consulta peste 150 de constituții ale statelor antichității. Așadar, Aristotel a avut la dispoziție un material considerabil pentru generalizările sale. Spre deosebire de Platon, care a gândit structura unei cetăți ideale prin analogie cu sufletul individului, Aristotel a cunoscut constituțiile foarte multor cetăți reale, fapt care i-a permis să procedeze empiric și istoric.

Cu toate acestea, Aristotel nu a procedat complet empiric, ci a fost în permanență călăuzit și de un gând filosofic. Aristotel a efectuat frecvent disecții pe animale și a putut observa că în animal toate organele sunt

subordonate unui scop care este al organismului în ansamblu, anume întreținerea vieții. În acest fel a ajuns el la ideea de entelehie, care este conceptul unui întreg organizat cu sens. În cazul oricărei ființe determinate există un scop immanent acesteia. Pentru plantă, scopul este viața vegetativă a evoluției și a reproducerii, pentru animal – viața senzației și a dorinței, care se suprapune peste viața vegetativă, pentru comunitatea umană care este cetatea – viața rațiunii și a acțiunii morale. În rezumat, dacă Platon a gândit cetatea prin analogie cu sufletul, Aristotel o gândește prin analogie cu organismul. Astfel, în concepția lui Aristotel, statul ar putea fi definit drept „un ansamblu de cetățeni suficient pentru țelurile vieții”⁷.

La începutul *Politicii* sale, Aristotel apără în mod explicit statul împotriva concepției sofistilor, după care statul nu este altceva decât o simplă convenție între oameni. În schimb, potrivit lui Aristotel statul trebuie gândit prin comparație cu alte forme de comunitate. Orice formă de comunitate este constituită în vederea unui scop comun și, prin consecință statul, care este comunitatea supremă, nu se poate nici el sustrage de la această regulă, ci statul trebuie să tindă către folosul suprem, care nu este altul decât „existența în vederea unei vieți mai bune”⁸.

Aristotel reia ideea lui Platon cu privire la geneza statului, aceea că statul apare pentru că individul nu își poate fi suficient sieși, și o duce mai departe. Aristotel scrie: „Este evident că statul este o creație naturală, iar omul este prin natură animal politic (...). Cel care ar pretinde că nu are nevoie să trăiască în societate sau că nu are nevoie de nimic pentru că își este suficient sieși, acela trebuie să fie ori animal ori zeu”⁹. Definiția aristotelică a omului ca *zoon politikon* a devenit celebră și a fost reluată și asumată explicit de multe ori în cursul istoriei filosofiei. Aici Aristotel definește de fapt omul prin gen proxim și diferență specifică. În genul proxim intră și alte specii care trăiesc social, albina de exemplu. Numai că societatea animalului este doar aparentă, și mai corect ar trebui să se spună că animalul trăiește gregar, nu social. Adevărata socialitate îi revine exclusiv omului, pentru că este singura ființă care comunică prin limbaj articulat, „grai are numai omul dintre toate vietățile”, încheie stagiritul. Vocea nearticulată, în măsura în care există și la alte vietăți, semnifică de la unele pentru altele cel mult plăcerea și durerea, pe când limba în cazul omului poate ajunge să exprime idei abstracte, precum de pildă ce este drept și nedrept. Singur omul, spre deosebire de toate celelalte vietuitoare, poate ajunge la cunoașterea binelui și a răului, a tuturor stărilor morale în genere, și prin aceasta să creeze instituții precum familia și statul. Astfel

statul este anterior fiecăruia dintre noi, logic nu cronologic, după cum organismul trebuie să fie anterior organelor luate separat. Statul este anterior individului, tocmai întrucât individul nu își este suficient sieși. După cum remarcă unul dintre cei mai importanți comentatori contemporani ai lui Aristotel, sir David Ross, natura în cazul omului nu se găsește în originea vieții, ci în scopul către care se îndreaptă, iar statul nu este o restricție artificială a libertății, ci abia el devine mijlocul cel mai propriu de a o dobândi¹⁰.

Numai că, după expresia lui Alfred Fouillée, atât Platon cât și Aristotel „ajung la concluzia că cetățeanul trebuie să aparțină statului”¹¹, lucru în mare măsură în contradicție cu mentalitatea individualistă modernă. Pe de altă parte, trebuie să observăm că unele ideologii totalitare târzii, cum ar fi de exemplu marxismul, au fost centrate pe ideea unui primat al statului în raport cu individul, idee originată în acel *zoon politikon* al lui Aristotel.

2. Proprietatea și familia

După cum s-a văzut, cetatea lui Platon este structurată prin analogie cu sufletul, și dacă în cetate lucrurile nu vor funcționa armonios, va fi pentru că există unele piedici în acest sens. Aceste piedici sunt: proprietatea și familia.

În ceea ce privește aserțiunile din *Republica* referitoare la proprietate, unii gânditori (cum ar fi bunăoară Bertrand Russell) au mers până acolo încât l-au taxat pe Platon de „comunism” avant la lettre, făcând analogii între statul platonician și cel bolșevic.¹² Este, desigur, o interpretare eronată. După cum foarte bine remarcă Vasile Muscă, „eliminarea proprietății nu implică o organizare comunistă a societății în cazul lui Platon”¹³. Platon își pune problema de a elimina simultan bogăția și sărăcia, deoarece amândouă fac cu neputință ca omul să se consacre în totalitate sarcinilor care îi revin din partea cetății. Este adevărat că cele două clase superioare, a guvernanților și a războinicilor, nu trebuie să posede nimic cu titlu de proprietate personală și nici să primească recompense, în afara strictului necesar pentru viața lor, pentru că recompensele mai mari i-ar determina să acumuleze bogății. Dar, pe de altă parte, meștesugarii nu sunt excluși de la proprietate, întrucât mijloacele de producție și cele de subzistență sunt lăsate în mâinile lor.

Dar în ceea ce îi privește pe guvernanți și pe războinici, pentru ce trebuie să dispară proprietatea? Răspunsul este că proprietatea înseamnă ceva ce este „al meu” sau „al tău”, adică ceva individual și care individualizează și generează individualism. Or, după cum remarcă și Alfred Fouillée, „în fața unității ideale a statului trebuie să dispară tot ceea ce este individual”¹⁴.

Într-un fel similar se pune și problema familiei la Platon. Dacă proprietatea determină individualismul, familia o va face cu atât mai mult. Familia este ceva și mai particular decât proprietatea, este o și mai puternică sursă de egoism și de slăbire a coeziunii sociale. În consecință, pentru conducători și războinici familia, la fel ca și proprietatea, trebuie suprimată. Pentru conducători și războinici, femeile vor trebui să constituie un bun „comun”, nu din motive pasionale ci din înlate rațiuni de stat. După cum arată Vasile Muscă, abolirea vieții de familie trebuie pusă în legătură cu faptul că „femeile participă la viața statului pe picior de egalitate cu bărbații”¹⁵, cu singura condiție ca să aibă înclinații în acest sens. Apoi unirea sexuală dintre bărbat și femeie este făcută după anumite criterii chiar de către stat, iar statul are un scop esențial eugenic, adică procrearea unor exemplare umane pe deplin sănătoase. Copiii urmează să fie crescuți și educați de către stat, care devine astfel o singură mare familie.

S-a spus că un atare proiect de cetate este *utopic*, adică nu are nici un fel de șanse de realizare în planul vieții concrete. Ar trebui să mai adăugăm că acest proiect nu este doar lipsit de viitor ci și de trecut, nu este doar lipsit de perspective ci este și complet străin de tradiția profundă a Greciei antice. Un autor clasic în materie, Fustel de Coulanges, afirmă răspicat cu privire la Cetatea antică: „populațiile Greciei antice au cunoscut și practicat proprietatea privată... Istoria nu consemnează nici o epocă în care proprietatea să fi fost comună”¹⁶. La fel stau lucrurile și în ceea ce privește familia. În Grecia antică, după cum se știe, căsătoria era o obligație, celibatul este o crimă pentru o religie care face din continuitatea familiei o îndatorire sacră. Religia repudiază și adulterul, pentru că vatra sacră trebuie să se transmită de la tată la fiu, iar „adulterul tulbură ordinea nașterii”¹⁷.

Și totuși, aceste semne de nedumerire ar putea fi risipite dacă am avea permanent în vedere că Platon nu descrie o cetate factuală, ci imaginează una contrafactuală, cu rol de ipoteză în căutarea ideii de Dreptate. Este cumva ca o demonstrație prin reducere la absurd. Cetatea

lui Platon nu este și nu ar trebui să-i cerem să fie una cu aplicabilitate empirică, ci pur și simplu un model teoretic.

Aristotel în schimb pune problema proprietății și a familiei într-un chip complet diferit. Anume, în privința proprietății, Aristotel pleacă de la modul de dobândire. Există un mod natural, care constă în agonisirea produselor necesare vieții, prin pășunat, vânătoare și agricultură. Este un mod limitat natural de nevoile omului pentru mâncare, locuință și îmbrăcăminte. Apoi negoțul, modul de a face avere prin schimb. Aristotel privește dobândirea averii prin comerț drept nenaturală, din două motive. Întâi că negoțul se face prin intermediul banilor, care în sine nu au o valoare de întrebuințare, ci doar una de schimb. Și în al doilea rând, dobândirea averii prin negoț poate duce la o agonisire nefirească, nelimitată, dincolo de nevoile vieții.

Aristotel distinge trei variante de proprietate: (1) proprietatea particulară asupra pământului și folosința comună a produselor; (2) proprietatea comună și folosința particulară și (3) proprietatea comună și folosința comună. Și aici Stagiritul procedează în maniera proprie, epuizând toate posibilitățile de combinare logică a variantelor. Apoi el arată că în cazul proprietății comune, cei care lucrează mai mult și primesc mai puțin vor avea în mod frecvent nemulțumiri îndreptate împotriva acelor care lucrează mai puțin și primesc mai mult. În al doilea rând, oamenii sunt mai eficienți când sunt în situația de a lucra pentru ei înșiși. În fine, simțul proprietății este și un important izvor de plăcere, fiind de fapt o formă a iubirii de sine¹⁸. Examinând sumar aceste puncte de vedere, putem spune că Aristotel a intuit genial o problemă ce și-a pus puternic amprenta asupra gândirii moderne. Cei care lucrează în sistemul proprietății comune au multe motive de nemulțumire, iar cei care lucrează pentru sine sunt mai eficienți – iată principii care au fost încă o dată verificate dramatic în secolul XX. Delăsarea și lipsa de interes în economiile bazate pe proprietatea comună sunt practic motivele generale care au dus la prăbușirea comunismului ca sistem socio-economic.

La fel, și în ceea ce privește concepția asupra familiei, Aristotel se distanțează puternic față de Platon și încă în chip explicit și polemic. Partea a II-a a *Politicii* lui Aristotel debutează de fapt cu o critică a *Republicii* lui Platon. El ia în discuție ideea lui Platon de a pune în comun femeile și copiii, arătând că Platon exagerează în privința nevoii de unitate pe care o presupune cetatea ideală. În statul platonician, orice copil este al tuturor, dar el nu este în sensul propriu al cuvântului copilul cuiva anume.

Nici un om matur anume nu îi va dăruia unui copil anume sentimente paterne și nici nu îi va purta de grijă ca propriului său copil. Astfel, copiii tuturor devin practic copiii nimănui. Fiecare cetățean, spune Stagiritul, ar avea o mie de fii și fiecare fiu o mie de tați, iar sentimentele paterne și filiale ale unora față de alții vor deveni pur formale. După Aristotel, cu cât sfera unor afecte este mai restrânsă, cu atât afectele vor câștiga în intensitate. În cazul generalizării creșterii în comun a copiilor, nu vor putea lua naștere sentimente normale de afecțiune. E adevărat, Cetatea presupune unitate, dar unitatea nu se poate dobândi prin desființarea instituțiilor existente, ci prin puterea educației. În esență, Aristotel argumentează că proprietatea și familia sunt extensii naturale și normale ale persoanei umane și care trebuie privite și respectate ca atare. El respinge acea idee de fericire în care indivizii sunt sacrificați sunt în favoarea statului, precum și unele cauze sociale sunt sacrificate în favoarea altora. Dacă ar fi să urmărim învățătura lui Platon, reiese că s-ar pune problema ca statul să fie fericit, nu individul. Dar, întreabă Aristotel, ce poate însemna fericirea statului fără fericirea celor care alcătuiesc statul? Cum este posibilă fericirea unei abstracții, care este statul, atâta timp cât ființele reale nu sunt fericite?

De asemenea, după cum remarca și Alfred Fouillée¹⁹, Platon confunda familia cu statul, iar Aristotel combate această eroare. Este adevărat că la origine statul a ieșit din familie, dar trebuie să avem permanent în vedere că este vorba de forme de comunitate umană calitativ diferite. Familia se bazează pe inegalitate, atât din punct de vedere natural cât și social, ea este o asociere de indivizi inegali, dintre care unii au deplinătatea exercițiului unor drepturi iar alții se află sub tutelă. Statul, dimpotrivă, este o asociere de indivizi egali și liberi. În stat, chiar și autoritatea unui magistrat nu este altceva decât autoritatea unui egal în raport cu egalii săi. Guvernarea este un mandat, nu este o tutelă. A confunda statul cu familia, înseamnă a intra în teoriile care conduc la despotism.

3. Statul și cetățeanul

După cum s-a văzut mai sus, atât la Platon cât și la Aristotel statul (polisul) are o anumită precădere față de individ. Statul se naște din faptul că individul nu poate să viețuiască autarhic. Individul este ceea ce este nu prin sine însuși, ci prin faptul că trăiește în polis. Prin urmare, individul

are o datorie față de polis, trebuie la rândului lui să contribuie la propășirea polisului după puterile sale. Pentru a se putea achita de această datorie, individul trebuie să fie educat în așa fel încât să fie înzestrat cu anumite virtuți.

Virtutea în genere a avut originar înțelesul de forță fizică, termenul grecesc *areté* fiind derivat de la Ares, zeul războiului. Abia începând cu Platon și Aristotel termenul capătă semnificații preponderent morale. Virtutea în sens moral înseamnă o anumită „dispoziție” (exit) a sufletului de a face binele. În dialogurile platonice sunt examinate amănunțit virtuți precum: înțelepciunea (în Charmides), care pare a fi cea mai importantă, deoarece este știința generală atât despre sine cât și despre celelalte virtuți, apoi pietatea față de zei, evlavie (în Euthyphron), dreptatea (în Republica) și curajul în luptă (în Laches). Totodată trebuie să reținem că termenul de Dreptate (*dike*) este întrebuițat de către Platon și pentru a numi virtuțile în genere. Mai precis, după Platon virtuțile au baza lor în înțelepciune și unitatea lor în Dreptate. Toate celelalte trei virtuți se unifică în vederea unui scop mai înalt, a unei valori supreme, care este Dreptatea.

După cum am mai arătat, cetatea greacă la Platon are o anumită structură gândită prin analogie cu sufletul individual. Mergând mai departe, dreptatea este pentru cetate ceea ce este sănătatea pentru individ, iar nedreptatea este pentru cetate ceea ce este boala pentru individ. Dreptatea și respectiv sănătatea sunt lucruri bune, iar nedreptatea și boala sunt, firește, lucruri rele. De aici rezultă că este mai bine pentru cineva să sufere o nedreptate decât să o comită și că, dacă cineva a comis o nedreptate, sufletul aceluia nu se poate vindeca de răul produs decât numai prin pedeapsă. Desigur, pedeapsa înseamnă suferință, dar a te sustrage de la pedeapsă este un lucru infinit mai rău decât suferința pe care o presupunea pedeapsa. Răufăcătorul nu trebuie să se teamă de suferința pedepsei ci mai curând de eventualitatea în care ar rămâne nepedepsit, deoarece atunci tot răul lui nu ar mai putea fi înlăturat și boala lui nu ar mai putea fi vindecată. În consecință, infractorul trebuie să se prezinte la judecată cam așa cum bolnavul se prezintă la medic. Pedeapsa aplicată, oricare ar fi ea – amendă, pedeapsă corporală, exilul sau chiar moartea – trebuie suportată spre a ispăși nedreptatea, deoarece suportarea pedepsei este un rău mai mic decât perpetuarea nedreptății nepedepsite, care este cel mai mare rău cu putință.

Tot astfel raționează Socrate însuși în *Apărarea sa*, dar mai cu seamă în *Criton*. Legile și Cetatea îl pot da pieirii pe un individ, pe Socrate

de exemplu, dar individul nu poate știrbi cu nimic autoritatea Legilor, „atâta cât aceasta atârnă de individ”²⁰. Cel căruia nu-i plac legile și rânduiala dintr-o cetate este liber să meargă unde voiește, să plece în vreo colonie ori să se strămute ca metec într-o altă cetate, luându-și cu sine averea sa. Cel care a ales însă să rămână pe loc este considerat obligat, prin însuși faptul rămânerii lui, să asculte de toate poruncile Legilor.

În ceea ce privește raportul cetățeanului cu statul, Aristotel procedează întrucâtva diferit. Cartea a II-a a *Politicii* debutează chiar cu întrebarea „Ce este statul?”. Aristotel observă că această întrebare apare atunci când o nouă cărmuire a cetății încearcă să decline răspunderile pentru acțiuni săvârșite de către vechea cărmuire. Atunci problema este: aceste acțiuni au fost ale statului sau ale indivizilor? Și următoarea întrebare este: ce înseamnă să fii cetățean? Simplul fapt de a locui într-o cetate nu este suficient pentru calitatea de cetățean, pentru că atunci definiția ar fi valabilă și pentru străini și pentru sclavi. La fel, nici dreptul de a da în judecată și de a fi judecat nu este suficient, pentru că acest drept poate fi conferit uneori și străinilor. Nici a te fi născut din părinți cetățeni nu este suficient, deoarece atunci definiția nu se poate aplica la întemeietorii cetății. Prin urmare, arată Aristotel, cetățean se poate numi doar acela care participă la realizarea justiției și la Adunarea cetății care are atribuții executive. Având în vedere acest mod de a defini cetățeanul, este clar că de această calitate va depinde de forma de guvernământ. Definiția lui Aristotel este valabilă pentru un regim democratic. În alte state, cum ar fi Sparta de pildă, nu toți cetățenii legiferează sau decid în probleme administrative, ci numai aceia care au anumite funcții.

Odată definit cetățeanul, se poate defini statul, drept un ansamblu de cetățeni suficient de mare pentru a servi scopurilor vieții în comun. Dar nu este suficient ca un cetățean să fie un membru al statului, un simplu mijloc de existență a cetății. Ci „în selecția funcțiilor constitutive ale unui cetățean, Aristotel se inspiră din obiceiul atenian al vremii: a fi membru al juriului și membru al Adunării”²¹.

Interesant este că Aristotel nu a reușit să anticipeze posibilitatea guvernării prin reprezentare, sistem care este esențial pentru societatea modernă. De asemenea, poate părea surprinzător că Aristotel exclude din rândul cetățenilor clasa muncitorilor. Primul motiv ar fi acela că muncitorii nu au suficient timp liber pentru a se ocupa de treburile statului. Argumentul cade în cazul guvernării prin reprezentare. Muncitorul nu are timp ca să stea în Adunare, dar asta nu înseamnă că nu ar trebui să aibă

dreptul la vot. Al doilea motiv ar fi acela că munca manuală formează sufletul într-un fel anume, făcându-l nepotrivit pentru virtuți. Și acest argument a căzut, cu timpul, în desuetudine. Dar de-a dreptul curios este că Platon admite ideea că munca este compatibilă cu cetățenia, în timp ce Aristotel respinge acest lucru. Platon nu-i atribuie muncii nici o altă funcție, în afară de aceea de supunere. La Aristotel tocmai caracterizarea muncii prin supunere îl face pe muncitor să nu fie apt de virtuți.

4. Morfologia și patologia statului

După cum s-a remarcat²², pentru Platon este de preferat ca omul politic să nu prescrie nici un fel de legi, deoarece Legea, întrucât este generală, nu poate să stabilească ce este bine și ce este rău pentru fiecare caz individual în parte. Legea se mărginește doar ca, într-un fel imprecis, să arate ce este mai bine pentru toți. Cu toate acestea însă, odată ce au fost formulate, Legile trebuie respectate, deoarece desființarea lor ar duce la descoperirea Cetății, nerespectarea lor ar duce la imposibilitatea traiului în cetate. În consecință, Legile se confundă cu însăși ființa Cetății.

După Platon, există trei forme principale de guvernare, așa cum s-au fost manifestate ele istoric, din perioada arhaică până în timpul în care a trăit filosoful nostru. Acestea sunt: monarhia, aristocrația și democrația. Dacă Platon deduce structura statului în general din structura sufletului omenesc în general, apoi el va deduce formele de guvernământ din temperamentele omenești. El va consacra acestei analize părți considerabile din *Republica* (Cartea a VIII-a), precum și dialogul de bătrânețe *Omul politic*.

Cele patru constituții (i.e. regimuri politice) enumerate de către Platon sunt: constituția spartană, „lăudată de mulți”, apoi oligarhia, „plină de numeroase rele”, urmează democrația, în fine „al patrulea și ultimul stadiu de boală al unei cetăți este strașnica tiranie”²³. În sinteză însă avem trei forme de guvernământ, fiecare cu varianta sa degenerată: monarhia degenerază în timocrație, aristocrația degenerază în oligarhie, iar democrația în tiranie. Timocrația reprezintă „guvernarea fundamentată pe onoare”²⁴ (time = onoare, virtute ținută la mare preț mai cu seamă de către războinici). În cetatea timocratică conduc nu firile înțelepte, ci firile războinice, fiind încălcat în acest fel principiul separării claselor. Omul timocratic este ambițios, iubește onorurile și victoriile și manifestă

neîncredere în cei înțelepți. Aristocrația degenerază în oligarhie, guvernarea celor puțini întemeiată pe cens, cetatea în care conduc cei bogați. Această formă degenerată de guvernare nu îl are corespondent pe omul iubitor de onoare, ci pe cel avid de bogăție. „Oligarhii – arată Platon – fac o lege prin care socotesc mărimea averii drept temei al orânduirii oligarhice și stabilesc că nu poate participa la cârmuire cel care nu ar avea averea respectivă (...). Atunci cetatea nu este una ci sunt două cetăți, una a săracilor și cealaltă a bogaților; ei uneltesc mereu unii împotriva altora”²⁵, o apreciere din nefericire mereu actuală. În oligarhie funcțiile sunt obținute nu pe merit ci, în mod pervertit, după avere. Omul oligarhic este oglinda cetății oligarhice, el este condus de partea apetentă, adică de partea inferioară a sufletului său. Democrația reprezintă de asemenea o încălcare a principiului separării claselor²⁶, întrucât demnitățile publice se acordă în mod aleatoriu, accesul la conducere nu este dat de înțelepciune ci de populism. Lipsind ierarhiile naturale, în cetate va fi o vrajbă continuă. Omul democratic este înclinat spre cheltuielile ne-necesare, spre voluptate și prodiguitate. Dintr-un asemenea regim, care de regulă degenerază în anarhie și demagogie, ia naștere tirania. Tirania este forma extremă de nedreptate, mai ales atunci când cetatea este condusă discreționar de un tiran necumpătat. Omul tiranic stă de asemenea sub semnul satisfacerii dorințelor nenesare și, în plus față de omul democratic, nelegiuite. Tiranul este bețiv, desfrânat și dement, ia cu forța bunurile altuia. Este condus de părțile cele mai josnice ale sufletului său. Finalul analizei lui Platon din Cartea a VIII-a a *Republicii* pune în antiteză clară monarhia și tirania. Cetatea regală (monarhică) este cea mai bună, iar cetatea tiranică este ce mai rea.

Și în această privință Aristotel abordează problema principial diferit față de Platon. Aristotel nu pleacă de la mitul raselor al lui Hesiod, ci de la vasta sa cunoaștere empirică, mereu călăuzită de gândul filosofic al scopului ca atare. Care este scopul unei constituții? – se întreabă Stagiritul, și tot el își răspunde că, în sens propriu, acesta nu poate fi altul decât o bună organizare a magistraturilor în cetate.

Aristotel preia, în linii mari, clasificarea tipurilor de guvernare din *Omul politic* al lui Platon, dar criteriul după care operează și ierarhizează clasificarea este altul. Criteriul la Aristotel îl constituie numărul de oameni care ajung să dețină puterea politică. Dacă la Platon întâlnim unele variații de la *Republica* la *Omul politic*, la Aristotel găsim o sistematizare mai riguroasă și mai consecvent păstrată. Anume, avem trei forme adevărate și

trei degradate ale regimurilor politice. Cele adevărate sunt: monarhia (regalitatea), aristocrația și timocrația – iar formele degradate sunt: tirania, oligarhia și, respectiv democrația. Regimurile politice se deosebesc între ele cantitativ, în funcție de numărul conducătorilor, dar și calitativ, în funcție de respectul sau lipsa de respect față de lege. Scopul cetății ar fi acela ca să se îngrijească de bunăstarea tuturor cetățenilor săi. Fără o astfel de finalitate morală, cetatea nu este o comunitate ci o simplă alianță, iar legea o simplă convenție, fără puterea de a-i face pe oameni mai buni. Atunci, dacă cetatea există în vederea unui atare scop, puterea nu ar trebui conferită pe alte criterii, nu ar trebui conferită decât numai celui mai bun. Este adevărat, la început balanța înclină în favoarea democrației, în favoarea guvernării celor mulți. Și Aristotel enumeră patru motive care justifică pretenția celor mulți de a conduce cetatea. În primul rând, un număr mai mare de indivizi poate avea o valoare mai mare decât un număr mai restrâns, atunci când e vorba de a lua hotărâri. Este posibil ca în ceea ce privește muzica sau metafizica părerea celor mulți să nu aibă relevanță, aici să conteze numai părerile celor care se pricep, dar în chestiunile practice lucrurile pot să stea și altfel. Un comitet în ansamblu poate să fie mai înțelept decât un singur membru al său. Acest argument poate fi invocat în favoarea atribuirii unor funcții colective celor mulți, dar nu în favoarea atribuirii unor funcții executive la indivizi cu o educație inferioară. În al doilea rând, excluderea continuă a mulțimii de la funcțiile publice poate fi periculoasă, pentru că poate produce o nemulțumire generală. În al treilea rând, conducătorii cetății trebuie să poată fi aleși și demși de către cei care beneficiază de pe urma actului de conducere, pentru că (spune Aristotel) cel care poartă sandaia știe cel mai bine unde aceasta îl strânge. În fine, al patrulea argument sună astfel: individul poate uneori să fie stăpânit și orbit de patimă, dar este mai puțin probabil ca o mulțime să fie cuprinsă deodată de patimă.

După democrație, Aristotel ia în discuție în mod amănunțit și monarhia. El trece în revistă obiecțiile care au fost aduse cel mai frecvent la adresa monarhiei. Că există în mod firesc tendința ca un rege să transmită puterea urmașilor săi, dar nu există nici o garanție că aceștia vor fi la fel de buni ca și el. Că un rege dispune de o armată, pe care o poate însă utiliza în mod abuziv etc. Problema principală rămâne însă aceeași: cine trebuie să fie mai presus, regele sau legea? Respectiv dacă monarhul poate fi izvor de drept sau nu? Aristotel caracterizează democrația prin comparație cu monarhia, arătând că Atena a fost ruinată de numărul mare

de decrete date de către Adunarea poporului (ecclesia). În ceea ce privește relația regelui cu supușii săi. Aristotel o găsește ca fiind naturală, în tot cazul nu mai puțin naturală decât aceea dintre un stăpân și sclavii săi. Dar, arată el, nu ne putem pronunța în abstract care tip de guvernare ar fi mai potrivită pentru o cetate sau alta, ci trebuie să luăm în considerare natura particulară a fiecărei cetăți, anticipându-l în acest fel pe Montesquieu. Gânditorul francez a numit „spirit al legilor” exact această adecvare cu totul particulară a legilor la specificul unui popor, la teritoriul, religia și obiceiurile locuitorilor. Legile trebuie să fie atât de potrivite la poporul pentru care au fost făcute, încât să nu se potrivească nicidecum și altor popoare.

Toate formele de guvernare se pot perverti, prin nerespectarea legilor. De notat că o pervertire este cu atât mai gravă, cu cât respectiva formă de guvernare este mai bună în sine. Cea mai bună formă de guvernare este monarhia, de unde rezultă că tirania fiind pervertirea monarhiei este și cea mai rea. Urmează oligarhia, care este o pervertire a aristocrației, apoi democrația, care este o pervertire a regimului constituțional, după cum arată și David Ross²⁷, democrația fiind cea mai tolerabilă și acceptabilă dintre toate cele trei forme de pervertire. Există și o democrație bună, în care cei mai buni conduc, fiind supuși controlului impus de alegerea populară. Dar democrația degenerază ea însăși în demagogie, atunci când decretul tind să înlocuiască legea, iar adunările populare sunt influențate de către demagogi. Atunci democrația devine foarte asemănătoare tiraniei. Bun cunoscător al multor constituții ale antichității, Aristotel admite că există o tendință istorică de a trece de la o formă de guvernare la alta, anume de la monarhie, prin aristocrație, oligarhie și tiranie, la democrație, dar și tendința inversă ca, datorită dezavantajelor democrației, aceasta să dea naștere unui regim tiranic.

Formele patologice ale statului se instalează în virtutea pervertirilor enumerate mai sus. Explicația causală este, după el, simplă. Democrații cred că, datorită faptului că oamenii sunt liberi, ei ar trebui să fie și absolut egali. Oligarhiile cred că, deoarece oamenii sunt inegali în privința averilor, ei ar trebui să fie și absolut inegali. Formele de guvernare sunt trecătoare, iar cauzele decăderii lor sunt interne. Democrațiile sunt nimicite de excesele demagogilor. Oligarhiile sunt de asemenea distruse din interior, datorită revoltei maselor sau rivalităților dintre oligarhi.

5. Minciuna pioasă

Ideea urmărită constant și deosebit de insistent de către Platon este aceea că într-o cetate ideală trebuie să existe conducători ideali, iar aceștia se formează printr-o educație ideală. Platon nu realizează o abordare pragmatic-pedagogică a educației, tocmai pentru că nu se referă la o cetate anume, empirică, ci la o cetate ideală. Atunci și educația va fi abordată în plan pur ipotetic, în planul deplinei ficțiuni, respectiv „așa, ca într-o poveste”, după cum o spune el însuși (în *Republica*, 376 e).

În esență, discursul lui Platon este următorul. După cum gimnastica este pentru formarea trupului, pentru suflet avem arta muzelor. Prin aceasta se plămădește caracterul omului încă de la vârsta fragedă. În consecință, paznicii nu vor putea îngădui copiilor să asculte cu ușurință orice fel de mituri. Mai întâi însă paznicii vor „trebui să-i supravegheze pe alcătuitoarii de mituri”²⁸, după aceea vor fi selectate numai anumite mituri, considerate bune pentru educație, iar mamele și educatorii vor fi convinși să le povestească copiilor numai miturile acceptate. Și Socrate cel din *Republica* arată cu lux de amănunte care ar fi miturile inacceptabile. Hesiod în *Theogonia* arată cum Cronos l-a mutilat (castrat) pe Uranos, arată cum zeii se războiesc între ei etc. Toate acestea nu pot fi îngăduite în Cetatea ideală, pentru simplul fapt că copilul nu este în stare să deosebească ceea ce are tâlc de ce nu are, dar de vreme ce aceste mituri există înseamnă că ele au un rost, poate chiar un rost tainic, iar cunoașterea lor poate fi încredințată numai unui număr mic de oameni. Astfel Platon se declară implicit de acord cu inițierea în misterii și justifică totodată întemeierea hermeneuticii ca disciplină de sine stătătoare. Alcătuitoarii de mituri însă vor trebui să observe canoanele date de către paznici, iar cei care se vor abate de la canoane nu vor trebui lăsați să compună mituri. Miturile care îi pun pe zei în ipostaze neconvenabile, excesiv antropomorfe, vor trebui respinse, deoarece nu poate fi admisă și nici cultivată ideea că răul ar putea să vină de la zei. La fel, mamele nu trebuie să le povestească la copii mituri urâte sau înfricoșătoare, spre a-i speria. Miturile cu efect apotropaic trebuie respinse pe de-a-ntregul. Nu vor fi povestite nici miturile cu privire la viața de apoi, din Hades, unde sufletele celor răposați sunt zăgrăvite ca aflându-se într-o stare jalnică, umbre lipsite de putere rătăcind prin locuri întunecoase, deoarece copiii trebuie crescuți ca luptători viteji, care să nu se teamă de moarte, care să se simtă: „oameni liberi, temători mai mult de robie decât de moarte”²⁹! Așa

că mitografiile nu vor trebui să mai arunce ocări asupra lumii lui Hades, ci mai curând s-o laude. Prin urmare, în procesul de selectare a miturilor existente și de fabricare a unor mituri noi, potrivit cu nevoile educative ale cetății, paznicii se vor putea folosi de omisiuni, precum și de minciună la modul direct. Există momente în care minciuna apare ca perfect justificată. În raport cu dușmanul este just să uzezi de minciună spre a-l induce în eroare cu privire la strategia unei viitoare bătălii. Ba chiar și pe un prieten este just să-l minți, atunci când din cauza unei tulburări psihice ar fi în stare să-și facă ceva rău. Prin urmare, există și minciună care poate fi justificată politic. „Cârmuitorii Cetății vor putea să-i mintă fie pe dușmani fie pe cetățeni, dacă acest lucru ar fi în folosul Cetății”³⁰ și în acest fel Platon prefigurează esența Ideologiei. Pentru că Ideologia, apărută ca dominantă cultural-politică abia pe la începutul sec. XX, este în esență o atare minciună justificată, creată și răspândită de către structurile politice ale societății și, în regimurile totalitare, chiar de către stat.

În esență, ideologia este sinonimă cu minciuna oficială construită din rațiuni de stat. După L. Althusser, Ideologia este definită în felul următor. Orice partid politic aflat la putere va pretinde că reprezintă interesele întregii societăți, dar în realitate va reprezenta doar interesele unui grup restrâns de indivizi, ale unei „clase sociale”. Ideologia comunistă este ideologia prin excelență, deoarece pretinde că clasa muncitoare nu își reprezintă numai interesele proprii ci, oarecum în chip fatal, ea ar reprezenta interesele întregii societăți, clasa muncitoare ar fi menită oarecum mesianic să emancipeze întreaga societate. În măsura în care nu există o acoperire între pretențiile Ideologiei și realitate, în măsura în care Ideologia pretinde că reprezintă interesele întregii societăți, în această măsură Ideologia este o formă falsă a conștiinței sociale, o falsă cunoaștere. În *Republica* sa Platon a schițat în germene natura Ideologiei dintotdeauna.

Și Aristotel abordează în treacăt problema minciunii justificate politic. El arată că democrațiile sunt de regulă nimicite de excesele demagogilor și că formele degenerate de stat sunt schimbate prin revolta poporului. Conducătorii, firește, vor căuta să evite revoltele și să prevină schimbarea formei de guvernământ. Cel mai important lucru în prevenirea unei revolte este menținerea spiritului de supunere față de legi. Dacă Platon a vorbit despre minciuna justificată de interesele superioare ale Cetății, Aristotel ia în discuție un lucru și mai de temut, care s-ar putea numi azi diversiune. Anume, Aristotel arată că, spre a preveni o revoltă,

conducătorii pot să inventeze un pericol, spre a pune poporul în alertă. Un conducător este dator să ferească poporul său de primejdia unui atac străin, dar spre a face poporul solidar poate să inventeze o astfel de primejdie. (*Politica*, V, 9). Dar Stagiritul pune mai presus de toate educația, respectiv puterea educației. Oamenii care guvernează trebuie să fie educați să facă acele lucruri care fac posibilă forma de guvernământ în cauză. Tinerii oligarhi nu trebuie educați în lux, și nici cei democrați în ideea că libertatea constă în a face ceea ce vrei. Ca forme de guvernământ, regalitatea poate fi păstrată prin limitarea puterilor sale, lucru pus în practică la mai bine de două milenii după epoca în care a trăit Aristotel, în cadrul monarhiilor constituționale. Tirania poate fi păstrată fie prin reprimarea poporului și semănarea neîncrederii între oameni, fie prin aceea că tiranul se va preface că este mai asemănător unui monarh, tiranul va apărea ca un om cu viață moderată, eroul mulțimii. Atunci, mișcând în acest fel, arată Stagiritul, tiranul nu va mai fi hain, ci numai pe jumătate hain.

6. Statul ideal

După cum am arătat mai sus, în mod repetat, Cetatea lui Platon nu poate fi considerată o utopie, tocmai pentru că aceasta nu este construită ca să fie confruntată cu realul, ci este *de plano* o narațiune fictivă, spre a învedera astfel cum este posibilă Ideea de Dreptate, Dreptatea ca Ideal. Evident, aceasta este cu puțință doar într-o Cetate ideală. După cum s-a mai spus, Cetatea lui Platon este un model-limită al societății drepte, alcătuit dintr-o serie de supoziții ideale, model care să permită degajarea conceptului de Dreptate³¹. Fiind un astfel de model ideal, nu se poate spune despre Cetatea lui Platon dacă este adevărată sau falsă prin adecvarea cu realitatea, prin confruntarea cu experiența. Ci Cetatea ideală este gândită ca o situație pur ipotetică, idee indusă și de formulările lui Socrate: „ar trebui să admitem”, „atunci ar trebui să procedăm astfel...” etc.

În acest context, termenul „ipoteză” este înzestrat cu o semnificație anume. Prin ipoteză se înțelege o presuposiție nedemonstrată, prin care se realizează o mediere între premise și ceea ce se caută. În rezumat, demersul cunoașterii prin ipoteze ar fi următorul: (1) se enunță o problemă; (2) se consideră că problema poate fi rezolvată numai dacă se introduce o ipoteză, sarcina explicației căzând de acuma înainte în seama

acelei ipoteze; (3) dacă se poate demonstra cu ajutorul unor postulate că ipoteza este adevărată sau falsă, atunci se determină implicit și răspunsul la problema inițială. De exemplu: problema ar fi „Dacă virtutea poate fi învățată de la altul sau nu (problemă pusă de altfel de către Platon în dialogul *Menon*). La această problemă nu se poate găsi o soluție decât răspunzând în prealabil la ipoteza: dacă virtutea este ceva de natura științei, atunci ea poate fi învățată, dacă nu atunci nu. Ipoteza este susținută într-un anumit sens de postulatul că virtutea este ceva de ordinul Binelui, respectiv ceva rațional, deci virtutea este ceva ce se poate învăța. Este un mod mediat de a afla un răspuns la o întrebare și totodată un mod de a întemeia răspunsul însuși. Această schemă logică este utilizată de către Platon și în *Republica*, respectiv în elaborarea ideii de Dreptate. Aici problema este: ce este Dreptatea, respectiv dacă omul drept poate fi definit ca fiind acela în care fiecare parte a sufletului își face treaba sa proprie. Ipoteza explicativă este aici: dacă se poate construi în imaginație o Cetate perfectă, cu o structură izomorfă cu aceea a sufletului, atunci răspunsul la problemă este unul afirmativ. Dacă putem construi figura „mărită” a unei cetăți divine, atunci se poate spune că Dreptatea constă în aceea ca fiecare parte a sufletului își îndeplinește rostul său propriu. Condiția necesară, postulatul este acela ca să fie posibilă, măcar în gând, o Cetate perfectă. Platon însuși explicitează acest tip de demers: el compară imaginea Cetății ideale cu un text scris „cu litere mărite”, spre a putea fi citit mai ușor. Cu alte cuvinte, modelul Cetății ideale a fost introdus spre a se putea vedea mai bine, ca sub o luptă, dreptatea în om. Cetățile istorice reale sunt copii ale ideii de Cetate, după cum diferite fapte drepte sunt copii imperfecte ale Ideii de Dreptate.

Spre deosebire de Platon, Aristotel nu caracterizează Cetatea ideală prin raportare la Ideea de Dreptate, ci după considerente cu totul pragmatice. Pentru Aristotel, Statul ideal înseamnă o cetate anume care întrunește unele condiții. Prima condiție o reprezintă populația. Un număr prea mic de oameni nu formează încă o cetate, un număr prea mare de oameni constituie altceva decât o cetate, după cum un vas de câteva palme nu este o corabie, iar un vas cu o lungime de mai multe sute de stadii nici nu este cu puțință să fie construit și deci nu este posibil să fie o corabie. Dacă Cetatea trebuie să fie o entitate autosuficientă, atunci ea presupune un număr minim de oameni. De asemenea, dacă este depășit un anumit număr de oameni, atunci ordinea și guvernarea nu mai sunt posibile. „Cine ar fi crainicul care să vorbească unei gloate atât de numeroase încât să nu-l

poată vedea și nici auzi?”, s-a întrebat Stagiritul. Dacă cetățenii care ocupă funcții în cetate urmează să fie aleși după merit, atunci ei trebuie să se cunoască între ei, să-și cunoască reciproc caracterul. Când o cetate este prea mare, atunci acest lucru este cu neputință și este lăsat la voia întâmplării. Limita minimă și cea maximă a populației unei cetăți nu pot fi determinate cu precizie, dar „aduce o corecție salutară admirației pentru marile imperii”³², care, din cauza mărimii lor, devin neguvernabile. Totuși, cu timpul, a devenit posibilă guvernarea eficientă a unor state mult mai mari decât credea Aristotel. Clasele în stat ar fi, după Aristotel, agricultorii, meșteșugarii, războinicii, preoții, judecătorii. Meșteșugarii și agricultorii nu pot participa la treburile publice, deoarece nu au nici virtutea și nici timpul liber necesar pentru aceasta, iar cei care dețin puterea politică nu vor renunța ușor la ea. Cazul ideal ar fi ca același om să fie războinic în tinerețe, conducător la maturitate și preot la bătrânețe. Rezultă dar că, potrivit lui Aristotel, constituienții organici ai statului ar fi: războinicii, agricultorii și meșteșugarii.

Meritul mare al lui Aristotel în conceperea Cetății ideale este acela că el nu se lasă sedus de iluzia așezării statului deasupra moralei, ci acordă un rol deosebit educației, despre care ele crede că este un lucru prea important ca să fie lăsat în seama părinților și la cheremul unor influențe arbitrare. Aristotel se pronunță categoric în favoarea ideii ca educația să aibă un caracter public și să fie organizată de către stat.

Bibliografie

1. Cf. Platon, *Opere*, vol. V, ESE, București 1986, p.9.
2. *Idem*, p.135
3. Valentin Mureșan, *Comentarii la Republica lui Platon*, Ed. Metropolis, București, 2000, p.168
4. Vasile Muscă, *Introducere în filosofia lui Platon*, Ed. Dacia, Cluj, 1994, p.125
5. Platon, op. cit., p.226 și urm.
6. *Ibidem*, p.19
7. Sir David Ross, *Aristotel*, Humanitas, București, 1998, p.237
8. *Idem*, p.229
9. Aristotel, *Politica*, 1280 b
10. D. Ross, op. cit., 230.
11. Alfred Fouillée, *Istoria filosofiei*, vol.I, Ed. Odeon, București, 2000, p.144
12. Cf. V. Mureșan, op. cit., p.173
13. V. Muscă, op. cit., p.127

14. Cf. A. Fouillée, op. cit., p. 116
15. V. Muscă, *ibidem*, p. 127
16. Fustel de Coulanges, *Cetatea antică*, ed. Meridiane, București, 1984, p. 90
17. *Idem*, p. 139
18. D. Ross, op. cit., p. 235
19. A. Fouillée, op. cit., p. 145
20. Platon, *Opere*, vol. I, ESE, București 1975, p. 71
21. D. Ross, op. cit., p. 238
22. V. Muscă, op. cit., p. 179
23. Platon, *Opere*, vol. V, ed. cit., p. 348 sq
24. V. Muscă, op. cit., p. 128
25. Platon, *idem*, p. 356-357
26. Valentin Mureșan, op. cit., p. 205 sq
27. D. Ross, op. cit., p. 246
28. Platon, *Opere*, vol. V, ed. cit., p. 146 sq
29. *Idem*, p. 157
30. *Ibidem*, p. 160
31. Cf. V. Mureșan, op. cit., p. 174
32. D. Ross, op. cit., p. 252

RELAȚIILE ECONOMICE ALE ROMÂNIEI CU CAER-UL ÎN PERIOADA 1949-1960

Lector univ.dr. Cristian BENȚE

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Telefon: 0721/594513

E-mail: cbente13@yahoo.com

***ABSTRACT.** The main purpose of this article is to clarify a few aspects regarding the reorientation (imposed by the Soviet Union) of the Romanian foreign trade after World War II towards the countries of the Eastern Bloc. Thus, I tried to display the main means used by the Soviet Union in order to achieve a radical transformation of the Romanian foreign trade. Among this means it can be mentioned: the nationalization and the centralization of foreign trade, the conclusion of several trade agreements, and the re-orientation of the national industrial production. COMECON (Council of Mutual Economic Assistance), created in 1949, was also used by Moscow as a mean of controlling the foreign trade of Eastern European countries.*

***Key words:** the Soviet Union, CAER, Eastern Bloc, economic assistance*

În cadrul acestui studiu voi încerca să analizez direcțiile principale ale comerțului exterior al României în primul deceniu de existență al CAER-ului. De la bun început trebuie precizat faptul că, în evoluția CAER-ului de-a lungul deceniului al șaselea al secolului trecut se pot distinge două etape clar delimitate. O primă etapă este cuprinsă între momentul înființării acestei instituții, în anul 1949, și moartea lui Stalin, în anul 1953. În această primă etapă a existenței sale, CAER-ul a evoluat în cadrele stricte trasate de către leadership-ul sovietic, mai precis de către Stalin. Acesta a preferat să pună bazele unei organizații de cooperare

economică regională lipsită de putere decizională reală, supusă regulilor autarhiei economice, în cadrul căreia membrii colaborau pe baza acordurilor comerciale bilaterale pe termen lung. Pentru început, această politică a satisfăcut interesele sovietice, dar pe termen lung au început să apară efectele negative ale acestei strategii economice. Moartea lui Stalin a permis noii conduceri sovietice să inițieze un proces de reformare a CAER-ului în sensul sporirii puterii sale decizionale și introducerii specializării economice în cadrul blocului. Aceste reforme au fost blocate de către liderul comunist român Gheorghe Gheorghiu-Dej, care a profitat de relaxarea controlului sovietic din timpul procesului de destalinizare, dar și de viciile procedurale din cadrul CAER-ului, în special de regula deciziei unanime.

În prima etapă a existenței CAER-ului, cea cuprinsă între anii 1949 și 1953, România a urmat cu fidelitate parcursul economic impus de la Moscova. Astfel, aspectele de continuitate față de perioada anterioară (1945-1949) au fost mult mai numeroase în raport cu aspectele de discontinuitate. Controlul sovietic asupra economiei românești se exercita, la fel ca și în perioada anterioară, prin intermediul societăților mixte, economia românească se afla în plin proces de industrializare forțată, iar comerțul românesc și-a continuat reorientarea exclusivă spre Uniunea Sovietică și țările blocului. În acești primi ani de existență, CAER-ul nu a influențat parcursul deja bine stabilit al economiei românești, ci s-a constituit într-un garant al continuării acestei politici economice.

Creșterea ponderii industriei în raport cu celelalte ramuri economice, în ansamblul economiei românești, este reflectată procentual în următorul tabel:

Tabelul I: Greutatea specifică a ramurilor producției materiale în produsul social și venitul național, în anii 1938, 1950-1961 (calculată după prețurile fiecărui an) ¹

Anii	procente					
	Industrie	Construcții	Agricultură și silvicultură	Transporturi și telecomunicații	Circulația mărfurilor	Alte ramuri
A	1	2	3	4	5	6
În produsul social						
1938	39,0	5,4	30,2	6,4	11,2	7,8
1950	46,6	7,4	25,8	4,2	7,9	8,1

¹ *** *Anuarul statistic al R.P.R. 1962*, București: Ed. Științifică, 1962, p. 103.

1951	44,9	8,1	28,0	3,6	7,9	7,5
1952	49,5	9,8	23,2	4,1	7,6	5,8
1953	44,7	9,6	29,6	3,9	6,0	6,2
1954	43,9	8,0	30,6	4,0	6,6	6,9
1955	44,9	7,9	30,5	3,9	6,7	6,1
1956	47,2	9,6	27,0	4,2	6,0	6,0
1957	46,0	8,2	31,2	3,9	4,6	6,1
1958	50,0	8,7	26,4	3,8	5,4	5,7
1959	49,6	8,8	28,3	3,5	4,8	5,0
1960	52,4	9,7	24,6	3,5	4,6	5,2
1961	52,0	9,7	25,1	3,4	4,6	5,2
În venitul național						
1938	30,8	4,4	38,5	6,5	14,9	4,9
1950	44,0	6,0	28,0	4,3	11,8	5,9
1951	41,4	5,7	32,2	3,5	11,9	5,3
1952	47,5	7,0	26,0	4,1	10,9	4,5
1953	42,2	6,8	33,9	3,9	8,8	4,4
1954	39,7	5,0	36,7	4,0	9,9	4,7
1955	39,8	5,6	37,6	3,7	9,2	4,1
1956	43,0	7,6	32,1	4,6	8,2	4,5
1957	39,9	6,7	40,2	4,1	5,4	3,7
1958	42,7	7,7	34,8	4,1	7,3	3,5
1959	40,9	8,0	37,8	3,7	6,4	3,2
1960	44,1	9,0	33,1	3,8	6,5	3,5
1961	45,0	8,7	33,0	3,7	6,5	3,1

Un alt element important este reprezentat de continuarea și desăvârșirea operei de etatizare a comerțului exterior românesc. Abdicarea regelui și proclamarea R.P. Române la 30 decembrie 1947, precum și naționalizarea la 11 iunie 1948 a întreprinderilor industriale, miniere, bancare, de asigurări și de transporturi au creat premisele trecerii întregului comerț exterior în mâinile statului. La sfârșitul anului 1947 s-a înființat prima societate de stat pentru import-export, căreia i-a urmat în 1948 înființarea altor societăți de acest fel. În octombrie 1948 a luat ființă Ministerul Comerțului exterior, căruia i s-a încredințat conducerea întregului comerț exterior. Toate acestea au dus la intensificarea procesului de eliminare a capitalului particular din comerțul exterior. La mijlocul anului 1949 întregul volum de schimburi comerciale externe se efectua prin întreprinderile de stat pentru comerțul exterior.

Monopolul de stat al comerțului exterior a fost instituit prin Decretul din 28 iulie 1949 pentru reglementarea operațiilor de import, export și tranzit, pe baza căruia Ministerul Comerțului exterior a încetat, în fapt, acordarea de autorizații întreprinderilor particulare pentru efectuarea operațiunilor de comerț exterior.²

Constituția R.P.R. din 1952 consfințește în articolul 14 introducerea monopolului de stat al comerțului exterior: *“În Republica Populară Română comerțul exterior este monopol de stat”*.

Devenind parte a economiei de tip centralizat, comerțul exterior era supus planificării. Planurile de comerț exterior erau subordonate, așadar, planului economic general.

Din punctul de vedere al repartiției geografice și al volumului schimburilor economice externe, ponderea cea mai însemnată o deținea Uniunea Sovietică și celelalte țări membre CAER. Se împlinea, astfel, și în cazul României, dezideratul Moscovei de a reorienta direcția schimburilor externe dinspre Vest spre Est. Ponderea covârșitoare a relațiilor cu țările membre CAER în ansamblul relațiilor comerciale externe ale României este exprimată procentual în tabelul de mai jos:

Tabelul II: Greutatea specifică a țărilor socialiste și a țărilor capitaliste în volumul total al comerțului exterior al R.P.R. (în procente)³:

Țările	1948	1950	1955	1957	1958
Țările socialiste	72,8	83,2	80	77,2	77,8
Țările capitaliste	27,2	16,8	20	22,8	22,2

Este astfel explicabilă importanța acordată recomandărilor CAER în problemele extinderii relațiilor comerciale între țările membre, a încheierii de acorduri comerciale pe termen lung, stabilirii principiilor în domeniul politicii prețurilor, a dezvoltării relațiilor comerciale cu țările capitaliste etc. Cea mai importantă contribuție CAER în această perioadă a fost în domeniul acordurilor de schimb pe termen lung.

Primele acorduri comerciale pe termen lung au fost încheiate cu U.R.S.S. (1952-1955), R.D.G. (1952-1955) și Ungaria (1953-1955). Acorduri similare au fost încheiate, în timpul celui de-al doilea cincinal,

² *** *Economia României între anii 1944-1959*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1959, p. 575

³ Ibid, p. 580.

cu Bulgaria (1955-1958), Vietnam (1959-1960) și R.P. Chineză (1959-1962)⁴.

Pentru ca aceste acorduri să funcționeze în condiții mai bune, în CAER au fost inițiate o serie de acțiuni de colaborare cu caracter tehnico-organizatoric, pentru elaborarea “*Condițiilor generale comerciale unificate pentru contractile de livrări reciproce de mărfuri între țările membre ale CAER*”. Aceste condiții au fost perfectate la finele anului 1957, când s-au aprobat “*Condițiile generale CAER 1958*”. Rolul lor era acela de a înlesni efectuarea livrărilor reciproce de mărfuri între întreprinderile de comerț din țările membre CAER. În general, alături de tipologia mărfurilor comercializate, se stabilea faptul că prețurile erau corelate cu cele de pe piața mondială însă menținute constant pe o perioadă de cel puțin un an, evitându-se astfel fluctuațiile conjuncturale⁵.

În condițiile fixării condițiilor de colaborare, volumul schimburilor comerciale ale României cu celelalte state membre CAER a crescut de 3,7 ori în 1958 față de anul 1948.

Tabelul III: Dinamica și volumul comerțului exterior al R.P.R. cu țările lagărului socialist și greutatea specifică a acestor țări în volumul total de schimburi în 1958 (în procente)⁶:

Țările	Dinamica volumului 1948=100	Greutatea specifică
R.P. Albania	186*	0,3
R.P. Bulgaria	186	0,9
R. Cehoslovacă	123	6,5
R.P. Chineză	449*	4,5
R.P.D. Coreeană	311**	0,4
R.D. Germană	341***	7,0
R.P. Polonă	205	2,6

⁴ Liviu Țăranu, RPR-URSS: *Relațiile economice în numele “internaționalismului proletar”* în “*Dosarele Istoriei*”, Nr. 9 (109), 2005, p. 25.

⁵ Alexandru Bîrlădeanu, *Relațiile economice dintre R.P.R. și țările socialiste*, în “*Scânteia*”, 6 noiembrie 1957.

⁶ *** *Economia României între anii 1944-1959*, p. 582.

R.P. Ungară	384	3,1
U.R.S.S.	413	61,5
R.D. Vietnam	109****	0,1

* 1953 = 100

** 1954 = 100

*** 1951 = 100

**** 1957 față de 1956

După cum se poate vedea și în tabelul de mai sus, cea mai mare pondere în comerțul exterior românesc din această perioadă o avea Uniunea Sovietică. De-a lungul deceniului al șaselea, volumul schimburilor cu Uniunea Sovietică a înregistrat o creștere constantă, atingând în 1957 suma de aproape 1,8 miliarde ruble. Ponderea cea mai însemnată în structura importurilor provenite din U.R.S.S. o ocupau mașinile și utilajele, îndeosebi instalațiile complete, materiile prime și semifabricatele. Numai în perioada 1951-1955, Uniunea Sovietică a livrat României mașini și utilaje în sumă de 1,3 miliarde ruble.

În 1952, de exemplu, importurile de mașini și utilaje sovietice au reprezentat peste ½ din importul României din U.R.S.S.⁷

În ceea ce privește materiile prime, livrările sovietice au acoperit necesarul industriei românești în proporție de 60-85% (a se vedea tabelul IV).

Tabelul IV: Exportul unor materii prime și materiale importante din U.R.S.S. în R.P.R. (în mii de tone)⁸:

Produsele	1950	1957	Total în perioada 1950-1957
Cocs	123	427	2 524
Minereuri de fier	258	557	3 342
Laminate de metale feroase	127	324	1 922
Țevi, inclusive petrolifere	21	93	...
Metale neferoase inclusiv laminate	7	16,5	87
Bumbac	28	29	248

⁷ Ibid.

⁸ Ibid, p. 583.

Alături de materiile prime prezentate mai sus, România mai importa din Uniunea Sovietică și cauciuc sintetic, îngrășăminte chimice, sulf, azbest, cărămizi refractare etc. De asemenea, în perioade dificile, precum cea din prima jumătate a anului 1957, U.R.S.S. a livrat României cu titlu de împrumut 450 000 tone de grâu.

În compensație, exportul românesc în U.R.S.S. a constat din produse petroliere, material lemons, produse chimice, materiale de construcții, vase maritime, precum și unele produse alimentare. Pentru întreaga perioadă a anilor '50, balanța schimburilor comerciale cu Uniunea Sovietică a fost deficitară, iar dependența de importurile de materii prime sovietice explică, într-o oarecare măsură, clișeul din discursurile lui Gheorghe Gheorghiu-Dej: *“Poporul roman manifestă o caldă recunoștință față de poporul sovietic pentru sprijinul frățesc internaționalist pe care-l primește patria noastră din partea Uniunii Sovietice”*⁹.

O altă formă de colaborare în interiorul CAER-ului a reprezentat-o colaborarea tehnico-științifică dintre țările membre. Această colaborare se baza pe o recomandare a CAER, din 1949, și avea în vedere schimbul de documentație tehnică, proiecte complete de întreprinderi, de patente, licențe etc., prin intermediul unor acorduri bilaterale. Documentațiile erau predate gratuit părților, țara beneficiară plătind costul copierii și transportului documentației.

Ca și în celelalte domenii, U.R.S.S. deținea, și în acest caz, rolul principal. Astfel, în perioada 1947-1958, a transmis țărilor de democrație populară 2 300 proiecte pentru lucrări capitale, 6 750 de documentații pentru fabricarea de mașini, utilaje și diverse instalații, 2 570 descrieri procese tehnologice și a primit la specializare un important număr de ingineri și tehnicieni din țările-satelit (numai în 1958, au studiat în U.R.S.S. 14 000 de astfel de studenți).

R.P.R. a beneficiat, între 1950 și 1958, de un număr de 1 580 de documentații gratuite, din care aproape jumătate din U.R.S.S. În afara acestora au fost primite și un număr de 340 de documentații tehnice sovietice al căror preț probabil nu va putea fi prea curând descoperit. Cred că este destul să exemplificăm faptul că din Uniunea Sovietică a fost expediat materialul documentar pentru reconstrucția și dezvoltarea centrului siderurgic de la Hunedoara. Întreprinderea de autocamioane de la

⁹ Gheorghe Gheorghiu –Dej, *Cu privire la lucrările celui de-al XXI-lea Congres extraordinar al PCUS*, București, Ed. Politică, 1959.

Braşov a avut la bază un proiect al unei uzine sovietice de automobile, iar unele dintre hidrocentrale construite în epocă au fost construite pe baza unor proiecte tip livrate de Cehoslovacia. Mai multe tipuri de utilaj petrolier și motoare electrice s-au fabricat, de asemenea, pe bază de documentații sovietice (o parte dintre ele s-au dovedit a fi, în pofida lipsei de noutate, utile și produsele realizate au fost fiabile)¹⁰.

Tabelul V prezintă, cantitativ, ajutorul primit de R.P.R. în cadrul colaborării tehnico-științifice din lagărul socialist, în perioada 1950-1958.

Tabelul V: Ajutorul tehnico-științific primit de către R.P.R. din partea U.R.S.S. și a celorlalte țări socialiste. Numărul de teme (probleme) protocolate la 31.XII.1958¹¹:

Țara care a acordat ajutor tehnico-științific României	Nr. total al temelor tehnico-științifice	Proiecte pentru construcții capitale	Desene de execuție de mașini și utilaje	Procedee tehnologice	Alte documentații	Vizite de specialiști români pentru a cunoaște realizările din țările socialiste	Invitarea de specialiști străini pentru a acorda ajutor tehnico-științific
RP Albania	11	-	-	3	8	-	-
RP Bulgaria	147	1	3	30	62	50	1
R Cehoslovacia	360	3	35	77	64	175	6
RP Chineză	102	-	6	33	48	13	2
RPD Coreeană	5	-	-	-	5	-	-
RD Germană	351	2	39	91	68	144	7
RP Polonă	191	-	25	47	55	63	1
RP Ungară	250	2	23	51	72	97	5
U.R.S.S.	1 042	21	233	135	338	258	57
Total	2 459	29	364	467	720	800	79

¹⁰ *** *Economia României între anii 1944-1959*, p. 558-559.

¹¹ Ibid, p. 558.

O serie de utilaje folosite la lucrările de construcții au fost executate, în premieră, în R.P.R. datorită documentațiilor primite din U.R.S.S. și Ungaria.

Înșușirea metodelor de construcție a barajelor de beton, de producție a acidului sulfuric, a celuloizului, electrozilor, pietrelor de polizor, azbocimentului, stâlpilor de beton pentru linii de înaltă tensiune etc. s-a datorat Uniunii Sovietice.

Pentru a concretiza acest ajutor tehnico-științific, prezentat sumar aici, au fost stabilite circa 800 de vizite tematice de către comisiile mixte de colaborare tehnico-științifică. Între anii 1951-1958, au mers la specializare în U.R.S.S. și în celelalte țări comuniste circa 2 000 de specialiști români (dintre care 800 în Uniunea Sovietică). La aceștia se adaugă și aproape 1 000 de cadre din întreprinderi, care și-au perfecționat calificarea tehnică în întreprinderile sovietice, și un mare număr de studenți trimiși la studii în universitățile tehnice de la Moscova. În Cehoslovacia, au studiat ori s-au calificat peste 440 de specialiști, iar în R.D.G. – peste 250.

La rândul ei, R.P.R. a “împărtășit” și ea din experiența sa economică. A transmis “țărilor-surori” 18 documentații tehnice pentru lucrări capitale, din care; Albaniei – proiecte pentru Teatrul de Operă și Balet și pentru silozuri de cereale; Bulgariei – proiectul unei fabrici de cherestea; Cehoslovaciei – documentația pentru construcția unor rezervoare de țiței; Ungariei și Germaniei de Est – proiecte-tip pentru construcții agricole; R.P. Chineze și U.R.S.S. – proiectul unei instalații pentru desalinarea și demulsionarea electrică a țițeiului (a se vedea tabelul VI).

Tabelul VI: Ajutorul tehnico-științific acordat de R.P.R. celorlalte țări socialiste. Numărul de teme (probleme) protocolate. Situația la 31.XII. 1958¹².

¹² Ibid, p. 562.

Țara căreia am acordat ajutor tehnico-științific	Nr. total al temelor tehnico-științifice	Proiecte pentru construcții capitale	Desene de execuție de mașini și utilaje	Procedee tehnologice	Alte documentații	Vizite în R.P.R. de specialiști din țările prietene pentru cunoașterea realizărilor din R.P.R.	Trimiterea specialiștilor români pentru a acorda ajutor tehnico-științific celorlalte țări
RP Albania	11	4	4	26	56	10	11
RP Bulgaria	137	2	23	15	42	48	7
R Cehoslovacă	234	1	13	31	75	111	3
RP Chineză	139	5	43	32	49	6	4
RPD Coreeană	5	1	-	-	2	2	-
RD Germană	191	1	23	61	52	53	1
RP Polonă	143	-	7	20	21	93	2
RP Ungară	210	1	10	18	45	132	4
U.R.S.S.	514	3	113	98	205	95	-
R.D. Vietnam	2	-	-	-	2	-	-
Total	1 686	18	236	301	549	550	32

Cifrele prezentate exprimă atât intensitatea, cât și consistența relațiilor economice ale R.P.R. cu restul țărilor din cadrul lagărului, dar mai ales cu U.R.S.S. Tabloul acestor cifre demonstrează existența unor importante inegalități în dezvoltarea economiilor naționale ale statelor CAER¹³ Răspunsul lui N.S. Hrusciiov la aceste diferențe, explică, în parte sistemul colaborării tehnico-științifice, specific blocului comunist: “*Noi*

¹³ Frederic L. Pryor, *The Communist Foreign Trade System*, Cambridge: M.I.T.Press, 1963, p. 26-27.

ne-am situat și ne situăm pe poziția că nu este permis să ne izolăm în <<compartimente naționale>> și să ne închidem fiecare în găoacea lui. Noi considerăm necesară creșterea prin toate mijloacele a puterii lagărului socialist, întărirea continuă a unității mișcării comuniste internaționale, în conformitate cu principiile adoptate de toate partidele frățești în declarația de la Moscova [din 1957 n.n.]. Grija pentru coeziunea și trăinicia rândurilor noastre este cea mai înaltă datorie internaționalistă a fiecărui partid comunist și muncitoresc. Succesul cauzei naționale a clasei muncitoare nu poate fi conceput fără solidaritatea internațională a tuturor detașamentelor naționale”¹⁴.

Colaborarea tehnico-științifică româno-sovietică s-a fundamentat pe Acordul de colaborare încheiat la 17 februarie 1950. Prima sesiune a comisiei de colaborare, a avut loc în aprilie 1951. Până în 1958, s-au ținut nouă sesiuni, în cadrul cărora s-au adoptat 884 hotărâri în favoarea R.P.R., care, în baza acestora, a primit ajutor tehnic în special în siderurgie, construcții de mașini, chimie, petrol, agricultură, bunuri de consum. S-au documentat în U.R.S.S. un număr de peste 500 specialiști români, în diverse domenii. În aceeași perioadă, 112 specialiști sovietici au acordat ajutor tehnic în rezolvarea unor probleme importante, la fața locului, în R.P.R. La rândul său, România a acordat ajutor tehnico-științific U.R.S.S. în domeniile industriei de petrol, prelucrarea lemnului, construcții, chimie, bunuri de consum. S-au protocolat în favoarea U.R.S.S. un număr de 430 hotărâri privind transmiterea de documentații tehnice, iar un număr de peste 170 specialiști sovietici s-au documentat asupra realizărilor în producție la întreprinderile din R.P.R.

O altă formă de colaborare a fost inițiată la sesiunea a VII-a a Comisiei româno-sovietice de colaborare tehnico-științifică (iulie 1956) și anume stabilirea legăturilor directe între institutele de cercetări științifice din ambele țări. Astfel de legături s-au stabilit între un număr de circa 37 institute din R.P.R., cuprinzând aproape toate institutele departamentale (mine, metalurgie, petrol, energetică, electrotehnică, industria lemnului, agricultură, silvicultură, construcții și materiale de construcții etc.)¹⁵.

¹⁴ N.S. Hruscirov, *Raport prezentat la Congresul al XXI-lea extraordinar al PCUS*, București, 1959, p. 118-119.

¹⁵ Liviu Țăranu, *RPR-URSS: Relațiile economice în numele “internaționalismului proletar”*, p. 27-28.

La sesiunea a 8-a a comisiei româno-sovietice (februarie 1957) s-a inițiat colaborarea directă pe baza unui plan tematic de activitate pe o perioadă de un an, între Ministerul Agriculturii din U.R.S.S. și Ministerul Agriculturii. De asemenea, în unele domenii, precum chimizarea gazului metan și valorificarea stufului, implicarea specialiștilor sovietici a fost una importantă.

În a doua parte a deceniului șase a secolului trecut, colaborarea economică pe linia comerțului exterior s-a bazat pe prevederile acordului economic româno-sovietic, din decembrie 1956, cu privire la acordarea de credit pentru construirea combinatelor de îngrășăminte minerale, cauciuc sintetic și instalații de cracare catalitică.

După cum se poate observa și din datele prezentate mai sus, și în cea de-a doua jumătate a deceniului al șaselea din secolul trecut, Uniunea Sovietică își păstrează locul privilegiat în structura relațiilor economice externe ale României. Spre sfârșitul deceniului amintit România reușește să depășească, cel puțin pentru moment, o situație care i-a marcat dinamica comerțului exterior pentru mai bine de un deceniu, respectiv balanța deficitară de plăți. Alături de Uniunea Sovietică, țările membre C.A.E.R. constituiau în continuare principalii parteneri economici externi (a se vedea tabelul VII).

Tabelul VII: Comerțul exterior al R.P.R. cu celelalte țări membre CAER, în anii 1958-1960¹⁶

Milioane lei

	1958	1959	1960
A	1	2	3
Total comerț exterior	5 700,2	6 164,4	8 189,3
Export	2 810,0	3 134,6	4 302,2
Import	2 890, 2	3 011,8	3 887,1
R.P. Albania			
Total	19,8	9,5	16,1
Export	16,7	7,2	11,7
Import	3,1	2,3	4,4
R.P. Bulgară			
Total	48,0	69,5	106,8
Export	28,2	39,6	55,1
Import	19,8	29,9	51,7

¹⁶ Anuarul statistic al R.P.R. 1962, București, Ed. Științifică, P. 355-358.

R.S. Cehoslovacă			
Total	369,6	505,3	758,9
Export	135,9	210,2	375,8
Import	233,7	295,1	383,1
R.D. Germană			
Total	397,7	481,6	634,5
Export	180,9	212,7	323,4
Import	216,8	268,9	311,1
R.P. Polonă			
Total	151,7	238,5	263,7
Export	75,1	131,7	125,2
Import	76,6	106,8	138,5
U.R.S.S.			
Total	2 934,8	2 908,5	3 284,2
Export	1 412,0	1 500,4	1 688,6
Import	1 522,8	1 408,1	1 595,6
R.P. Ungară			
Total	174,1	247,0	406,7
Export	84,3	136,8	252,1
Import	89,8	110,2	154,6

După cum se poate observa din datele prezentate mai sus, exportul românesc a cunoscut o tendință ascendentă, mai ales în perioada celui de-al doilea cincinal (1955-1960). Procesul de industrializare întreprins de România a determinat și o modificare în structura exportului românesc. Astfel, pe lângă exporturile de materii prime, semifabricate, materiale și combustibil, care reprezentau la sfârșitul deceniului șase aproximativ 2/3 din volumul total al exportului românesc, România începe să exporte în cantități apreciabile și produse industriale finite, precum mașini, utilaje, mijloace de transport, dar și produse petrolifere, produse chimice și farmaceutice (vezi tabelul VIII).

Tabelul VIII: Dinamica exportului unor produse ale industriei R.P.R. (în procente, anul de bază = 100)

Produsele	1950	1952	1954	1957	1958
Mașini, utilaje, mijloace de transport, instalații, aparate, total... din care:	100	141	340	441	622
- instalații petrolifere	100	101	413	574	640
- motoare Diesel și motoare electrice	-	100	330	1 100	1 890
- mijloace de transport	100	164	278	402	494
- tancuri petroliere	-	100	700	807	828
Produse chimice și farmaceutice	100	137	155	202	269
Produse petrolifere	100	159	222	245	251
Material lemons	100	133	157	151	144
Ciment	100	140	143	190	221

Economia românească de după cel de-al doilea război mondial a urmat în mare măsură aceeași cale ca și celelalte economii din Europa Răsăriteană intrate în sfera de influență a Uniunii Sovietice. Războiul și situația internațională nouă în care se găsea România la sfârșitul acestuia au determinat o ruptură dramatică cu modelul economic urmat în perioada interbelică.

În perioada ce a urmat încheierii conflictului mondial, interesul principal al puterii hegemon în zona est-europeană, Uniunea Sovietică, a fost să beneficieze de pe urma resurselor țărilor din zonă pentru a compensa imensele distrugerii ce i-au fost provocate de război. Exploatarea economiilor est-europene s-a accentuat după ce Moscova a conștientizat imposibilitatea obținerii de reparații de război consistente din partea Germaniei.

În paralel cu aservirea politică a acestor țări, s-a desfășurat și un proces de transformare a economiilor acestora după modelul economic stalinist. Coordonatele acestui proces au fost reprezentate de: naționalizările forțate desfășurate în toate domeniile economiei, creșterea sectorului economic de stat în dauna celui particular, centralizarea și planificarea procesului economic, și colectivizarea agriculturii. Comerțul

exterior a fost cuprins și el în planul general al acestor transformări. Astfel, până la sfârșitul deceniului cinci al secolului trecut, comerțul exterior a devenit în mod oficial monopol de stat. Acest fapt a facilitat implementarea directivelor venite de la Moscova de reorientare a schimburilor economice externe ale României înspre Uniunea Sovietică și țările blocului socialist, precum și ruperea relațiilor comerciale cu Occidentul. Această tendință s-a accentuat după lansarea de către Statele Unite a planului de refacere economică europeană cunoscut sub numele de Planul Marshall. Percepând această inițiativă ca pe o amenințare directă la adresa intereselor sale economice și de securitate în Europa de Est, Uniunea Sovietică a pus bazele unui sistem comercial regional care să contrabalanseze blocul comercial ce se năștea în Occident. Sistemul comercial socialist, exprimat din punct de vedere instituțional prin C.A.E.R. (înființat în anul 1949), diferea în mod fundamental de sistemul comercial capitalist, bazat pe schimburi economice libere, acorduri economice multilaterale și specializare economică. Contrar acestei orientări, Stalin a preferat să organizeze schimburile economice dintre țările blocului socialist pe bazele acordurilor economice bilaterale, a autarhiei economice și pe o structură instituțională fragilă și lipsită de autoritate a CAER-ului. Pe moment, această organizare a sistemului comercial socialist a satisfăcut interesele Uniunii Sovietice de control și exploatare a economiilor est-europene, dar, pe termen lung, industrializarea forțată la care au fost supuse aceste economii și dependența lor de resursele sovietice au scos în evidență efectele negative ale acestei politici. În consecință, după moartea lui Stalin, noua conducere sovietică a încercat să reformeze CAER-ul prin întărirea structurii sale instituționale și prin introducerea diviziunii muncii pe plan regional.

România a fost nevoită să se adapteze continuu la aceste schimbări care se produceau în interiorul blocului. Cu economia devastată și secătuită de război, România avea nevoie disperată de ajutor economic pentru procesul de reconstrucție. Deși aceste resurse ar fi putut procurate mult mai ușor prin reluarea relațiilor comerciale tradiționale cu partenerii dinainte de război, intrarea României în zona de influență a Uniunii Sovietice a făcut absolut imposibilă această acțiune. Prin tratatul comercial semnat cu Uniunea Sovietică la 8 mai 1945 și mai apoi prin înființarea societăților mixte sovieto-române, SOVROM-urile, economia românească a intrat sub controlul aproape total al Moscovei. Iar Moscova nu dorea

decât obținerea unui profit cât mai mare din exploatarea resurselor românești.

Cu toate acestea, distrugerile provocate de război economiei românești, lipsa resurselor și a schimburilor comerciale, plata reparațiilor de război, seceta prelungită din anii 1945-1946, amenințau însăși funcționarea economiei României. Uniunea Sovietică a conștientizat pericolul colapsului economic ce amenința nu doar economia României, ci și celelalte economii est-europene, grav afectate de război. În această situație, Moscova a luat o serie de măsuri privind livrarea de alimente și materii prime către țările est-europene. Totodată a fost încurajată reluarea relațiilor economice în interiorul blocului. În perioada 1945-1946, România a încheiat o serie de acorduri și convenții comerciale, mai ales cu statele vecine. Respingerea Planului Marshall, a transformat Uniunea Sovietică în unicul furnizor de materii prime, tehnologie și capital către țările est-europene. Pentru a suplini lipsa schimburilor cu lumea occidentală, Moscova a inițiat o politică de creștere a sprijinului economic acordat statelor satelit și de reducere a datoriilor acestor state.

Crearea CAER-ului nu a făcut decât să crească dependența economică a țărilor est-europene față de resursele din Uniunea Sovietică, în condițiile procesului de industrializare la care au fost supuse economiile acestor state ca urmare a directivelor venite de la Moscova. Acest fapt este demonstrat și de balanța deficitară a comerțului exterior românesc în toată această perioadă, situație care se va menține până la sfârșitul deceniului șase al secolului trecut.

Moartea lui Stalin, a dat posibilitatea noului leadership sovietic să inițieze un proces de reformare a CAER-ului, bazat în principal pe specializare și diviziunea regională a muncii. Deși această tendință favoriza statele mai dezvoltate și mai industrializate ale CAER-ului (R.D.G., Cehoslovacia, Polonia), ea nu avantaja România, o țară cu potențial agricol însemnat, dar care se afla în plin proces de industrializare. După cum se poate vedea și din dinamica exportului românesc în deceniul șase al secolului trecut, exporturile de echipament industrial au crescut constant.

În ciuda spoliei la care a fost supusă economia românească de către Uniunea Sovietică, după cel de-al doilea război mondial, trebuie să admitem că tot Uniunea Sovietică a fost cea care a patronat (prin documentații tehnice, materiale, și specialiști) procesul de industrializare a României. Desigur, nu putem aproba condițiile în care s-au produs acest

fenomen, dar trebuie să admitem că structura economiei românești era la sfârșitul anilor '50, radical schimbată față de cea de la sfârșitul războiului și chiar dinainte de acesta.

Evaluarea obiectivă a parcursului economiei românești în anii tulburi ai comunismului reprezintă un imperativ al cercetării istorice actuale. Alături de istoria politică, socială, culturală a comunismului românesc, istoria economică a acestei perioade, ne poate oferi o imagine completă a unei istorii încă prea puțin explorate. Studiul de față se dorește doar un pas făcut pe calea studierii unui domeniu fascinant, care merită investigat cu acrivie științifică și dorință de adevăr.

Bibliografie

I. SURSE PRIMARE:

1. *** Anuarul statistic al R.P.R. 1957 (București: Ed. Științifică, 1957).
2. *** Anuarul statistic al R.P.R. 1962, (București: Ed. Științifică, 1962).

II. LUCRĂRI GENERALE:

1. Dej-Gheorghiu, Gheorghe, Cu privire la lucrările celui de-al XXI-lea Congres extraordinar al PCUS, (București: Ed. Politică, 1959).
2. ***Economia României între anii 1944-1959, (București: Ed. Academiei R.P.R., 1959).
3. Hrusciiov, N.S., Raport prezentat la Congresul al XXI-lea extraordinar al PCUS, (București: 1959).
4. Pryor, Frederic L., The Communist Foreign Trade System, (Cambridge: M.I.T. Press, 1963).

III. ARTICOLE ȘI STUDII:

1. Bîrlădeanu, Alexandru, Relațiile economice dintre R.P.R și țările socialiste, în "Scînteia", 6 noiembrie 1957.
2. Țăranu, Liviu, RPR-URSS: Relații economice în numele "internaționalismului proletar" în "Dosarele Istoriei", Nr. 9 (109), 2005, 25.

FENOMENUL MIGRAȚIEI EXTERNE ȘI EFECTUL ACESTUIA ASUPRA FAMILIEI

Lector dr. Simona MACARIE

Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" Filiala Satu Mare

Telefon: 0745/005698

E-mail: macarie_simona@yahoo.com

ABSTRACT. *The article wants to present the main aspects of a social phenomenon which is very frequent in modernity – external migration. I refer to the specific of this problem in Romanian social space, the causes which bring people to leave their country, the motivations of migration and the effects of this problem on the family, farthest on the children. After 1989, one's level best look for a better life away from their country, and the main motivation is a diminishing livelihood. I also present some capitalization of the main index of external migration after 2000 and the trends in the evolution of this aspect.*

Key words: *external migration, family, effects, index, capitalization, desertion*

Rezultatele recensământului din martie 2002 și numeroase studii demografice scot în evidență amploarea unui fenomen care influențează tabloul demografic românesc și nu doar pe acesta, dar și pe cel familial, într-o anumită măsură; este vorba de **migrația externă**. Migrația externă este dependentă de “forța factorilor specifici mecanismului de atracție/respingere, care sunt predominant economici. Atâta timp cât va exista un decalaj economic între țara noastră și țările dezvoltate, propensiunea spre emigrare nu se va diminua. Însă dimensiunea fluxurilor de emigranți va depinde tot mai mult de politicile de imigrare ale țărilor

dezvoltate primitive.” (Situția demografică a României în anul 2004, 2005, INS, pag. 7).

După 1989 și cu precădere în ultimii ani, foarte mulți oameni pleacă în străinătate (în vestul Europei și în SUA), cu scopul de a câștiga mai bine, pentru a-și întreține familia sau pentru a putea cumpăra o casă și a participa la creșterea nivelului de trai al familiei sale.

Autorii unui studiu privind fenomenul migraționist (coord. Daniela-Luminița Constantin, 2004) constată că emigrația orientată pe considerente de legături familiale câștigă teren. După 1989, motivația migrării s-a transformat dintr-una etnică ori politică într-una de natură economică. Intenția de a migra pentru un loc de muncă mai bine plătit decât în țară este mai frecventă la persoane din comunități cu o rată mare a migrației, formându-se adevărate rețele de migrație (membrii familiei, prieteni, cunoștințe, consăteni).

De asemenea, *migrația temporară pentru muncă* a crescut după liberalizarea circulației românilor în spațiul Schengen; țara noastră, cu un sold negativ de -10, 1%, continuă să fie furnizor de emigranți.

Dintre *avantajele* muncii în străinătate amintim: câștigul material, creșterea posibilității de economisire și investiții, în bunuri de folosință îndelungată sau lansarea în afaceri personale, lărgirea orizontului de cunoștințe profesionale, dobândirea de cunoștințe noi, deprinderi, comportamente, disciplinarea în muncă, diversificarea relațiilor interumane, dezvoltarea spiritului civic, implicarea în viața unei alte comunități ș.a.

Dintre *dezavantaje* amintim: pierderi de natură economică, dar mai ales de natură socială, cum ar fi discriminarea de tratament în comparație cu forța de muncă autohtonă sau alți migranți, nerespectarea uneori a contractului de muncă de către angajator, neînțelegeri în relațiile cu forța de muncă autohtonă, dificultăți de acomodare care duc la scăderea randamentului muncii, protecția socială redusă, condiții de muncă nesatisfăcătoare, sentimentul de înstrăinare, singurătatea, dorul de familie și locurile natale, pierderea rețelei sociale formate în țară ș.a.

Aș adăuga aici că, în familie, luarea deciziei privind partenerul care va munci departe de casă este influențată de factori ca: prezența/absența copiilor, vârsta acestora, particularitățile lor (ex.: dacă necesită îngrijire specială), sprijinul familiei extinse față de acest demers, situația profesională a fiecărui partener, cererea pe piața muncii din țara destinatară, dacă există în străinătate anumite persoane care i-ar putea

sprijini, cel puțin pentru început, în găsirea unui loc de muncă și a unei locuințe și natura relațiilor cu aceste persoane (cunoștințe, rude), dacă au mai avut asemenea experiențe ș.a.

Situația este grea pentru ambii parteneri, pentru că unul dintre ei muncește foarte mult în condiții grele, iar celălalt rămâne acasă, preluând sarcinile partenerului absent sau împărțindu-le cu copiii și familia de origine. Practic, familia devine, desigur provizoriu, de tip monoparental; mai mult decât atât, sunt tot mai frecvente situațiile în care ambii părinți pleacă iar copiii rămân singuri, în grija bunicilor sau a altor rude ori prieteni. Consider că aceste situații aduc cu sine o serie de neajunsuri din punct de vedere familial, dar și educațional, dacă ne referim la copii.

Cea mai des întâlnită situație este cea în care unul dintre părinți pleacă, păstrându-se legătura cu familia prin diverse mijloace (telefonice, e-mail, corespondență, vizite cu ocazia unor evenimente speciale, de sărbători etc.). Deci, rămânem într-o familie cu un singur părinte; dacă *monoparentalitatea* reprezintă, de obicei, o consecință a văduviei sau divorțialității, de data aceasta, în fapt, poate deveni o cauză clară a divorțialității. Dincolo de mirajul banului, a câștigului mare spre care tinde fiecare, efectul "*ochii care nu se văd, se uită*" este neiertător; partenerii care, din diverse motive, la un moment dat, nu mai trăiesc împreună, chiar dacă sunt căsătoriți, sunt expuși la divorț/separare, iar acest risc este mai mare când perioada de separare se prelungește. Indiferent că ne referim la bărbați sau la femei, fiecare om caută conviețuirea alături de un partener aflat în proximitate. Este un motiv invocat atunci când ne referim la căsătorie, recăsătorie sau coabitare.

Deci migrația externă poate duce la divorț, acesta din urmă la recăsătorie, la formarea familiei reconstituite. Mai mult decât atât, în vreme ce tatăl muncește cu anii în străinătate, în țară mama găsește un nou partener, constituindu-se, de fapt, o *familie reconstituită concubină*, mai puțin afișată, mai puțin frecventă, dar care există efectiv. Nu doresc să învinovățesc pe nimeni, mai ales că nu știm ce se întâmplă cu celălalt partener, cel plecat, care și el are relațiile lui acolo (se constituie alte familii reconstituite concubine), mai mult sau mai puțin știute, depinde pe cine are în jur (rude, cunoștințe, prieteni din țară). Relațiile de acasă se reconstituie dincolo de graniță; românii trăiesc în grupuri, comunități, se ajută reciproc, dar se și controlează unii pe ceilalți; cei care migrează sunt susținuți de persoane cunoscute acolo și aleg aceeași locație. Se constituie anumite locații pentru oamenii din anumite zone.

Să urmărim în continuare câteva date privind fenomenul migrației externe în ultimii ani.

▪ **Principalii indicatori ai migrației externe, în perioada 2002 – 2004**

Tabelul nr. 1

	2002	2003	2004
Soldul migrației externe			
- număr (mii)	-1,6	-7,4	-10,1
- la 1000 locuitori	-0,07	-0,34	-0,47
Masculin (la 1000 locuitori)	-0,03	-0,25	-0,31
Feminin (la 1000 locuitori)	-0,12	-0,42	-0,62
Emigranți			
- număr (mii)	8,2	10,7	13,1
- la 1000 locuitori	0,37	0,49	0,60

Sursa: Situația demografică a României în anul 2004, 2005, pag. 55

În intervalul de timp menționat, soldul migrației externe se păstrează negativ, numărul celor care pleacă în alte țări, mai ales în țările membre UE, fiind în creștere de la un an la altul, indiferent de sex; numărul femeilor care migrează se păstrează la un nivel mai ridicat decât cel al bărbaților.

Numărul emigranților a fost de 4,4 ori mai mare decât cel al imigranților în 2004, la fel ca în anul anterior, de unde rezultă că România nu este o țară atractivă din punctul de vedere al migrației, la fel ca toate țările foste comuniste.

În ultimii ani, se conturează o oscilație anuală mai redusă și stabilizarea relativă a contingentului de forță de muncă la cca. 20-27 mii persoane/an. Între anii 2002–2003, cei mai mulți cetățeni români care au emigrat în spațiul UE și-au stabilit domiciliul în Italia și Germania, urmate de Austria și Franța.

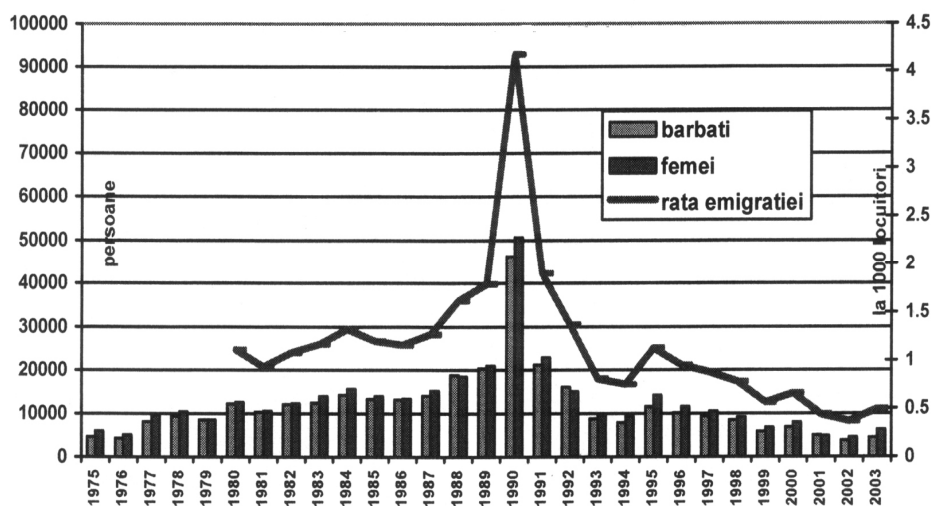
La începutul perioadei de tranziție cele mai importante contingente de migranți proveneau din Transilvania, cu o pondere ridicată a etnicilor germani, dar acum zonele de plecare sunt mai numeroase iar intensitatea fluxurilor este mai slabă.

În zona de Nord - Vest a țării, și cu precădere în județul *Satu Mare*, rata migrației externe este mai mare decât media pe țară; Țara Oașului este renumită când vine vorba de munca în străinătate.

Județul Satu Mare, la fel ca Neamț și Arad, a alimentat cu circa trei procente migrația externă totală a țării noastre; nu neglijăm nici poziția geografică a județului, fiind unul de graniță. Din zona Crișana – Maramureș, județele cu rate maxime de plecări temporare în străinătate sunt Satu Mare (pe primul loc dintre satele acestuia este Târșolț) și Arad.

▪ **Emigranții pe sexe și rata emigrației, 1975 – 2003; feminizarea migrației externe**

Figura nr. 1 Emigranți pe sexe și rata emigrației, 1975-2003

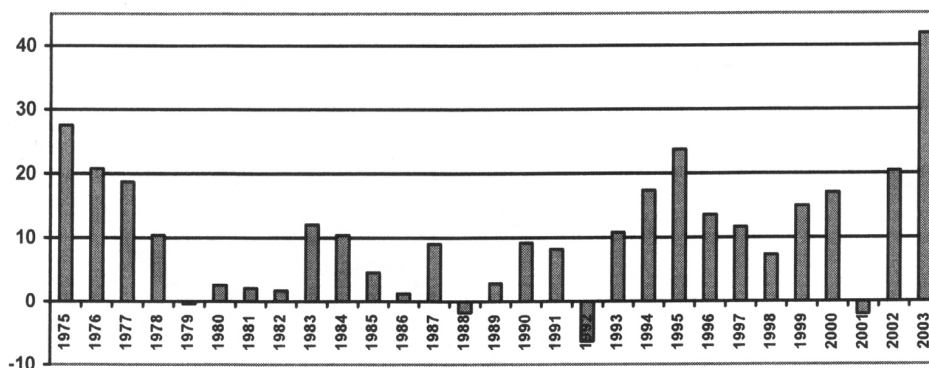
Sursa: Constantin, Daniela Luminița (2004), pag. 72

În perioada prezentată, emigrația cunoaște unele fluctuații; în jurul anului 1990, fluxurile de ieșire au fost cele mai importante. Motivația emigrației s-a centrat în special pe criteriile de reîntregire a familiilor, pe apartenența etnică și religioasă. Pe măsura creșterii libertății de a călători în afara granițelor, de a rămâne o anumită perioadă pentru muncă, numărul emigranților a scăzut continuu. Reducerea emigrației se asociază cu opțiunea alternativă pentru forme ale migrației temporare.

Dacă în structura pe sexe a imigranților, ponderea cea mai mare o au bărbații (56,6%), procesul de emigrare este caracterizat de o accentuată *feminizare* (62,3% din emigranți sunt femei); fenomenul este mai accentuat la grupele de vârstă până la 30 de ani, numărul femeilor fiind de 1,04 ori mai mare decât al bărbaților care au emigrat.

Graficul următor reprezintă acest aspect:

Figura nr. 2 Feminizarea populației migrante (+/-% femei față de bărbați)

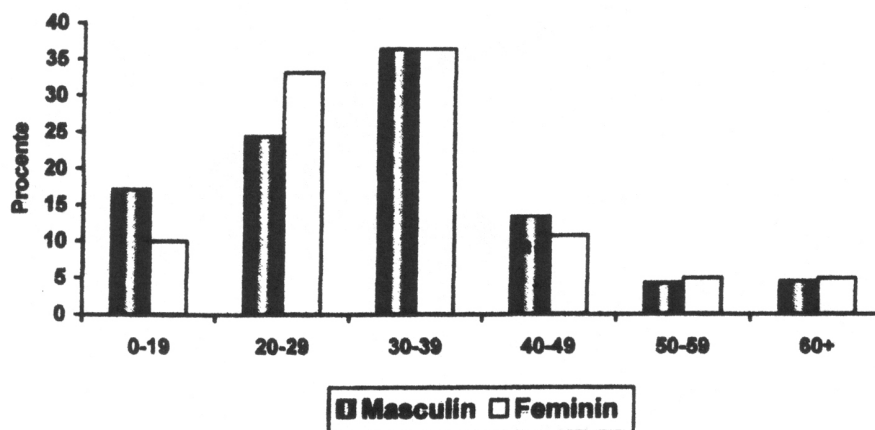
Sursa: Constantin, Daniela Luminița (2004), pag. 72

Tendința de feminizare a populației migrante este veche, dar cunoaște o amploare deosebită în anumite perioade (ex. în anii 1975, 1995, dar în mod special în anul 2003). De ce crește numărul femeilor care migrează în străinătate? Dintre explicațiile acestui fenomen amintesc: superioritatea numerică a persoanelor de sex feminin, natura ofertei de locuri de muncă în străinătate (este vorba de activități specific feminine – îngrijitoare, asistente medicale, babysitter, cameriste etc.), emanciparea femeilor, modificări la nivelul rolurilor femeilor în familie, devenind uneori întreținătoare de familie, implicarea tot mai accentuată a bărbaților în activitatea gospodărească, amânarea căsătoriei și nașterilor, faptul că femeia a devenit tot mai independentă față de familie, contextul social care le stimulează să-și diversifice rolurile, le influențează ierarhia valorilor, mentalitățile, atitudinile și comportamentele, devenind mai moderne, adaptate zilelor noastre ș.a.

Având în vedere *starea civilă* a emigranților, mai mult au emigrat persoanele căsătorite (din care femeile au reprezentat o pondere de 68%);

de asemenea, sunt tot mai frecvente situațiile în care se migrează în familie.

Figura nr. 3 Structura emigranților pe grupe de vârstă și sexe, în anul 2004

Sursa: Situația demografică a României în anul 2004, 2005, pag. 56

Dintre emigranți, cei cu vârsta între 30-39 de ani au o pondere de peste 36%, fiind urmați de cei din categoria de vârstă 20-29 de ani; rezultă de aici că marea majoritate a emigranților sunt tineri, apti pentru muncă, dornici de un venit superior celui pe care-l pot realiza în propria țară. Observăm în figura de mai sus că până la 19 ani, emigranții sunt cu preponderență de sex masculin, iar ponderea femeilor în categoria emigranților este mult mai mare la categoria următoare de vârstă; este diferită și extrem de importantă motivația migrației la cele două categorii de vârstă amintite; în general, până la 19 ani migrația are la bază motive familiale sau etnice, în timp ce la categoria de vârstă 20-29 ani predomină motivația economică a migrației. Între 30-39 de ani, se realizează un echilibru între cele două sexe, care are tendința să se păstreze și la emigranții de peste 50 de ani; consider că cei din aceste categorii de vârstă pleacă frecvent în cuplu, fiind parteneri. Între 40-49 de ani, numărul bărbaților care emigrează este mai mare decât al femeilor; oamenii au acum copii aflați la vârste critice, soția fiind deseori cea care rămâne să se ocupe de copii și să administreze gospodăria familiei.

Se presupune că în viitor *migrantul român* va fi diferit de cel de azi; va fi tânăr, singur, fără obligații, cu o calificare profesională superioară (după studiile C.E. și Fundației Europene pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Viață, februarie, 2004). Rezultă de aici că migrația externă va fi determinată de nevoia de afirmare profesională, de câștig mai mare, de perfecționare continuă, alte motive decât cele *predominante* la ora actuală.

Dacă vor apărea modificări ale motivației migrației externe, oare se va diminua categoria familiștilor care lucrează în străinătate pentru a consuma în țară? În aceste condiții, putem presupune oare că familia va fi mai stabilă, pornind de la ipoteza că migrația externă influențează negativ viața de familie, stabilitatea, durabilitatea acesteia? Cred că nu se va confirma această ipoteză, pentru că un complex de factori sociali (și personali) foarte larg ne determină parcursul în viață. La fel de bine am putea susține ideea că migrația externă, în unele cazuri, influențează pozitiv evoluția familiei, având în vedere că susținerea financiară a membrilor acesteia este mult îmbunătățită.

Viitorul migrației externe este imprevizibil, dependent de evoluția economică și socială a României, dar și de economiile și tabloul demografic al țărilor destinate. Studiile recente arată că Europa de Vest va avea nevoie de sprijinul imigranților pentru menținerea dimensiunii forței de muncă în deceniile viitoare, iar o bună parte dintre aceștia sunt români (Situția demografică a României în anul 2004, 2005).

Fenomenul migrației a existat dintotdeauna, concretizat prin transhumanță, invazii, colonizări și cruciade, sau provocate, în general, de atracția exercitată de regiunile mai bogate asupra populațiilor mai sărace. În zilele noastre, preocuparea demografică re apare datorită riscurilor pe care le naște în producerea unor crize, la nivel local, zonal, continental sau planetar, ce ar putea influența în mod negativ ordinea socială, sau în declanșarea unor tulburări a echilibrelor etnice sau religioase. Deși în ultimul deceniu, în unele zone ale lumii, precum Europa, migrația a înregistrat fluxuri sporite, problema migrației internaționale este pentru multe state ale lumii o preocupare conjuncturală, chiar reziduală, mai degrabă de răspuns la unele evoluții, decât de gestiune sau estimare a circulației persoanelor.

În cadrul fluxurilor de populație, circulația forței de muncă înregistrează dimensiuni în creștere, atât a numărului, cât și a intensității. La scară mondială, migrația este relativ redusă, cca. 3% din populația

lumii. Deși fluxuri migratorii importante întâlnim într-un număr relativ moderat de state ale lumii “*nici o țară din lume nu rămâne în afara fluxurilor migratorii internaționale*”. Acestea sunt fie țară de origine, fie țară de tranzit sau de destinație pentru migranți, ori dețin toate cele trei atribute simultan. Pentru spațiul european, circulația persoanelor și respectiv a forței de muncă prezintă o importanță deosebită, lărgirea UE în valuri succesive, îmbătrânirea demografică a populației țărilor (vest)-europene într-un ritm accelerat și motivele economice reprezentând principalele stimulente pentru intensificarea circulației persoanelor și a forței de muncă.

Destinațiile preferate de migranți s-au schimbat și ele. Dacă în primii ani fluxurile cele mai importante erau spre Germania (în jur de jumătate), Ungaria și Austria (cca 10%), în 2002-2003 destinațiile preferate sunt SUA, Canada, Italia și Germania cu cca 15-18% fiecare. În perioada 2002-2003, cei mai mulți cetățeni români care au emigrat în spațiul UE și-au stabilit domiciliul în Italia și Germania. În Austria și Franța au emigrat mai puțin de 1000 de persoane, iar în Grecia și Suedia ceva mai mult de 100 (MAI, 2004). Pe zone mari geografice se remarcă o reorientare a fluxurilor dinspre Europa de Vest (spațiul UE) la începutul anilor '90 spre America de Nord. Între anii 1990-1995, peste 60% din emigranți alegeau ca destinație un stat membru UE și doar 15-17% plecau spre America. Din 1996 scade treptat ponderea celor care pleacă spre Europa și crește semnificativ fluxul spre America, tendința fiind de egalizare a proporțiilor, cca 40% preferă încă spațiul UE și aproape 35% se îndreaptă către Canada și SUA. Putem astfel aprecia că tensiunea asupra țărilor europene exercitată de emigrația din România s-a redus constant până în 2001. Ușoara schimbare în 2002-2003 privind preferința celor două destinații nu poate fi apreciată ca o nouă tendință, oscilațiile anuale, în special pe destinația America fiind înregistrate și în perioada 1991-1995.

Migrația externă pentru *muncă* - spre deosebire de emigrație/imigrație are caracter temporar, durata acesteia variind în limite largi (de la câteva săptămâni /luni până la câțiva ani) și nu presupune schimbarea definitivă a reședinței. Există și o destul de puternică mișcare migratorie pentru muncă necontrolată, nici în țara de plecare (România) și nici în cea de primire. Evident, o bună parte a acestora lucrează temporar, pe o perioadă nedefinită, cel mai adesea fără forme legale, pe piața subterană a muncii din țările de destinație. Condițiile de muncă și viață

oferite și acceptate nu sunt dintre cele mai bune, situându-se mult sub standardele oferite forței de muncă autohtone. Firmele agreează această formă de ocupare deoarece costurile salariale sunt mai reduse, aportul muncii acestor lucrători la sporirea competitivității firmei respective fiind însemnat.

Trecând dincolo de perspectiva optimistă în abordarea acestui fenomen social, se întrevăd o serie de efecte negative: copilul abandonat de părinții migranți, o îmbătrânire a populației rurale din România cu efecte incomensurabile asupra agriculturii, creșterea ratei divorțialității, agravarea fenomenului de delincvență juvenilă, și, în mod cert, multe altele care vor fi scoase la iveală de timp.

Emigrarea tinerilor compromite ideea de familie, funcțiile/rolul acesteia într-o societate. Această modificare la nivelul mentalului social este argumentată de o altă modificare ce are loc în sfera a ceea ce înseamnă copil/copilarie, cu valorile specifice. Separarea părinților, emigrarea acestora pentru un "traie mai bun", declanșează o răsturnare a valorilor în sens negativ. De asemenea, se constată că în cadrul familiilor cu părinți emigranți crește frecvența actelor delincvenționale în rândul copiilor.

Afirmația este susținută de studii efectuate asupra menajelor monoparentale. Copiii din menajele monoparentale au o rată mai ridicată a morbidității, rezultate școlare modeste, mai puține realizări economice de lungă durată, incidența ridicată a comportamentului deviant, iar familiile pe care le întemeiază au o stabilitate scăzută. Consecințele sunt diferențiate în raport cu sexul copiilor: băieții prezintă o rată mai mare a comportamentului deviant în raport cu fetele, în schimb, căsătoriile fetelor au o stabilitate mai scăzută decât a băieților.

Efectele negative ale migrației forței de muncă atât la nivel microsocial, cât și la nivel macrosocial, agravarea lor odată cu exodul forței de muncă pot conduce la mari disfuncții sociale și economice. În sfera socialului, efectele se răsfrâng asupra ideii de familie, cadrul în care copilul se află în procesul de socializare primară. În noul context social economic din țara noastră, modul de existență, de a fi și de a se manifesta al familiei este denaturat, este modificat de prevalența nevoilor economice în scara de valori a individului. Relațiile de afectivitate inter/intrafamilială se desfășoară de câteva ori pe lună /an prin convorbiri telefonice/pachete trimise acasă de cei plecați. Separarea familiei, privarea copilului de comunicare normală, de afectivitate primită în mod firesc denaturează socializarea primară a acestuia, cu repercusiuni grave asupra socializării secundare și, implicit, cu disfuncții

în plan social. Emigrarea părinților declanșează, mai mult sau mai puțin conștient, o malformare a socializării primare a copilului cu efecte grave asupra dimensiunii psihosocioafective a acestuia. Conform studiilor efectuate, separarea părinților în vederea accederii către un trai mai bun prin migrarea în Occident conduce la o creștere a ratei divorțialității. Această problemă socială care atentează la funcționarea normală a societății reclamă în mod evident implementarea unui proiect de intervenție. Revărsarea efectelor negative ale migrației forței de muncă asupra acestor domenii importante (social/economic) și tratarea acestei situații cu ignoranță și pasivitate nu poate decât să declanșeze în mod inevitabil un lanț interminabil de alte efecte nedorite. Efectele migrației forței de muncă se împânzesc pe o sferă largă, pătrunzând, cu precădere, în domeniile socialului și economicului. În sfera economică se constată o scădere a numărului populației active ca efect al migrației forței de muncă, o lipsă acută a forței de muncă calificată/specializată, în diferite sectoare ale economiei. Fenomenul migrației are, de asemenea, semnificative efecte asupra mentalului social. Astfel, tânăra cuplu oscilează între ideea de a întemeia o familie și lupta pentru stabilitate financiară, nivel de trai ridicat, obiectiv adesea atins prin migrarea în Occident.

Este cunoscută amploarea fenomenului migrației în societatea autohtonă. Acest fenomen reprezintă un punct de convergență al unor cauze diverse, dar și un punct de pornire pentru diverse procese, fenomene, transformări dintr-o societate. Migrația reprezintă prin aceasta un punct de focalizare a atenției economiștilor, istoricilor, politicienilor, psihologilor și sociologilor.

Bibliografie

1. Analize Demografice, *Situația demografică a României în anul 2002*, INS, București, 2003.
2. Anuarul Statistic al României, Institutul Național de Statistică, București, 2004.
3. Becker, G., *A Treatise on the Family*, Harvard University Press, Cambridge, 1991.
4. Constantin, Daniela Luminița (coordonator), *Fenomenul migraționist din perspectiva aderării României la Uniunea Europeană*, Studiul nr. 5, Institutul European din România, București, 2004.
5. Daniela Roventă-Frumușani, *Identitatea feminină și discursul mediatic în România postcomunistă*, în *Femei, cuvinte și imagini*, Perspective feministe, coord. Otilia Dragomir, Editura Polirom, Iași, 2002, pag. 19-66.
6. Giddens, Anthony, *A treia cale, Renașterea social-democrației*, Editura Polirom, Iași, 2001.
7. Human Development Report, United Nations Development Programme (UNDP), 2005.
8. Roth, Andrei, *Modernitate și modernizare socială*, Editura Polirom, Iași, 2002.
9. Sandu, Dumitru, *Sociabilitatea în spațiul dezvoltării*, Editura Polirom, Iași, 2003.
10. Segalen, M., *Sociologie de la Famille*, Armand Collin, Paris 1996
11. Statistică teritorială, INS, București, 2005.
12. Stănculescu, Elisabeta, *Sociologia educației familiale*, vol. I, Ed. Polirom, Iași, 1997.
13. Stănculescu, Manuela Sofia (coordonator), *Sărăcie urbană și sărăcie rurală*, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, 2004.

ABORDAREA CRITICĂ A COMUNICĂRII - O ABORDARE SOCIALĂ A COMUNICĂRII –

Lect. univ. drd. Lesuțan Ioan

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Telefon: 0740/142.717

E-mail: lesutan@gmail.com

ABSTRACT. *The critical perspective upon communication springs from the conjunction of two approaches which have remained somehow parallel: the approach on communication and the approach on the social functions and roles. In this way, the social, institutional components of communication are therefore introduced in the research and theorization of communication together with the technical and psychological components. Through this connection, a series of aspects is turned into themes, such as: the link between the cognitive content and the meaning of information, the dependence of the significations of extra-linguistic components, the socio-institutional over-determination of communication.*

Key words: *communicative action, communication, discourse, understanding, Habermas, critical theory.*

I. Introducere

Preocupările filosofice asupra comunicării și limbajului nu sunt noi, dar ele nu au fost tematizate ca atare, adică analiza existenței și cunoașterii umane să fie făcută din perspectiva limbajului, ci limbajul a fost analizat, încă din antichitate – amintim aici, ca exemplu, ampla discuție din dialogul *Cratylus* a lui Platon despre nume care este instituit

prin convenție sau printr-o „dreaptă potrivire” cu lucrurile¹⁷ - ca instrument al cunoașterii, al comunicării ideilor. La fel este și perspectiva asupra limbii schițate în *De Interpretatione (Despre interpretare)* a lui Aristotel, unde găsim limba în rolul său mediator între doi poli ficși, anume „lucrurile afară” și afectarea sufletului. Aceasta inaugurează o tradiție, ce urcă până la Kant, care explică funcționarea limbii printr-un model centrat în *desemnarea* obiectelor cu ajutorul cuvintelor (sau numelor). Așa cum explică Aristotel¹⁸:

„Ceea ce apare în glas este un semn al celor ce sunt în cuget și ceea ce este în scris, al celor din glas. Iar dacă cum nici cele scrise nu sunt aceleași pentru toți, la fel nici cele glăsuite nu sunt aceleași; în schimb cele pentru care toate acestea sunt dintru început semne reprezintă stări de cuget, același pentru toți, iar lucrurile pentru care cele din urmă sunt similitudini – dintru început sunt aceleași.”

Acest mod de raportare la limbaj îl regăsim pe tot parcursul dezvoltării gândirii filosofice – în special în discuțiile despre raporturile dintre limbaj și realitate – până când prin „cotitura lingvistică” limbajul nu mai este vehicul al ideilor ci cel care le preformează, le dă ființă și formă, când domeniul comunicării verbalizate, al limbii a fost abordat ca un mediu fundamental al existenței, cunoașterii și acțiunii.

Primele formulări explicite a tematicii limbajului și situarea acestuia în centru preocupărilor și construcției filosofice apar în tradiția filosofică germană, mai exact în așa numita tradiție Hamann-Herder-Humboldt,¹⁹ care primește o dezvoltare viitoare și o radicalizare prin Wittgenstein, Heidegger și care prin Gadamer își extinde influența ei la autori contemporani precum Apel și Habermas.

De exemplu, Wittgenstein în *Tractatus logico-philosophicus* (1921) formulează teza potrivit căreia limba este condiția *a priori* a cunoașterii realității, „granițele limbii sunt granițele lumii”²⁰. Astfel, accentul cade pe limbaj, mai exact pe sensul enunțurilor. Prin aceasta

¹⁷ Platon. „Cratylos”. Trad. rom. de Simina Noica, în Platon, *Opere*, vol. III (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978).

¹⁸ *De Interpretatione* I, 16 a 3-8. * Aristotel, *Categorii; Despre Interpretare*. Traducere Constantin Noica, (București: Humanitas, 2005).

¹⁹ Charles Taylor (1985) este cel care se referă la această tradiție a filosofiei limbii ca „tradiția Hamann-Herder-Humboldt”, o denumire care a devenit oarecum standard.

²⁰ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, 5.6.

filosofia nu mai edifică teorii ci devine o activitate de „critică a limbajului”²¹.

Imanența limbii în cunoaștere și existență este afirmată și de Marin Heidegger, care recunoaște poziția excepțională a acesteia în existența umană. Limba este „mediu” al construirii ființei lumii pentru om: „indicația privitoare la esența unui lucru ne parvine din limbă, cu condiția ca noi să respectăm esența acesteia”²². Limba este locul de adăpost al ființei, sau în termenii heideggerieni „casă a ființei”. Ea, limba este cea care ne face, la urma urmelor, oameni:

*„noi, oamenii, suntem un dialog. Ființa omului își are temeiul în limbă: dar aceasta survine în Istorie abia prin dialog.”*²³

Cercetarea comunicării este abordată astăzi din diverse perspective, fapt pe care îl constatăm și în literatura care este dedicată acestui domeniu. Această multitudinea de viziuni asupra ei a făcut pe unii autori să afirme că în fapt nu avem un domeniu al cercetării comunicării ci doar aproximări ale acestuia.

Una dintre particularitățile cercetării și teoretizării comunicării este bogăția ideilor ce se nasc în scop nominal și faptul că nu se poate vorbi de un domeniu unic al comunicării ca și domeniu identificat sau de studiu. Mai mult decât atât nu există un canon teoretic general acceptat și nici o referință generală, iar cercetătorii din domeniu par a se ignora unii pe alții sau cum arată plastic Karl Erik Rosengren²⁴:

„domeniu cercetării comunicării apare ca fiind punctat de o seamă de «iazuri de broaște» - fără orăcăieli prietenoase între iazuri, cu o interacțiune relativ mică sau neglijabilă, și puține cazuri de încrucișări fecunde”.

Teoretizarea comunicării este marcată de numeroase perspective, ceea ce ne determină mai degrabă a vorbi de teorii ale comunicării decât de o teorie a comunicării. Asupra acestora s-a încercat un demers taxonomic, fiind clasificate după criterii precum originea: psihologice, sociologice, retorice etc.; nivelul comunicării abordat: interpersonale, organizaționale, de masă; al fundamentului epistemologic: empiriste;

²¹ *Ibidem*, 4.0031.

²² Martin Heidegger, *Originea operei de artă* (București: Editura Univers, 1992), 145.

²³ *Ibidem*, 197 – 8.

²⁴ Karl Erik Rosengren, „From Field to Frog Ponds”. *Journal of Communication* 43, no. 3 (1993): 9.

interpretative, critice. Robert T. Craig²⁵ urmându-l pe Littejon, propune o clasificare a abordărilor comunicării în conformitate cu fundamentul conceperii practicii comunicative și a unor locuri comune sau rezerve argumentative folosite de perspectivele asupra comunicării, care permite un schimb între diversele paradigme ale comunicării, creând o comunicare între teoriile comunicării.

Din perspectiva lui Craig se pot distinge șapte tradiții: retorică, semiotică, fenomenologică, cibernetică, sociopsihologică, socioculturală și critică. Aceste tradiții nu prezintă numai o dezvoltare istorică a cercetării și teoretizării comunicării, ci una logică, ce pleacă de la provocarea metadiscursivă a unor locuri comune a cunoașterii umane.

Dintre cele șapte tradiții, tradiția critică este ultima într-o dezvoltare istorică și conceptuală, care într-o anumită măsură, mai mare sau mai mică, se raportează la toate celelalte tradiții, fie prin preluarea analitică a rezultatelor acestora, fie prin respingerea unora dintre concluziile lor. Desigur dacă cercetăm tabloul teoretizărilor comunicării astăzi observăm că există și alte perspective decât cele menționate, dar ele nu au încă valoarea unei tradiții, nefiind riguros constituite, căutând încă un demers metodologic și conceptual care să le individualizeze, cum ar fi postmodernismul, poststructuralismul sau cercetările feministe.

II. Perspectiva teoriei critice asupra comunicării

Perspectiva critică asupra comunicării se iscă prin conjuncția a două abordări rămase oarecum paralele: abordarea comunicării și abordarea structurii funcțiilor și rolurilor sociale. Prin aceasta sunt introduse în cercetarea și teoretizarea comunicării alături de componentele tehnice și psihologice, și cele sociale, instituționale ale comunicării. Prin această conectivitate se tematizează o serie de aspecte precum: legătura dintre conținutul cognitiv și sensul informației, dependența semnificațiilor de componente extralingvistice, supradeterminarea socio-instituțională a comunicării.

²⁵ Robert T. Craig, „Communication Theory as a Field”. *Communication Theory* 9, no. 3: (1991): 132.

Abordarea critică a comunicării, formulată în principal în lucrările lui Jürgen Habermas, are în vedere comunicarea în mod programatic, din punct de vedere normativ al condițiilor necesare și suficiente pentru atingerea *telos*-ului immanent al comunicării, care este „un consens general și neconstrâns”. Aplecarea sistematică lui Habermas asupra problematicei comunicării începe cu studiul din 1973, *Preliminarii la o teorie a competenței comunicative*, și capătă o structurare complexă în lucrarea din 1981, *Teoria acțiunii comunicative*, considerată de mulți exegeți ca cea mai importantă scriere a filosofului german, și chiar a sfârșitului de secol XX. Desigur, că tematica comunicării se regăsește în aproape toate lucrările sale, fiind fundalul dezvoltărilor sale teoretico-filosofice.

Premisa de ordin general a acestei abordări a comunicării este că în orice comunicare intervine o dublă structură întrucât comunicarea de conținuturi propoziționale este posibilă numai concomitent cu o metacomunicare la nivelul relațiilor interpersonale, după cum susține Jürgen Habermas²⁶. Altfel spus nu se poate intra într-o comunicare fără a intra într-o interacțiune, și orice comunicare presupune o metacomunicare, chiar dacă faptul nu este conștient.

A. „Actul de vorbire” și „situația ideală de vorbire”

Procesul comunicării este numit de Habermas „act de vorbire”²⁷, și presupune ca un vorbitor să intre în interacțiune cu un ascultător prin exprimare, care are loc într-un metalimbaj și trimite la un obiect; actul de vorbire este conceptul fundamental al proiectului lui Habermas de elaborare a unei pragmatice universale, care este o teorie a abilităților și competențelor de care ființa umană are nevoie pentru a comunica. Exprimarea este reprezentată de propoziții situate, care se deosebesc de propozițiile ca unități lingvistice, ea cuprinzând o propoziție dependentă

²⁶ Jürgen Habermas. „Preliminarii la o teorie a competenței comunicative” în *Cunoaștere și comunicare*, ed. Andrei Marga (București: Editura Politică, 1983), 192-3.

²⁷ „Noi privim actul de vorbire ca unitatea elementară a vorbirii – adică cel mai mic enunț (verbal) care este inteligibil și acceptabil de cel puțin un alt actor competent într-un context comunicativ”. Habermas Jürgen. „Some Distinctions in Universal Pragmatics: A Working Paper” *Theory and Society*, 3 (1976), 155.

ce trimite la obiectului asupra căruia se comunică și o propoziție performativă care stabilește modul de a comunica dintre cei doi²⁸:

„deoarece comunicarea se realizează numai sub condiția simultanei metacomunicări, adică a unei înțelegeri, pe planul intersubiectivității, asupra sensului pragmatic determinat al comunicării”.

Un act de vorbire are succes numai dacă participanții realizează dubla structură a vorbirii și continuă comunicarea lor la cele două niveluri simultan²⁹ (adică nivelul intersubiectivității, în care vorbitorul și ascultătorul, prin intermediul actelor ilocuționale, produc relația interpersonală care le permite să realizeze înțelegerea reciprocă și nivelul obiectelor din lume, sau stării de lucruri asupra căreia ei doresc să realizeze un consens în termenii rolurilor comunicaționale asumate la nivelul intersubiectivității): ei trebuie să unească comunicarea unui conținut cu metacomunicarea despre rolurile, în care conținutul comunicat este luat.

Filosoful german afirmă trei forme ale validității, care este „inima inovației lui Habermas”³⁰. Interacțiunea comunicativă este mediul prin care subiecții vorbitori și activi împletesc acțiunile lor de vorbire. Prin procesul obișnuit de „a ajunge la înțelegere” noi suntem legați de înțelegere noastră mundană și convingerile formate comunicativ. Habermas reconstruiește acest proces în termenii următori³¹:

„Când un ascultător acceptă un act de vorbire, o înțelegere [Einverständnis] ce se întâmplă între cel puțin doi subiecți activi și vorbitori ... o înțelegere de acest fel este realizată simultan la trei nivele. Ca mediu de realizare a înțelegerii, actele de vorbire servesc: (1) a stabili și reînnoi relațiile interpersonale, cu ajutorul cărora vorbitorul acceptă o relație către ceva în lumea legitimării ordinii (sociale); (b) pentru a reprezenta (sau presupune) stări și evenimente, cu ajutorul cărora vorbitorul acceptă o relație către ceva în lumea stărilor de fapt reale; (c) pentru a manifesta experiențe care să-l reprezinte acceptând o relație către ceva în lumea subiectivă către care are un acces privilegiat.

²⁸ Jürgen Habermas, „Preliminarii la o teorie a competenței comunicative” în *Cunoaștere și comunicare*, ed. Andrei Marga (București: Editura Politică, 1983), 193.

²⁹ Jürgen Habermas, „Some Distinctions in Universal Pragmatics: A Working Paper” *Theory and Society*, 3 (1976) 156.

³⁰ Michel Pusey, *Jürgen Habermas*. (London: Routledge, 1993), 79.

³¹ Jürgen Habermas, *Reason and the Rationalization of Society*, Volume 1 of *The Theory of Communicative Action*, English translation by Thomas McCarthy. (Boston: Beacon Press, 1984), 307-8. (TCA 1, în continuare).

Realizarea înțelegerii comunicative este măsurată față de tocmai trei pretenții de validitate criticabile; în venirea către o înțelegere asupra a ceva prin altceva și astfel făcându-se pe sine de înțeles, actorii nu pot să evite includerea actelor lor de vorbire în precis trei relații ale lumii și pretinderea validității lor de la aceste trei aspecte”.

De altfel, întreg procesul comunicativ ca și acțiune comunicativă, precum și aspectele care sunt legate de el sunt plasate într-un plan tridimensional, ce se bazează pe structura întreită a epistemologiei sale, enunțată încă din lectura inaugurală de la Frankfurt din 1965³².

Comunicarea este astfel teoretizată ca reflecție discursivă³³, ce urmărește înlăturarea dificultăți ce o afectează, cum ar fi hegemonia ideologică, distorsiunea sistematică a situațiilor comunicaționale. Plauzibilitatea demersului critic asupra comunicării se întemeiază pe o serie de locuri comune ale simțului comun, cum sunt autoperpetuarea puterii, valoarea libertății, egalității, rațiunii, dialogului ca modalitate de obținere a înțelegerii. Astfel, originile teoriei critice a comunicării pot fi găsite încă din concepția platonician-socratică a dialecticii ca metodă de realizare a adevărului printr-o interacțiune disputativă. Comunicarea care implică doar transmiterea – receptarea sau împărtășirea de semnificații este parazitată de distorsiuni ideologice și culturale, iar autenticitatea ei nu poate fi realizată decât printr-un proces reflexiv care este în sine unul progresist, emancipator, eliberator.

O asemenea situație a comunicării provoacă naturalețea ordinii sociale și problematizează validitatea rațională a autorității în genere, a tradițiilor și credințelor convenționale, incluzând credințele tradiționale despre natura însăși a rațiunii. De asemenea, provoacă presupuziția simțului comun asupra obiectivității și neutralității moral-politice a științei și tehnologiei. Ea mai cauzează și o nevoie de reflecție asupra individualismului culturii contemporane, a dominației ideologice a rațiunii instrumentale. Din toate acestea reiese scopul tradiției critice – oarecum în linia tradiției marxiste, care este unul dintre pilonii pe care se

³² Disponibilă ca appendix (a nu fi confundată cu postscriptum-ul) al lucrării *Cunoaștere și interes uman*. Jürgen Habermas, *Knowledge and Human Interests*, trans. Jeremy Shapiro (London: Heinemann, 1972) și, în forma de articol, ca „Knowledge and Interest”, *Inquiry*, 9, 4, 1966.

³³ Noi trebuie să fim capabili să rezolvăm dezacordurile printr-un altfel de dialog care este purtat la nivelul critic reflexiv și pe care Habermas îl numește „discursiv” – termen pentru acea formă specială de interacțiune în care noi suspendăm acțiunea pentru a chestiona mutual asumțiile și angajamentele noastre de bază.

fundamentează – schimbarea lumii printr-un praxis și o reflecție teoretică asupra acțiunii sociale.

Pentru teoreticienii critici, practicile și efectele empirice ale comunicării nu pot fi valorizate normativ, ci trebuie întotdeauna judecate în lumina unei analize reflexive a efectelor deformatoare ale puterii și ideologiei în societate.

În analiza situațiilor empirice de comunicare, de exemplu situația „sferei publice”, Habermas ajunge la conceptul de „comunicare sistematic distorsionată”. Comunicarea sistematic distorsionată apare atunci când „organizarea internă a vorbirii” este deranjată, deranjare care înseamnă o violare a consensului asumat implicit de un vorbitor atunci când pășește în comunicare cu un interlocutor asupra a ceva³⁴. Analiza factorilor care distorsionează comunicarea nu poate fi făcută decât dintr-o perspectivă critică. Acesta este punctul în care Habermas se delimitează de hermeneutica filosofică care se limitează la situația de comunicare nedistorsionată.

Ceea ce Habermas încearcă să obțină pentru modelul său este ideea formală a situației în care dezacordurile și conflictele sunt rezolvate rațional printr-un mod al comunicării care este liber de constrângeri și în care doar forța celui mai bun argument predomină, altfel spus „situația ideală de vorbire”. Aceasta este înțeleasă ca o situație, o proiecție a condițiilor comunicării nedistorsionate.

Indiciile comunicării nedistorsionate sunt:

- absența contradicției dintre expresia lingvistică, acțiune și gesturi;
- recunoașterea regulilor comunicării de către toți participanții la comunicare;
- conștientizarea deosebirii dintre subiect și obiect și a diferenței dintre aplicarea categoriilor la obiecte și aplicarea lor la lumea subiecților;
- recunoașterea limbii ca mediu și recunoașterea reciprocă a celor ce comunică.

Procesul de comunicare care vizează înțelegerea trebuie să satisfacă pretențiile de valabilitate universală: să se exprime inteligibil;

³⁴ Andrei Marga, *Filosofia lui Habermas* (Iași: Polirom, 2006), 220.

veracitatea exprimărilor; adevărul conținuturilor propoziționale și justețea regulilor de interacțiune cu interlocutorul³⁵.

B. Acțiunea comunicativă și discursul

Habermas schițează calea reflecției sale critice încă din lucrarea sa din 1968 *Cunoaștere și interes*, când trasează trei domenii generice ale interesului uman: tehnic, practic și emancipatoriu. Interesul uman tehnic se folosește de metode empiric-analitice pentru a produce cunoașterea instrumentală a științelor naturii, în timp ce interesul uman practic se folosește de metoda hermeneutică pentru a produce cunoașterea practică³⁶:

„cercetarea hermeneutică explorează realitatea condusă de interesul pentru menținerea și extensiunea intersubiectivității unei comprehensiuni între indivizi, susceptibilă să orienteze acțiunea: prin chiar structura sa, comprehensiunea unui sens este orientată spre consensul posibil între subiecți care acționează în cadrul unei înțelegeri de sine ce provine din tradiție. Este ceea ce noi numim un interes de cunoaștere practic, deosebit de interesul tehnic”.

În centru acestui demers se află limba, care potrivit lui Habermas mijlocește toate procesele sociale fiind mediul comunicării cu care însă nu se confundă, iar „acțiunea comunicativă desemnează un tip de interacțiune care este coordonată prin acte de vorbire și nu coincide cu ele”³⁷. Studiul limbii este realizat sub două aspecte:

- ca mediu al vieții sociale
- ca funcționare în sistemul social.

Cercetarea limbii a condus la configurarea unei noi paradigme în studiul acesteia. Istoria studiului limbii prezintă cel puțin trei etape majore: etapa lingvisticii – ce vizează abordarea proprietăților formale ale limbii, ea înglobând și analiza logică și lingvistica structurală; etapa sociolingvisticii – care a însemnat trecerea de la analiza formală la analiza materială, având un pronunțat caracter descriptiv și etapa pragmatică în care sunt cercetate premisele lingvistice și sociale ale comunicării din

³⁵ Jürgen Habermas, „Some Distinctions in Universal Pragmatics: A Working Paper” *Theory and Society*, 3 (1976) 159 – 160.

³⁶ Jürgen Habermas, „Cunoaștere și interes” în *Cunoaștere și comunicare*, ed. Andrei Marga (București: Editura Politică, 1983), 131.

³⁷ TCA 1, 101.

perspectiva *telos*-ului comunicării – înțelegerea. Acestei etape aparține conceptualizarea lui Habermas³⁸.

Tematizarea limbii de către Habermas se înscrie într-o tradiție a filosofiei secolul XX, ce începe cu cotitura lingvistică înrădăcinată în filosofia lui Wilhelm von Humboldt, continuată apoi de alte „cotituri” care toate au în centru reflecției limba: „cotitura fenomenologică” a lui Edmund Husserl, „cotitura pragmatică” a lui Charles Peirce și George Herbert Mead. De asemenea, Habermas se raportează în construirea propriei perspective asupra limbajului și la filosofia analitică a limbajului a lui Wittgenstein și a lui John L. Austin.

Conceperea limbii se face în legătură cu gândirea rațională, care nu este posibilă fără o legătură directă sau indirectă cu activitatea linguală. De asemenea, limba este în ultimă analiză o acțiune comunicativă ce se referă la practica argumentativă ce se realizează într-un context determinat, ce reglementează relații dintre subiecți.

Habermas duce mai departe distincția lui Naom Chomsky dintre „performanța lingvistică” și „competența lingvistică”, arătând că performanța lingvistică depinde nu numai de condițiile extrinseci ale folosirii limbii ci și de cele intrinseci. Clarificarea „performanței lingvistice” presupune trecerea de la abordarea „propozițiilor” la abordarea exprimărilor și tematizarea nu numai a unei „competențe lingvistice” ci și a unei „competențe comunicative” adică a capacității vorbitorului de a stăpâni un sistem de reguli de transformare a propozițiilor în exprimări.

Competența comunicativă presupune nu numai stăpânirea unui limbaj ci și capacitatea de a situa propozițiile într-un context al interacțiunii dintre vorbitori. Din punctul de vedere a lui Habermas avem o competență comunicativă dobândită natural, care este aplicată de fiecare dată în diferite contexte ale interacțiunii – pe această competență se sprijină hermeneutica filosofică, care însă nu ia în seamă posibilitatea, devenită pe plan istoric fapt, de distorsionare a comunicării. De aceea Habermas propune o „teorie a competenței comunicative” sau o „pragmatică universală” ce se extinde și asupra formelor intersubiectivității limbii și asupra deformărilor ei.

Ca mediu al vieții sociale limba este delimitată de celelalte medii, el distingând în plan antropologic între „muncă” și „interacțiune”, în

³⁸ Andrei Marga, *Filosofia lui Habermas* (Iași: Polirom, 2006), 206 – 7.

planul teoriei acțiunii între „acțiunea instrumentală” și „acțiunea comunicativă”, pe planul teoriei științei între „științe analitico-experimentale” și „științe istorico-hermeneutice”. Funcționarea limbii în mediul social este cercetată din perspectiva unei „teorii a acțiunii comunicative” sau a unei pragmatice universale³⁹. Astfel, Habermas dă o turnură comunicativă procesului interpretării.

Acțiunea comunicativă are în vedere înțelegerea autentică, ea deosebindu-se de acțiunea instrumentală care este o acțiune rațională cu un scop non-social și este orientată către succes, și de acțiunea strategică care deși are un scop social, este o acțiune competitivă și planificată îndreptată către depășirea altor agenți. Acțiunea comunicativă nu este niciodată competitivă, ea fiind caracterizată de cooperare intersubiectivă în vederea înțelegerii⁴⁰:

„Înțelegere comunicativă realizată are baze raționale; ea nu poate fi impusă de nici o parte, dacă instrumental prin intervenția în situații directe sau instrumentale prin influențarea deciziei oponentului ... ce i se întâmplă în mod evident prin influență exterioară nu poate fi considerat subiectiv ca înțelegere. Înțelegerea se sprijină pe convingeri comune”.

Acțiunea comunicativă a folosirii limbii este, într-un anumit sens, primară/principală, iar folosirea strategică și instrumentală a limbii este parazitată pe folosirea acțiunii comunicative. Atunci când un vorbitor folosește limba strategic, el sau ea manipulează limba și instrumentalizează ascultătorul în propriul său avantaj; folosirea limbii cu o orientare în direcția atingerii înțelegerii este modul original de folosință a limbii, pe când folosirea instrumentală este parazită⁴¹. Folosirea limbii, în domeniul strategic vizează doar transmiterea de informații, în timp ce în acțiunea comunicativă limba are o folosire comunicativă. O folosire strategică a limbii încearcă a realiza problema coordonării acțiunii printr-o exercitare de influență, în timp ce folosirea comunicativă a limbii încearcă a ajunge la același lucru, dar prin atingerea înțelegerii.

³⁹ *Idem.*

⁴⁰ TCA 1, 297.

⁴¹ TCA 1, 224. De altfel, Habermas discută despre folosirea parazitată a limbii și în alte locuri [Jürgen Habermas, “A Reply,” in Axel Honneth and Hans Joas, eds., *Communicative Action: Essays on Jürgen Habermas’s The Theory of Communicative Action*, translated by Jeremy Gaines and Doris L. Jones. (Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1991) 303 – 4; Jürgen Habermas, “Toward a Critique of the Theory of Meaning,” in Jürgen Habermas, *On the Pragmatics of Communication*, edited by Maeve Cooke. (Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1998), 239.]

Utilizarea limbii pentru o înțelegere asupra obiectelor este numită de Habermas *analitică*, în timp ce utilizarea limbii care folosește comunicarea asupra obiectelor pentru a produce o înțelegere asupra sensului folosirii propozițiilor este numită *reflexivă*. Acest mod de a privi limba îl conduce pe filosoful german la distingerea a două forme ale comunicării sau a actelor de vorbire: *acțiunea comunicativă* (interacțiunea) și *discursul*⁴²:

„în prima validitatea corelațiilor de sens este naiv presupusă, pentru a schimba informații (experiențe legate de acțiune); în a doua pretențiile de validitate problematizate sunt tematizate, dar nu se schimbă informații.”

Astfel, model comunicării propus de Habermas este cel al reflexiei critice, care seamănă cu conceptul hermeneuticii filosofice a lui Gadamer de dialog, dar se diferențiază de acesta prin faptul că dialogul reprezintă o formă ideală a comunicării ce eșuează în a arăta condițiile socio-culturale care potențial dezactivează dialogul. Pentru ca să se ajungă la o înțelegere reciprocă autentică (distinctă de strategia manipulativă, instrumentală) este necesar susține Habermas ca actorii comunicării să articuleze, să problematizeze și să discute în mod deschis despre lumea obiectivă, dar și despre norme și experiența interioară: „să se treacă de la vorbirea care este acțiune comunicativă la vorbirea ca discurs”⁴³.

Prin discurs se atinge înțelegerea care spre deosebire de un acord pur factual este bazată pe un acord rațional. Înțelegerea nu presupune o uniformizare a opțiunilor, ci ea trebuie acceptată ca valabilă de către participanți⁴⁴:

„Înțelegerea se sprijină pe convingeri comune. Actul de vorbire al cuiva reușește numai dacă altul acceptă oferta conținută în el, în măsura în care el (fie și implicit) ia poziție cu da sau nu față de o pretenție de valabilitate în principiu criticabilă”.

Discursul decide natura realității acțiunii comunicative, iar regulile care fac posibilă această acțiune sunt ceea ce filosoful german numește „universalii pragmatice”, adică structurile generale ale actelor de vorbire. Aceste structuri nu sunt găsite de Habermas la nivelul metalimbajului așa cum o face filosofia analitică a limbii, ci ele se regăsesc la nivelul modului

⁴² Jürgen Habermas, „Preliminarii la o teoria a competenței comunicative” în *Cunoaștere și comunicare*, ed. Andrei Marga (București: Editura Politică, 1983), 201.

⁴³ *Ibidem*, 203.

⁴⁴ TCA 1, 386.

comunicării, adică la nivelul propoziție performative. Înțelegerea nu se poate realiza decât dacă cei implicați în comunicare iau în considerare cele două planuri ale exprimării⁴⁵:

„planul intersubiectivității, pe care vorbitorul/ascultătorul vorbesc unul cu altul și planul obiectelor asupra cărora ei se înțeleg”.

După cum arată Andrei Marga⁴⁶ relația ce se instituie între vorbitor și ascultător odată cu fiecare act de vorbire, angajează patru „sensuri subiacente” ce sunt angajate de fiecare dată când suntem în situația unui proces de comunicare:

- sensul exprimărilor ca exprimări, adică o înțelegere prealabilă faptică asupra a ceea ce înseamnă a comunica prin limbă;
- sensul enunțurilor ca enunțuri, adică înțelegerea prealabilă faptică asupra pretenției de adevăr care se ridică cu fiecare enunț;
- sensul exprimării intențiilor, atitudinilor unui vorbitor;
- sensul relației pe care vorbitorul/ascultătorul o adoptă ca regulă.

Aceste sensuri sunt exprimate de anumite clase de acte de vorbire pe care Habermas le numește:

- comunicativă – ce cuprinde acte de vorbire precum: a spune, a se exprima, a vorbi, a reda etc. și servește la a exprima sensul pragmatic al vorbirii în general. Ea explicită sensul exprimărilor ca exprimări.
- constatativă – cuprinde acte de vorbire ca: a raporta, a împărtăși, a povesti, a comenta etc. și servește la explicarea sensului folosirii cognitive a propozițiilor. Ea explicitează sensul enunțurilor ca enunțuri.
- reprezentativă – cuprinde acte de vorbire precum: a spera, a avea temeri, a iubi, a urî etc., servind la a exprima sensul pragmatic al autoreprezentării unui vorbitor în fața unui ascultător
- regulativă – ce cuprinde acte de vorbire precum: a porunci, a pretinde, a ruga, a cere etc.; ce servește la exprimarea sensului

⁴⁵ Jürgen Habermas, „Preliminarii la o teorie a competenței comunicative” în *Cunoaștere și comunicare*, ed. Andrei Marga (București: Editura Politică, 1983), 193.

⁴⁶ Andrei Marga, *Filosofia lui Habermas* (Iași: Polirom, 2006), 234.

folosirii pragmatice a propozițiilor. Ea explicitează sensul relației pe care vorbitorul/ascultătorul o adoptă ca regulă.⁴⁷

Înțelegerea se realizează numai în contextul unei intersubiectivități orientată discursiv ce ține seama de pretențiile de validitate. Altfel spus, înțelegerea presupune trecerea de la acțiunea comunicativă la discurs, prin care lămuririle se transformă în interpretări, susținerile în judecăți, explicațiile în explicații teoretice și justificările în justificări teoretice⁴⁸. În discurs, ceea ce este luat ca și garanție a adevărului în acțiunea comunicativă este tratat ca problematic.

C. Lumea trăită a vieții (Lebenswelt)

Un alt subiect major al teoriei critice a lui Habermas, și al *Theorie des kommunikativen Handelns* este „lumea trăită a vieții” (*Lebenswelt*) și relația dintre „lumea trăită a vieții” și acțiunea comunicativă, cele două fiind complementare în viziunea filosofului german⁴⁹:

„numai cu întoarcerea la orizontul contextul-formator al „lumii trăite a vieții” (Lebenswelt), de la care participanții în comunicarea ajung la înțelegerea unuia cu altul asupra a ceva, pe care câmpul nostru vizual îl schimbă în așa mod că noi putem vedea locurile de îmbinare pentru teoria socială cu teoria acțiunii comunicative: conceptul de societate trebuie unit cu conceptul de „lume trăită a vieții” care este complementar conceptului acțiunii comunicative. În acest caz acțiunea comunicativă devine interesantă, în primul rând, ca principiu al socializării [Vergesellschaftung]”.

Termenul de „lumea trăită a vieții” provine de la Edmund Husserl și a fost elaborat de Alfred Schutz. Referitor la sensul pe care Habermas îl dă acestui termen el afirmă că⁵⁰:

„acțiunea comunicativă subiectivă întotdeauna se întâmplă într-un orizont de înțelegere al lumii trăite a vieții ... formată din mai mult sau mai puțin difuze, întotdeauna neproblematică, convingeri de fundal ... ea servește ca sursă a definirii situației care este presupusă de participanți

⁴⁷ Jürgen Habermas, „Preliminarii la o teoria a competenței comunicative” în *Cunoaștere și comunicare*, ed. Andrei Marga (București: Editura Politică, 1983), 197 – 8.

⁴⁸ *Ibidem*, 203.

⁴⁹ TCA 1, 337.

⁵⁰ TCA 1, 70.

ca neproblematică. Lumea trăită a vieții (*Lebenswelt*) depozitează, de asemenea, efortul interpretativ al generațiilor precedente”.

Circumscrierea „lumii trăite a vieții” este făcută de Habermas înăuntrul unui demers ce are două scopuri: pe de o parte este vorba de eliberarea conceptului din restricțiile originii fenomenologice a conceptului și a filosofiei conștiinței, iar pe de altă parte poziționarea „lumii trăite a vieții” ca un continuu *a priori* al acțiunilor comunicative⁵¹.

În acest sens Habermas face clar distincția între ce este „lumea trăită a vieții” în societățile tradiționale și cum se schimbă ea – cum este raționalizată – în cursul dezvoltării modernității și capitalism.

Raționalizarea nu înseamnă neapărat că „lumea trăită a vieții” își pierde puterea. Ea poate rămâne o forță chiar și raționalizată, cu acțiunea comunicativă ca model predominant al acțiunii sociale. Dar rezultatul societății moderne capitaliste este diferit: „lumea trăită a vieții” pierde puterea pe seama unor forțe mai puternice, numite de Habermas „sistem”. Exemple sunt monetarizarea tranzacțiilor, piețele, legea și birocratia. Proiectată original a reproduce material „lumea trăită a vieții”, acestea s-au dezvoltat, deconectându-se de la „lumea trăită a vieții”, și îndeplinind din ce în ce mai multe din coordonările necesare în societate. „Lumea trăită a vieții”, ajungând a fi redusă din ce în ce mai mult la un subsistem printre altele⁵².

În primele stadii de raționalizare, acțiunea comunicativă „avea funcții de reproducere culturală, integrare socială și socializare”⁵³, dar în cele din urmă forțele sistemice o comprimă. „Lumea trăită a vieții” supraviețuiește, dar devine colonizată de sistem, și colonizarea „lumii trăite a vieții” este una din metaforele cele mai menționate de cercetătorii din domeniul științelor sociale și teoreticienii planificării.

„Lumea trăită a vieții” este în legătură cu fundamentele teoriei critice a lui Habermas. El afirmă că critica marxistă s-a concentrat pe relațiile *de producție* ca deformatoare a „lumii trăite a vieții”, dar o altă critică a modernității și culturii burgheze reproșează o modalitate particulară a modului în care a fost raționalizată „lumea trăită a vieții”, ea fiind cauza pierderii semnificației, anomiei și alienării. Ideea care îl

⁵¹ Andrei Marga, *Filosofia lui Habermas* (Iași: Polirom, 2006), 246.

⁵² TCA 1, 154.

⁵³ Jürgen Habermas, *Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*, Volume 2 of *The Theory of Communicative Action*, English translation by Thomas McCarthy. (Boston: Beacon Press, 1987), 374. (TCA 2, în continuare).

ghidează este: „dinamica dezvoltării este condusă de imperative rezultând din problemele autoîntreținerii, care sunt problemele reproducerii materiale „lumii trăite a vieții” și, pe de altă parte, „această dezvoltare socială se inspiră din *posibilitățile* structurale și este subiect al *limitărilor* structurale care, cu raționalizarea „lumii trăite a vieții”, suferă schimbări sistematice” în procesul de învățare de care depinde⁵⁴.

„Lumea vieții trăite” nu este doar un depozit de cunoștințe culturale, ci parte a unui proces complex de interacțiune, prin care noi folosim limba pentru a stabili, menține și remedia relațiile sociale cu ceilalți, „lumea vieții trăite este un rezervor organizat tradițional și lingual de modele de interpretare”⁵⁵.

Profilul teoriei critice a comunicării

Teoria critică a lui Habermas conceptualizează comunicarea ca și teoriei generală a comunicării în viața socială sub forma „pragmaticii universale”, adică o teorie a îndemânărilor și competențelor de care ființele umane au nevoie pentru a fi capabile de a comunica. Pentru Habermas o reconstrucție a acestor competențe furnizează, de asemenea, și o explicație a modul cum ființele umane produc și mențin țesătura vieții de zi cu zi.

Spre deosebire de teoriile comunicării care interpretează comunicarea ca mod al transmiterii de informație (școala proces sau modelul cibernetic), ce stă sub semnul procesului comunicării sau cele care stau sub semnul semioticii, care teoretizează comunicare ca și mediere intersubiectivă prin semne, „pragmatica universală” privește comunicarea ca transmitere de conținuturi propoziționale condiționate social. Consecința acestui mod de a privi comunicarea este introducerea în teoria comunicării a conceptului de „înțelegere” care apare „între membrii unei comunități lingvistice când se realizează un acord în privința justetei unei exprimări relativ la un fundal normativ recunoscut în comun”⁵⁶. Ca urmare pentru atingerea înțelegerii nu este suficient numai stăpânirea modului de codare și decodare a unui mesaj, a modului de folosire a canalelor și mediilor de comunicare, adică a unei „competențe

⁵⁴ TCA 2, 148.

⁵⁵ TCA 2, 189.

⁵⁶ Jürgen Habermas, „Some Distinctions in Universal Pragmatics: A Working Paper” *Theory and Society*, 3 (1976) 160.

lingvistice”, ci mai este nevoie și de o „competență comunicativă”, adică de o angajare în interacțiune. Interacțiunea nu vizează doar producerea de efecte, ci ea este asociată unor schimburi simbolice și contexte. Ea este o relație care există între doi sau mai mulți oameni, atunci când ei împărtășesc și înțeleg normele sociale și regulile care trebuie să le ghideze acțiunile. Interacțiunea este văzută de Habermas ca una dintre cele trei fundamentale caracteristici ale existenței umane (alături de muncă și folosirea limbii) prin care aceasta are legături cu lumea ce o înconjoară. Interacțiunea este mediul prin care oamenii creează și au legături cu lumea socială.

Teoria acțiunii comunicative dezvoltată de Jürgen Habermas nu își propune o cercetarea a comunicării așa cum apare ea în situațiile empirice, și apoi a trece la identificarea unor legi, ci comunicarea este privită din punctul de vedere al condițiilor ce pot duce la „consensul general și neconstrâns”. Astfel, înțelegerea nu mai este privită ca ceva ce este atins atunci când cel puțin doi vorbitori ajung să schimbe informații sau atribuie aceeași semnificație unei expresii (mod specific de a privi înțelegerea în școala proces și cea semiotică), fiind necesar și un acord a celor ce comunică asupra normelor interacțiunii lor. Acordul nu se reduce doar la o exprimare a acestuia, ci el este o relație reflexivă reciprocă a celor ce comunică.

În tot acest demers Habermas se bazează pe o „reconstrucția rațională”. Reconstrucția vizează extragerea din miezul teoriilor existente a ceea ce are importanță în contextul actual. De altfel, Habermas explică el însuși că: „reconstrucția semnifică a lua o teorie îndepărtată și a o repune în forme noi pentru a realiza mai complet scopurile pe care ea însăși și le-a propus”⁵⁷. În acest sens el folosește probele fundamentale ale teoriei sociale ca subansambluri pentru propria sa teorie, prioritate având reconstrucția teoriilor lui Marx și Weber.

Orientarea teoriei sociale a lui Habermas este fundamental weberiană, ceea ce este reflectat și în subtitlul pe care îl poartă primul volum al celei mai importante lucrări a sa *Teoria acțiunii comunicative*, și anume „Rațiunea și raționalizarea societății”. O bună parte din ea este dedicată tocmai regândirii a trei noțiuni weberine fundamentale: acțiunea socială, rațiune și raționalizare și retușarea confuziei din relația weberiană a acțiunii și raționalității. Toate

⁵⁷ Habermas Jürgen, *Communication and the Evolution of Society*, trans. T. McCarthy (Beacon Press, Boston, 1979), 95.

reconstrucțiile urmăresc a oferi o bază solidă pentru ideea „raționalității comunicative”, ce se ascunde în spatele moderației lui Weber.

Rațiunea comunicativă se referă la condițiile în care subiecții activi produc înțelegerea în interacțiunea comunicativă, fiind capacitatea oamenilor de a se angaja în argumentare rațională și critică, când sunt tematizate pretențiile de valabilitate. Interacțiunea comunicativă se definește la trei niveluri sau dimensiuni ale comunicării vorbite (cognitivă, regulativă și de recunoaștere). În această întreită structură a acțiunii comunicative individul uman își găsește miezul social al naturii sale și constituie punctul de cotitură comunicativă al lucrărilor lui Habermas. Acțiunea orientată către atingerea înțelegerii traversează toate cele trei dimensiuni, fiind „modul original”⁵⁸ al comunicării, forma arhetipală, paradigmatică a comunicării.

Prin teoria acțiunii comunicative Habermas urmărește a răsturna individualismul monologic al teoriilor sociale liberale și utilitariste; el încearcă a ridica teoria socială din pseudo-sociologica generalizare a societății bazate pe modelul unui singur individ orientat către lume numai în termenii propriului calcul strategic⁵⁹. Aceste teorii nu pot oferi o descriere plauzibilă a modului în care identitatea este construită social și acțiunea este coordonată social.

Acest lucru este posibil, potrivit lui Habermas prin schimbarea temei de reflecție de la „descifrarea esențelor realității la stabilirea condițiilor formale ale raționalității și cunoașterii”⁶⁰ ce se exprimă în „capacitățile cognitive și a motivelor de acțiune cu intersubiectivitatea creată de limbă”. Teoria acțiunii comunicative a lui Habermas are în vedere patru elemente⁶¹, și anume: schimbarea de paradigmă în științele sociale de la paradigma „acțiunii raționale în raport cu un scop” la paradigma „acțiunii comunicaționale” – sistemul social este reconstruit din perspectiva „acțiunii comunicative” ca acțiune fundamentală; îmbinarea cercetării limbii și filosofiei sociale; raționalizarea socială este disociată în două planuri: a „acțiunii raționale în raport cu un scop” și raționalizarea „acțiunii comunicative”, aceasta din urmă având un primat asupra celei dintâi; abordarea vieții sociale din optica relațiilor sale.

⁵⁸ TCA 1, 288.

⁵⁹ Michel Pusey, *Jürgen Habermas*. (London: Routledge, 1993), 80.

⁶⁰ TCA 1, 15.

⁶¹ Andrei Marga, *Introducere în filosofia contemporană* (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988), p. 274

Bibliografie

1. Craig, Robert T. "Why are there so Many Communication Theories?" *Journal of Communication*. 43 (1993). Issue: 3: 26 – 33.
2. Craig, Robert T. „Communication Theory as a Field”. *Communication Theory* 9 (1991), no. 3: 119 – 161.
3. Habermas, Jürgen, *Knowledge and Human Interests*, trans. Jeremy Shapiro, London: Heinemann, 1972.
4. Habermas, Jürgen. „A Postscript to Knowledge and Human Interests” *Philosophy of the Social Sciences* 3 (1976), 157 – 189.
5. Habermas, Jürgen. *Communication and the Evolution of Society*, translated and introduced by T. McCarthy, Boston: Beacon Press, 1979.
6. Habermas, Jürgen. *Cunoaștere și comunicare*. București: Editura Politică, 1983.
7. Habermas, Jürgen. *Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason* Volume 2 of *The Theory of Communicative Action*, English translation by Thomas McCarthy. Boston: Beacon Press, 1987.
8. Habermas, Jürgen. *Reason and the Rationalization of Society*, Volume 1 of *The Theory of Communicative Action*, English translation by Thomas McCarthy. Boston: Beacon Press, 1984.
9. Habermas, Jürgen. „Some Distinctions in Universal Pragmatics: A Working Paper” *Theory and Society*, 3 (1976):155 – 167.
10. Marga, Andrei. *Filosofia lui Habermas*. Iași: Editura Polirom, 2006.
11. Marga, Andrei. *Introducere în filosofia contemporană*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
12. Marga, Andrei. *Raționalitate. Comunicare. Argumentare*. Cluj Napoca: Editura Dacia, 1991.
13. Niemi, Jari I. „Jurgen Habermas's Theory of Communicative Rationality: The Foundational Distinction between Communicative and Strategic Action”. *Social Theory and Practice*, 31 (2005), no. 4: 513+.
14. Pusey, Michael. *Jurgen Habermas*. London: Routledge, 1993.
15. Rosengren, Karl Erik. „From Field to Frog Ponds”. *Journal of Communication* 43 (1993), no. 3: 6-17.

VIRTUTEA ȘI PRACTICA ADMINISTRAȚIEI PUBLICE

Lector univ. drd. Oana MATEI
Universitatea de Vest “Vasile Goldiș”
Telefon: 0743/ 698620
E-mail: [oanamatei@yahoo.com](mailto: oanamatei@yahoo.com)

ABSTRACT. *The division of labor and the differentiation of function in early societies produce a vocabulary in which men are described in terms of roles and fulfill. The use of evaluative words follows hard upon this, since any role can be filled well or ill and any customary mode of behavior conformed to or broken away from. But evaluation with a wider scope is only possible when traditional role behavior is seen in contrast with other possibilities, and the necessity of choice between old and new ways becomes a fact of social life. It is not surprising therefore that it is in the transition from the society which was the bearer of the Homeric poems to the society of the fifth-century city-state that good and its cognates acquired a variety of uses, and that it is in the following decades that mere reflect self-consciously about those uses. Greek philosophical ethics differs from later moral philosophy in ways that reflect the difference between Greek society and modern society. The concepts of duty and responsibility in the modern sense appear only in germ or marginally; those of goodness, virtue and prudence are central. The respective roles of these concepts hinge upon a central difference. In general, Greek ethics asks, What am I to do if I am to fare well? Modern ethics asks, What ought I to do if I am to do right? And it asks this question in such a way that doing right is made something quite independent of faring well.*

Although Greek ethics can not offer a universal principle seen as a fundamental truth or a rule of conduct (the idea of virtue as a mean can not be used to solve problems regarding public responsibility), it can be seen as a background for a pattern of normative ethics in the field of public administration. This normative ethics can specify the goals, the definitions and a common field of references, explanations regarding the practice of public administration. Even if the common public administrator does not need to guide his activity upon Greek ethics of virtues, the ethics of virtues is important and necessary when one can

develop prescription for a coherent ethical identity for public administration.

Key words: *modern ethics, public administration, truth, responsibility.*

1. Temeiul istoric al teoriei virtuților

Teoriile etice centrate pe virtuți aparținând Antichității, spre deosebire de cele moderne (kantiene sau utilitariste), nu pleacă de la un principiu fundamental, conceput sub forma unui standard obiectiv de evaluare, care să poată fi aplicat ulterior în situații bine determinate și care să fie în măsură a forma corpul regulilor moralității. Într-o lume dominată de corupție politică, de comportamente imorale sau care doar mimează moralitatea, anticii au venit cu ideea că o existență împlinită reprezintă un ideal cultural, bazat pe raționalitatea vieții umane. Cum ar putea teoriile antice asupra virtuților să ofere astăzi răspunsuri referitoare la întrebări privitoare la probleme care nu erau nicidecum familiare lumii de atunci (decizii care afectează echilibrul ecologic, decizii care vizează respectarea drepturilor fundamentale ale omului, suveranitatea poporului, etc.)? Răspunsul ar putea fi următorul: teoriile antice asupra virtuților oferă o explicație posibilă mecanismului de formare și funcționare al unui ideal uman de care modernii se pot apropia; oferă, așadar, un îndrumar de viață.

Cuvântul virtute a fost un cuvânt important în gândirea etică de-a lungul istoriei filosofiei spațiului occidental. În perioada ultimilor 15 ani lucrările mai multor filosofi exemplifică revigorarea interesului pentru virtute drept un concept semnificativ în filosofia morală. Toți aceștia reflectă o perspectivă generală aristotelică, cel puțin în anumite concepte de bază. De exemplu, toți înțeleg virtuțile ca înclinații spre anumite moduri de gândire, trebuind cultivate, prin urmare, implicând o activitate cognitivă. O conduită virtuoză nu înseamnă un comportament de reflexe condiționate, nu este un răspuns negândit la stimuli, chiar dacă termenul de "obicei" este adeseori folosit și de către Aristotel, pentru a caracteriza o virtute.

Relația dintre virtute și *arete* este și mai complexă. În primul rând, atât obiectele cât și oamenii pot fi descriși ca posesori ai unui *arete* care li se potrivește. Dar Platon și Aristotel relaționează termenul de *arete* cu *eudaimonia*. Oamenii, văzuți ca entități complexe formate din suflet și trup (Aristotel) sau doar ca suflete, unite temporar cu trupurile (Platon),

sunt ca și celelalte lucruri din lume, în sensul că au o funcție sau o activitate care le este specifică. Viața bună va consta în îndeplinirea cu succes a acelei funcții. Dar, nimeni și nimic nu va putea să-și îndeplinească funcția specifică cu succes decât dacă posedă un *arete* relevant, adică este cel mai bun din categoria sa. Termenul de *arete* denumește trăsăturile ce constituie valoarea intrinsecă a individului, capacitatea sa de a excela în orice gen de activitate (fizică, morală, intelectuală), sensurile sale adaptându-se idealului uman al fiecărei epoci.

Actualmente, conceptul de virtute, în circumstanțele unei vieți obișnuite, poate să se justifice, în sensul că, dacă într-o anumită situație ceva trebuie îndeplinit pentru că este bine și virtuos, acest fapt reprezintă deja un argument *prima facie* pentru a-l alege. În *Gorgias*⁶², Socrate propune ceea ce pare a fi o analiză similară în legătură cu *arete*: numind acțiunile nedrepte „rușinoase”, el și toți ceilalți vor considera, în mod implicit, că există un argument puternic pentru a le evita. Regulile dreptății, din această perspectivă, sunt doar o limitare a libertății de acțiune, impusă fie de către societate, fie, după cum spune Trasymachos în *Republica*⁶³, de către orice guvern care ajunge la putere, ca un mijloc de a-și proteja interesele pe termen lung. Această poziție a lui Trasymachos reflectă o oarecare ambivalență resimțită nu doar cu privire la justiție, ci și în legătură cu virtuțile civice. Sofiștii au avut dorința de a da o nouă definiție consecventă și coerentă principalelor expresii evaluative ca bază a educației tineretului, mai ales a celui aristocratic, în vederea succesului politic. Dar obținerea unui anumit grad de consecvență, ca urmare a așezării concepțiilor și definițiilor concurente ale virtuților mai presus de cele cooperative a creat inconsecvențe.⁶⁴ Sofistul care a redefinit expresii precum *virtute*, *dreptate* astfel încât ele se referă la calități care aduc succesul individual, se va afla în situația de a lăuda dreptatea drept *folosul celui mai puternic* sau de a elogia nedreptatea, fiindcă, în sensul ei convențional, e cea care slujește interesul celui mai puternic, și nu dreptatea.

⁶² Platon, *Opere complete*, vol. I, *Gorgias*, trad. de Cezar Papacostea, Marta Guțu, Humanitas, București, 2001.

⁶³ Platon, *Republica*, trad. de Andrei Cornea, Ed. Teora, Colecția Universitas, București, 1998, 492a.

⁶⁴ Alasdair MacINTYRE, *Tratat de morală. După virtute* trad. Catrinel Pleșu, Humanitas, București, 1998, p.155.

Pentru Platon și Aristotel, utilizarea rațiunii este necesară pentru a trăi viața după principiul *arete*, iar înțeleptul stoic de asemenea, utilizându-și rațiunea, ar ști, în orice situație, ce trebuie să facă. Toți succesorii lui Socrate au fost dispuși să accepte două argumente. În primul rând, ei au admis că diferitele comportamente umane pot fi și trebuie să fie justificate prin mijloace raționale. În al doilea rând, virtuțile (*aretai*) socratice sunt indispensabile pentru a duce o viață bună. Socrate, în *Republica*⁶⁵ dezvoltă o teorie generală a cunoașterii, în virtutea căreia, oamenii au o suspiciune în legătură cu adevărurile generale. Însă doar cei a căror capacitate rațională sunt suprad dezvoltate, filosofii, vor putea să își reactiveze amintirile. Urmarea constă în faptul că *arete* este pe deplin accesibilă doar acestor persoane, în măsura în care presupune exercițiul rațiunii și alegerea voluntară.

Aristotel respinge teoria cunoașterii din *Republica* și dezvoltă o teorie care localizează sursa introspecției etice chiar în experiența de viață.⁶⁶ A ști cum să acționezi, a deține înțelepciunea practică înseamnă a putea anticipa soluții; iar aceasta poate fi dezvoltată printr-o combinație de pregătire, respectare a deprinderilor corecte și cunoaștere directă a situațiilor practice. Ca și Platon, el descrie tipurile de comportament corect; curajul va ține de găsirea echilibrului dintre frică și încredere; cumpătarea se află între indulgența excesivă și insensibilitatea completă în fața plăcerii. El subliniază, în mai mare măsură decât Platon, cât este de dificil să se pună în aplicare aceste descrieri și, în general, cât este de imprecisă o știință a eticii.

Rezumând, concepția lui Aristotel este aceea că etica se constituie din virtuți, care sunt forme ale deprinderilor, așadar care pot fi însușite. În favoarea acestei teorii vine și etimologia cuvântului *ethnicke* (etica), fiind format ca o variație ușoară a cuvântului *ethos* (obicei). Oamenii nu se nasc cu aptitudini etice sau netetice, mai susține Aristotel, natura nu este răspunzătoare de acțiunile individuale, "virtuțile morale" se dezvoltă, se educă, se dobândesc prin practicarea muncilor cotidiene într-un spirit etic. Obiceiul reprezintă materializarea unei atitudini interioare, îmbrățișarea, de către un grup, o comunitate, a unui cod (etic, social) comun de valori. Scopul existenței umane este de a trăi împreună cu

⁶⁵ Alasdair MacINTYRE, *Tratat de morală. După virtute* trad. Catrinel Pleșu, Humanitas, București, 1998, p.156.

⁶⁶ Aristotel, *Etica Nicomahica*, trad. Stella Petecel, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988.

semenii în vederea unei vieți mai bune. Statul este o instituție naturală, este o consecință a trăirii laolaltă a indivizilor; el este anterior oamenilor din punctul de vedere al funcției sale. De vreme ce omul își poate desăvârși existența numai în cadrul comunităților, educația politică are un rol esențial în formarea individuală și în atingerea idealului unei vieți desăvârșite.

În același timp. Aristotel este conștient de gradul de reprezentativitate al unor valori în interiorul sistemului personal de valorizare, în această ordine de idei, el afirmă că din activități similare pot rezulta diferite tipuri de caractere.

Definiția pe care o dă Platon conceptului de virtute e una politică; definiția omului virtuos e inseparabilă de cea a cetățeanului virtuos. Mai mult, nu poți fi un om desăvârșit fără a fi un cetățean desăvârșit. Platon leagă virtuțile de practica politică a statului ideal. Teoria lui Platon pretinde că poate explica disputele și lipsa armoniei care domnesc în statele existente, cât și armoniile și dizarmoniile dintre oameni. Atât în domeniul politic, cât și în cel personal, conflictul și virtutea se exclud reciproc și sunt incompatibile. Virtuțile nu sunt doar compatibile una cu cealaltă, ci prezența fiecăreia reclamă prezența tuturor. Această teză despre unitatea virtuților a fost preluată și de Aristotel. Credința lui Aristotel în unitatea virtuților e una dintre puținele părți ale filosofiei sale morale care îl moștenește direct pe Platon. Ca și la Platon, credința sa e un aspect al ostilității față de conflicte și al negării lor atât în viața omului bun, cât și în cea a cetății bune. Virtuțile se armonizează între ele, iar armonia caracterului individual se reflectă în armonia statului.

Dacă Platon este primul care prezintă o doctrină coerentă a unității virtuții, Aristotel este primul care pune problema în mod explicit. Pornind de la Platon și Aristotel, această temă va reapare la toți moralistii. Stoicii concep virtuțile într-o interdependență bazată pe o cauzalitate reciprocă, mergând până la a presupune colaborarea tuturor virtuților în îndeplinirea aceluiași act; ei nu acordă însă un rol special înțelepciunii practice și prin aceasta se deosebesc de Aristotel, în concepția căruia virtuțile sunt inseparabile unele de altele pentru că sunt inseparabile de înțelepciunea practică.⁶⁷

⁶⁷ Vezi Aristotel, *Etica Nicomahica*, trad. Stella Petecel, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988, 1144b33-1145a.

În accepțiunea lui Platon și a succesorilor săi, noțiunea de *arete* se referea la excelența umană ca la, natural, ceea ce este mai bine pentru oameni, iar pentru societățile lor, ceea ce le procura binele colectiv. Principalele dispute s-au dat în privința termenilor cheie, în privința intereselor reale ale oamenilor și în privința modului în care aceste interese pot fi determinate. Eforturile filosofilor antici nu și-au dorit să demonstreze că oamenii au o natură determinată sau funcții determinate, ci a releva care dintre aceste funcții sunt cele reale și care sunt modalitățile prin care oamenii și le pot desăvârși.

Conceptiile dezvoltate de Platon, Aristotel și stoicii sunt relevante deoarece propun un îndrumar pentru o viață bună, dezvăluind un model rațional de viață care are ca obiectiv major atingerea fericirii. Platon și Aristotel au dezvoltat teorii etice ale virtuților care au și implicații politice, la nivelul cetății. Stoicii, chiar dacă nu au vorbit explicit despre virtuțile omului politic, au formulat teorii care prescriau un model de viață moralmente obligatoriu (viața în armonie cu natura). Platon vorbește despre o cetate ideală care are virtuți de sine stătătoare, atingerea cărora nu poate fi independentă de un model educativ moral-politic. Aristotel atribuie statului o funcție de formare a preferințelor și caracterelor cetățenilor. Prin urmare, educația morală nu poate fi lăsată la voia întâmplării, ci trebuie făcută pe bază de legi care îi obligă pe cetățeni la acțiuni de tipul celor virtuozose și interzic acțiunile de tipul celor vicioase. Studiul teoriei virtuților este important pentru formarea unor buni legislatori după ce aceștia au ajuns să-și contureze un caracter bun. Virtuțile etice nu se pot deprinde prin studiu, precum cele dianoetice (pentru că nu sunt virtuți ale părții pur raționale ale sufletului, ci ale părții iraționale ale acestuia), bunăoară, părinții în familie, dascălii în școli, oamenii politici în cetate clădesc caracterele prin formarea și cultivarea deprinderilor virtuozose. Un mod de viață rațional, bazat pe însușirea și practicarea virtuților reprezintă calea de a accede către formarea unui caracter bun (idee asupra căreia atât Platon, cât și Aristotel și stoicii au căzut de acord).

Aceste teorii ale virtuților nu pot fi considerate, însă, drept sursa moralității înțeleasă ca un cod de obligații și interdicții care evaluează moralitatea unei acțiuni. Deși educația morală are un rol cheie atât la Platon cât și la Aristotel, legile care prescriu virtuțile nu coincid cu virtutea decât din întâmplare. A poseda virtutea curajului nu înseamnă pentru Platon a respecta doar principiul *oikeiopragei*, ci înseamnă a fi

înzestrat natural și a-ți forma astfel caracterul încât să poți evalua corect situațiile și să acționezi în conformitate cu virtutea părții pasionale a sufletului. A acționa drept, pentru Aristotel, înseamnă a acționa astfel nu în virtutea unei legi inflexibile și universale, ci în virtutea unei dispoziții habituale.

Marea diferență dintre modelul social al Antichității și cel modern este faptul că, în vreme ce primul solicita un răspuns etic focalizat pe educația morală (de unde rezultă o etică a virtuților), cel de-al doilea a impus găsirea unor reguli de conduită certe și universale care să elimine incertitudinea alegerii practice (de unde rezultă o etică de tip kantian sau utilitarist). Deși etica virtuților nu poate oferi nici un fel de principiu fundamental („calea de mijloc” nu poate fi invocată în cazul problemelor legate de suveranitatea poporului sau de responsabilitatea publică), ea ar putea reprezenta un fundament pentru un model de etică normativă în administrația publică. Această etică normativă ar putea preciza scopurile, definițiile, un câmp comun de referințe pentru cercetarea și practica administrației publice. Chiar dacă funcționarul public obișnuit nu are nevoie să își ghideze activitatea după etica aristotelică a virtuților, aceasta este necesară atunci când se propun modele comportamentale care pot fi încurajate sau, din contră, descurajate. Un manager din câmpul administrației publice ar putea acționa precum un conducător de cetate antică, cultivând atitudini virtuoză și formând administratori virtuoză.

2. Practici, bunuri inerente, bunuri externe, virtuți

În versiunea homerică a virtuților și, în general, în societățile eroice, practicarea unei virtuți exprimă calitățile de care ai nevoie pentru a susține un rol social și a manifesta excelență în câteva domenii bine definite ale activității sociale.⁶⁸ În concepția lui Aristotel, oamenii nu se nasc cu aptitudini etice sau netice, natura nu este răspunzătoare de natura acțiunilor individuale, virtuțile se dezvoltă, se educă prin practicarea muncilor cotidiene într-un spirit etic. Obiceiul reprezintă materializarea unei atitudini interioare, împărtășirea de către un grup, o comunitate, a unui cod etic, ansamblu comun de valori. Acest fapt se explică prin gradul de reprezentativitate al unor valori aparținând unui

⁶⁸ Vezi Alasdair MacINTYRE, *Tratat de morală. După virtute*, trad. Catrinel Pleșu, Humanitas, București, 1998, p.197.

sistem personal de valorizare. Prin interacțiunile noastre cu alți oameni devenim corecți sau incorecți; prin faptele pe care le facem în prezența pericolului ne obișnuim cu sentimente de frică sau încredere, astfel devenim curajoși sau lași. Același lucru se aplică și sentimentelor de mânie, unii oameni devenind temperați, alții indulgenți, irascibili, în funcție de comportamentul lor în diferite circumstanțe. Din activități similare pot rezulta diferite tipuri de caracter.

Alasdair MacIntyre⁶⁹ a contribuit la dezvoltarea unei dimensiuni adiționale a înțelegerii conceptului de virtute. El vede virtuțile drept trăsături de caracter ce fac posibilă implicarea efectivă a unei persoane într-o practică prin căutarea perfecțiunii în dobândirea bunurilor interne și în același timp, păstrarea bunurilor externe ale organizației într-o poziție de importanță inferioară. Trebuie făcută precizarea că A. MacIntyre considera că orice practică⁷⁰ este destinată a produce bunuri interne, inerente practicii și bunuri externe. Bunurile interne, în viziunea lui A. MacIntyre, sunt acelea care pot fi realizate numai prin participarea într-o practică specifică, putând fi dobândite doar prin implicarea în practică și respectarea standardelor de perfecțiune până la atingerea performanței. Dobândirea lor este un bun pentru întreaga comunitate. Ele nu se pot caracteriza decât în termeni asociați practicii respective și nu pot fi determinate și recunoscute decât prin experiența participării la practica respectivă. Cei care nu au experiența relevantă sunt incompetenți ca judecători ai bunurilor interne. Bunurile inerente sunt rezultatul competiției de a fi excelent, realizarea lor e un bun pentru întreaga comunitate care participă la practică. Exemple de bunuri interne ar fi (în cazul practicii administrației publice) interesul public, suveranitatea poporului, responsabilitatea, ordinea socială, cetățenia, egalitatea politică, răspândirea culturii civice.

Bunurile externe ale unei practici sunt acelea care pot fi dobândite în moduri diferite, altele decât implicarea într-o anumită practică, existând întotdeauna căi alternative de a obține astfel de bunuri iar ele nu sunt

⁶⁹ Ibidem, p. 200.

⁷⁰ “ Conceptul de practică desemnează orice formă coerentă și complexă de activitate umană de cooperare stabilită social, prin care bunurile inerente acestei forme se înfăptuiesc pe parcursul încercării de a realiza acele standarde de excelență care sunt adecvate și parțial definatorii pentru această formă de activitate și rezultă în extinderea puterilor omenești de a obține excelență și a concepțiilor omenești despre scopurile și bunurile implicate. Ex. zidăria nu este o practică, arhitectura este.” ibidem, p-197-198.

legate exclusiv de un anumit tip de practică. Ele sunt, într-un anumit grad, necesare pentru cei care se ocupă cu practica administrației publice dar nu contribuie în mod direct la dezvoltarea acesteia. Exemple de bunuri externe tipice ar fi: banii, statutul, puterea, prestigiul. Bunurile externe odată realizate, sunt întotdeauna proprietatea unui individ; în plus, sunt de așa natură încât, cu cât cineva are mai multe, cu atât altcineva va avea mai puține. MacIntyre susține: *În mod natural, bunurile externe sunt obiectul competiției, în urma căreia apar învingători și învinși.*⁷¹ Bunurile externe pot deveni preocuparea predominantă pentru indivizi sau pentru organizații.

O practică implică pe lângă realizarea bunurilor, norme de excelență și de respectare a regulilor. A te dedica unei practici înseamnă a accepta autoritatea acestor norme. Înseamnă a-ți supune propriile atitudini, alegeri, preferințe normelor care definesc în mod curent practica. În domeniul practicii, atât autoritatea bunurilor cât și cea a normelor funcționează astfel încât exclude orice „analize de judecăți subiectiviste și emotiviste.”⁷²

O virtute este calitatea umană dobândită a cărei posesie și exersare permit înfăptuirea bunurilor inerente practicii și a cărei absență împiedică efectiv înfăptuirea acestor bunuri. Virtuțile dreptății și ale curajului trebuie acceptate drept norme de excelență și componente necesare ale oricărei practici cu bunuri interne. În caz contrar, practica își pierde rostul și nu mai este decât un procedeu de a obține bunuri externe.

Fiecare practică presupune un anumit tip de relație între cei care participă la ea. Virtuțile sunt acele bunuri la care ne raportăm atunci când definim relația noastră cu ceilalți oameni cu care împărtășim tipul de scop și de norme specifice practicii.⁷³ Practicile nu sunt nici abilități tehnice și nu trebuie confundate nici cu instituțiile. Instituțiile se ocupă cu ceea ce se numesc bunuri exterioare. Se îngrijesc să obțină bani și alte bunuri materiale; ele sunt structurate după categorii de putere și statut și distribuie bani, putere și statut ca răsplată. Nici nu ar putea fi altceva, din moment ce trebuie să se susțină nu numai pe sine, dar și practicile ale căror

⁷¹ Wm.L Richter et al, *Combating Corruption, Encouraging Ethics*, American Society of Public Administration, 1994,p.8 .

⁷² Alasdair MacINTYRE, *Tratat de morală. După virtute*, trad. Catrinel Pleșu, Humanitas, București, 1998, p.200.

⁷³ Alasdair MacINTYRE, *Tratat de morală. După virtute*, trad. Catrinel Pleșu, Humanitas, București, 1998, p.201.

susținătoare sunt. Căci nici o practică nu ar putea supraviețui fără a fi susținută de către instituții. Relația dintre practici și instituții este atât de strânsă – și, în consecință cea dintre bunurile interne și cele externe practicii – încât, instituțiile și practicile formează în mod caracteristic o singură ordine cauzală în care idealurile și creativitatea practicii sunt întotdeauna vulnerabile în fața lăcomiei instituției, iar grija colectivă față de bunurile comune este întotdeauna vulnerabilă în fața competitivității instituției. „Fără virtuțile dreptății, curajului, sincerității, practicile nu ar putea rezista puterii corupătoare a instituțiilor.”⁷⁴

Exercițiul virtuților tinde să ceară o atitudine față de problemele sociale și politice. Virtuțile, susține MacIntyre, vor fi însușite doar prin practicarea lor în interiorul unei anumite comunități cu propriile ei forme instituționale specifice, atitudine care seamănă foarte mult cu concepția lui Aristotel față de virtuțile etice. Pentru individualismul liberal, comunitatea este o arenă în care fiecare individ își urmărește propriul țel, iar instituția politică există pentru a-i oferi acel grad de ordine care face posibilă o activitate liber aleasă (guvernarea și legea rămân neutre față de concepțiile opuse despre viața bună). Conform viziunii antice, comunitatea politică nu doar că pretinde exercițiul virtuților pentru propria ei consolidare, dar una dintre sarcinile care revine părților este aceea de a-și educa proprii copii pentru a deveni adulți virtuoși. Capacitatea unei practici de a-și păstra integritatea depinde de modul în care sunt și pot fi exersate virtuțile pentru a susține formele instituționale ce reprezintă suportul social al practicii. Integritatea unei practici pretinde în mod cauzal ca, cel puțin câțiva dintre indivizii care întruchipează această practică în activitățile lor, să exercite virtutea; corupția instituțiilor e, în mare parte, un efect al viciilor. Virtuțile pot înflori în anumite tipuri de instituții sociale, iar altele le pot periclita. Societatea bazată pe obținerea bunurilor externe stimulează competitivitatea (ca starea de natură la Hobbes) dar nu stimulează exercitarea virtuților.

3. Virtuți și practica administrației publice

MacIntyre se concentrează mai mult asupra practicilor decât asupra profesiunilor în tratarea subiectului eticii unui grup de oameni implicați în activități comune. Conceptul de practică este mai constructiv decât acela

⁷⁴ Ibidem, p.203.

de profesie; este o încadrare mai largă în care se poate dezvolta o perspectivă normativă pentru administrația publică. Practica include profesia și alte activități. Această noțiune de practică este în mod particular privită ca o perspectivă conceptuală în înțelegerea problemelor etice inerente în organizații ierarhice. Ea sugerează că munca din administrația publică trebuie înțeleasă în termeni care depășesc angajarea într-o organizație specifică. Organizațiile sunt mediul practicii administrative, dar practica trebuie să aibă norme proprii.⁷⁵

De aceea, normele etice pentru o practică în administrația publică trebuie să se nască din înțelegerea bunurilor sale interne. Mai mult, trebuie să se ajungă la un consens în ceea ce privește semnificația acestor concepte și prioritatea între ele. Există nevoia de a considera cât de înțeleasă și sprijinită pe valori este practica administrației publice și cum o pot influența acestea. De exemplu, practica poate necesita un anumit echilibru între ordine socială și justiție socială, în timp ce scopurile organizaționale pot favoriza ordinea socială de dragul stabilității organizației, a previziunilor, a supraviețuirii și controlului. Fără un consens asupra acestor bunuri interne în practica administrației publice într-o societate democratică, practicienii rămân vulnerabili la definițiile organizaționale asupra binelui și la discreția autorității arbitrare.⁷⁶

Concluzionând, A. MacIntyre este de părere că organizațiile nu trebuie confundate cu practicile, dar că între acestea există o relație interdependentă : practicile necesită un suport organizațional iar existența organizațiilor este dependentă de practici. Organizațiile tind să corupă practicile pe care le suportă, ca urmare a concentrării asupra bunurilor externe, așadar, bunurile interne sunt supuse unor riscuri într-un mediu organizațional dominat de bunuri externe. Organizațiile au scopuri orientate spre acumularea și menținerea acestor bunuri externe, practicile nu ar trebui să permită ca acestea să aibă prioritate față de bunurile interne.⁷⁷ În final, virtutea împreună cu bunurile interne ale practicii

⁷⁵ Vezi Wm.L Richter et al, *Combating Corruption, Encouraging Ethics*, American Society of Public Administration, 1994,p.8.

⁷⁶ Vezi Wm.L Richter et al, *Combating Corruption, Encouraging Ethics*, American Society of Public Administration, 1994,p10.

⁷⁷ Practicile trebuie orientate spre bunurile interne, totuși, majoritatea practicilor sunt dependente de organizații în ceea ce privește resursele și posibilitățile de lucru. Așadar, bunurile interne ale unei practici sunt supuse unor riscuri într-un mediu organizațional dominat de bunuri externe inerente în supraviețuirea și creșterea organizației. Vezi Wm.L

administrației publice sunt punctele fundamentale pe care ar trebui să se pună accentul atunci când se vorbește despre etica administrativă. Virtuțile funcționarului public, mai spune el, trebuie să fie în conformitate cu bunurile interne stabilite ca fiind importante în practica administrației publice. Spre exemplu, dacă dreptatea este un bun intern al practicii administrației publice, atunci nepărtinirea ar fi o virtute necesară pentru funcționarul public. Administratorii publici trebuie să determine care atribute umane favorizează bunurile interne, definite ca esențiale în practica respectivă și să le protejeze de presiunile organizaționale, în măsura posibilităților. Atribute asociate cu administrație și management eficient în lumea afacerilor, cum ar fi competitivitate sau preocupare pentru profit, pot fi nepotrivite sau lipsite de importanță pentru interesele unei societăți politice democratice. În mod similar, virtuți cum ar fi preocuparea pentru eficiența în promovarea scopurilor organizației, s-ar putea să afecteze suveranitatea poporului atunci când sunt considerate un scop de importanță principală. Virtuțile administratorului public trebuie să fie în conformitate cu bunurile interne stabilite ca fiind importante în practica administrației publice. Dincolo de problema etică vizibilă a protejării bunurilor interne ale practicii de înlocuirea cu bunuri externe ale unei organizații, stă o problemă generică mult mai spinoasă. Este vorba de problema dobândirii și menținerii clarității între practicieni, referitoare la standardele de perfecțiune și bunurile interne ale practicii lor, precum și a virtuților pe care ei trebuie să le cultive pentru păstrarea practicii în decorul instituțional. Fără această claritate este mult mai probabil ca bunurile externe să prevaleze.

Administrația publică este o practică instrumentală, dar numai într-un sens particular. Rațiunea existenței sale este crearea și susținerea încadrărilor instituționale în cadrul cărora alte practici, cum ar fi sănătatea publică, impunerea legii sau educația să poată înflori. Justificarea sprijinirii altor practici este aceea că ele oferă bunuri pe care o societate democratică le-a determinat fie direct, fie prin reprezentanții săi, spre interesul colectiv. Practica administrației publice implică mai mult decât simpla subordonare a rolului administrativ față de politician și dominarea raționalității funcționale ca singura gândire legitimă pentru administrator. Mai degrabă, rolul administratorului public, ca element de încredere

Richter et al, *Combating Corruption, Encouraging Ethics*, American Society of Public Administration, 1994, p.12.

pentru cetățeni, dă naștere la anumite bunuri interne și virtuți asociate cu îndeplinirea acestui rol.

Beneficiul public este bunul intern central dacă administrația publică are ca principal scop promovarea interesului public. Atunci, testul fundamental de conduită ar fi nivelul până la care este realizat binele cetățenilor. *Bunăvoința* ar fi virtutea esențială pentru dobândirea acestui bun intern. Astfel, *dreptatea*, pare să fie bunul intern central care derivă din beneficiul public. Dreptatea definește cel mai important bun politic; este principiul de ordine fundamental al unei societăți democratice din care derivă bunuri cum ar fi: egalitatea politică, reprezentarea, dezvoltarea socială. Prin urmare, *gândirea nepărtinitoare, raționalitatea, prudența și curajul* sunt virtuți esențiale pentru practica administrației publice. (Platon își definea virtuțile ca fiind *înțelepciune, cumpătare, curaj și dreptate*; Aristotel încearcă să le definească în termeni de „măsură justă”, gânditorii stoici se referă la relația dintre aceleași virtuți). Pentru a ajunge la decizii juste, reguli, politici și distribuții de resurse, este esențial ca exercițiul discreționar administrativ să fie ghidat de căutarea și menținerea lucrurilor drepte⁷⁸. (Platon, își începe dialogul *Republica* încercând să găsească un răspuns la întrebarea ‚ce este dreptatea?’ , studiind mai întâi noțiunea de dreptate în cetate, pentru ca ulterior, să se ocupe de suflet). Dacă ne referim la obligația administratorului public de a autoriza procese și proceduri, bunurile interne în jurul cărora ar trebui formată practica administrației publice sunt suveranitatea poporului și responsabilitatea. În acest caz, se poate afirma că *cinstea, respectarea legii, prudența, autodisciplina* sunt virtuți administrative esențiale. Dacă legea este o reflecție a voinței publice, atunci cei care o impun ar trebui să mențină respectul pentru lege și, în același timp, să-și dezvolte aprecierea față de rolul legii și al tradiției constituționale.⁷⁹ În ceea ce privește obligația practicienilor administrației publice față de organizație și față de colegi, bunul intern esențial pare a fi ridicarea continuă a standardelor de perfecționare prin intermediul cărora se desfășoară practica. *Încrederea* este o virtute esențială pentru colegii angajați în această practică. Condiția

⁷⁸ Terry L.Cooper, *Hierarchy, Virtue and practice of Public Administration : a perspective for normative ethics* în Madsen, Peter, Schafritz, Jay M. *Essentials of Government Ethics*, A Meridian Book, p. 282 -301.

⁷⁹ Terry L.Cooper, *Hierarchy, Virtue and practice of Public Administration : a perspective for normative ethics* în Madsen, Peter, Schafritz, Jay M. *Essentials of Government Ethics*, A Meridian Book, p.. 282-301.

sine qua non pentru împlinirea acestei obligații față de colegi pare să fie rezistență față de dominația bunurilor externe. Abilitatea de a ține bunurile externe ale organizației într-o perspectivă corespunzătoare, necesită anumite acțiuni. Trăsături de caracter cum sunt: independența, respectul față de colegi și simțul responsabilității față de practica administrației publice pot fi considerate cruciale. Colegii trebuie să fie capabili să dovedească independență pentru a discerne între bunurile interne ale practicii și bunurile externe impuse ale organizației în care sunt angajați, trebuie să fie capabili să își asume o conduită suficient de independentă față de colegi, astfel încât să se asigure că nu vor ceda în fața cerințelor organizaționale în defavoarea practicii.⁸⁰

În conformitate cu cele susținute de Alasdair MacIntyre, în sistemele administrative contemporane se resimte lipsa unor reglementări teoretice în ceea ce privește etica și virtuțile promovate. Este și părerea lui Kathryn Denhardt, care rezumă situația susținând că :

*Etica în administrația publică suferă datorită lipsei unei încadrări teoretice care să arate scopurile, definițiile, contextul și un câmp comun de referințe pentru cercetarea și practica eticii administrative. În prezent, nu există nici o paradigmă care să asigure o înțelegere a ceea ce înseamnă etica și când se aplică ea în domeniul administrației publice.*⁸¹

Așadar, o etică normativă completă pentru administrația publică ar trebui să includă :

1. *o înțelegere a principiilor etice adecvate:*
2. *o identificare a virtuților care se sprijină pe aceste principii:*
3. *tehnici analitice care pot fi folosite în situații specifice pentru interpretarea principiilor.*

Preocuparea, în cazul acestei categorii de teoreticieni, este în sensul dezvoltării unei identități morale pentru rolul funcționarului public, care să asigure o orientare generală. Scopul este de a explora o virtute etică pentru administrația publică, menită să completeze și să sprijine analiza etică a principiilor și alternativelor pentru comportament prin identificarea anumitor potențiale atitudini.

Există și o altă părere cea conform căreia principiile după care o anumită persoană consimte să își organizeze viața sunt mult mai importante decât regulile ce îi sunt impuse. Ghidându-și acțiunile după

⁸⁰ Ibidem, p. 282 -301.

⁸¹ Wm.L Richter et al, *Combating Corruption, Encouraging Ethics*, American Society of Public Administration, 1994,p.51.

principiile care le guvernează existența, indivizii își direcționează și pornirile iar astfel vor reuși să facă progrese din punct de vedere etic. Așadar, o gândire morală este esențială în formarea unui caracter moral, iar moralitatea este mai mult rezultatul dorințelor interne de a face bine decât cel al constrângerilor de natură externă și al sancțiunilor.⁸²

Toate organizațiile ar trebui orientate astfel încât să încurajeze formarea unor principii etice mai degrabă, decât să încurajeze sancționarea conform unor reglementări etice, pentru că, virtutea nu poate fi impusă, ea este rezultatul opțiunilor individuale.

În final, se ridică și problema conceptului de "administrator virtuos" în cadrul organizațiilor moderne din societățile contemporane. În această ordine de idei, administratorul virtuos ar trebui să considere virtutea drept corolarul, ghidul activităților și comportamentului său organizațional. De asemenea, administratorii cu funcții de conducere, cei care au în subordinea lor alți administratori își vor coordona activitățile și vor adopta decizii astfel încât să dea un bun exemplu angajaților și să încurajeze promovarea comportamentului virtuos în organizație.

James Madison⁸³ a înțeles că, și în contextul organizațiilor complexe, este absolut nevoie de încredere și respect în rândurile angajaților. Tot el este de părere că virtutea va fi legătura care îi va uni pe angajați. Toate relațiile de muncă, indiferent dacă sunt pe orizontală sau pe verticală vor fi ghidate pe considerente etice, singurele în măsură să se opună despotismului de care pot da dovadă administratorii. Administratorii vor fi conștienți în permanență de obligația lor de a promova virtuțile, dar nu în sensul de a forța subordonații la diferite atitudini, ci prin educație, prin încurajarea practicilor virtuozitate și a programelor etice.

Interesul filosofilor moderni ai moralei în privința virtuților tinde să vizeze mai puțin teza că virtuțile sunt o condiție a fericirii și mai mult concluzia, pe care anticii au derivat-o din această teză, că practicarea virtuților e necesară pentru a trăi așa cum trebuie. Oamenii se admiră și se critică unii pe alții nu numai pentru acțiunile lor, ci și pentru sentimentele și atitudinile lor. Deoarece acestea sunt în bună măsură manifestări ale caracterului, caracterul devine obiect de admirație și de critică. Multe

⁸² Terry L.Cooper, *Handbook of Administrative Ethics*, Marcel Dekker, Inc, New York, 1994, p. 111.

⁸³ Terry L.Cooper, *Handbook of Administrative Ethics*, Marcel Dekker, Inc, New York, 1994, p. 120.

dintre virtuți și vicii sunt trăsături de caracter - în grecește *ethe*- motiv pentru care Aristotel a numit virtuțile caracterului *ethikai*, cuvânt tradus prin tradiție cu „morale”. Chiar și în concepția modernă standard, aceea că important în viață e să acționezi moralmente corect, admite de regulă o anumită trimitere la mintea agentului care judecă această corectitudine a acțiunilor sale. Chiar și Platon, care era înclinat să vadă virtutea ca pe o bine rânduită dispoziție a sufletului, un gen de sănătate a minții, a fost tentat să presupună că toți cei ce o posedă, toți cei care sunt, de pildă drepecți, vor acționa conform ei, făcând lucruri drepte, de pildă. Aristotel a mers și mai departe, definind virtutea caracterului ca o stare având legătură cu alegerea deliberată. El consideră că virtuțile presupun o trăire adecvată dar și că ele îți cer în plus să acționezi „așa cum trebuie”, adică aplicând în fapt o alegere deliberată la care ai ajuns printr-un calcul adecvat, în limitele unor constrângeri morale corect percepute. Educația morală, pe care pune a atât de mult accent Aristotel e unul dintre aspectele la care administrația publică actuală are mari lacune, și așa cum Aristotel insista că e una dintre condițiile care va determina fericirea individuală și pe cea a statului, la fel administratorii contemporani ar trebui să insiste pe aspectul de cultivare a virtuților în interiorul structurilor administrative, cât și la nivelul întregii comunități. Codurile etice ar putea fi corespondentul legilor din statul-cetate al lui Aristotel, menite să reglementeze „măsura justă” în orice activitate, cât și formarea caracterelor virtuozose în interiorul organizațiilor. Cel ce face o acțiune moralmente corectă în administrația publică, în împrejurările curente, și o face în mod intenționat și în temeiul unor motive bune, parcurge, prin aceasta, o mare parte a drumului spre întrunirea condițiilor stabilite de Aristotel pentru a posed a oricare dintre virtuțile care determină acțiunile bune în acele împrejurări.⁸⁴

⁸⁴ Vezi CHRISTOPHER KIRWAN, *E de ajuns sa fii fericit? Vechii greci despre cum s-ar cuveni să trăim*, trad. de Valentin Mureșan și Ilinca Grigoraș, Editura Paideia, București, 2004, p.20-21.

Bibliografie

1. Annas, Julia, *Platonic Ethics. Old and New*, Cornell University Press, 2000.
2. Aristotel, *Etica Nicomahică*, trad. Stella Petecel, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
3. Aristotel, *Politica*, trad. Alexander Baumgarten, Ed. IRI, București, 2001.
4. Barnes, Jonathan, *Aristotel*, Humanitas, București, 1996.
5. Boari, Vasile. *Filosofia și condiția morală a cetății*, Ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1991.
6. Cahn, Steven M., *Classics of Political and Moral Philosophy*, Oxford University Press, 2002.
7. Cooper, Terry L., *Handbook of Administrative Ethics*, Marcel Dekker, Inc, New York, 1994.
8. Cozic, Charles P., *Politicians and Ethics*, Greenhaven Press Inc., San Diego, U.S.A., 1996.
9. Crăciun, Dan; Morar, Vasile; Macovicuic, Vasile, *Etica afacerilor*, Paideia, București, 2005.
10. Frankfurt, Harry G., *The importance of what we care about*, Cambridge University Press, 1997.
11. Gensler, Harry J; Spurgin, Earl W.; Swindal, James C., *Ethics. Contemporary readings*, Routledge, 2004.
12. Gutman, Amy; Thompson, Dennis, *Ethics and Politics*, Nelson-Hall Inc..Chicago, U.S.A., 1997.
13. Guthrie, W.K.C., *A History of Greek Philosophy*, vol.VI *Aristotele: An Encounter*, Cambridge University Press, 1997.
14. Hadot, Pierre, *What is ancient philosophy*, trans.by Michael Chase, The Belknap Press of Harvard University Press, 2002.
15. Hardie, W.F.R., *Aristotele's Ethical Theory*, Clarendon Press, Oxford 1980.
16. Hechter, Michael; Nadel, Lynn; Michod, Richard E.; *The origin of values*, Aldine de Gruyter, New York, 1993.
17. Kirwan, Christopher, *E de ajuns sa fii fericit? Vechii greci despre cum s-ar cuveni să trăim*, trad. de Valentin Mureșan și Ilinca Grigoraș, Edit. Paideia, București, 2004.
18. Kwame, Antony Appiah, *Cosmopolitanism. Ethics in a world of strangers*, WWNorthon &Company, London,2006.
19. Lebow, Richard Ned, *The tragic vision of politics. Ethics, Interests and Orders*, Cambridge University Press, 2003.
20. Long, A.A., *Stoic Studies*, University of California Press, First California Paperback, 2001.
21. Long, A.A., *The Cambridge Companion to Eary Greek Philosophy*, Cambridge Univerity Press, 1999.
22. Long, A.A.; Sedley, D.N., *The Hellenistic Philosophers*, Vol I, II, Cambridge University Press, 2003.
23. Lovibond, Sabina, *Ethical Formation*, Harvard University Press, Cambridge, 2002.

24. Macintyre, ALASDAIR, *Tratat de morală. Dupa virtute* trad. Catrinel Pleșu, Humanitas, București, 1998.
25. Macintyre, ALASDAIR, *A Short History of Ethics*, Routledge, 2002.
26. Madsen, Peter; Schafritz, Jay M., *Essentials of Government Ethics*, A Meridian Book.
27. Morar, Vasile, *Etica în afaceri și politica*, Ed. Universității din București, București, 2006.
28. Mureșan, Valentin, *Comentariu la Etica Nicomahică*, Humanitas, București, 2006.
29. Mureșan, Valentin, *Comentariu la Republica lui Platon*, Paideia, București, 2006.
30. Nussbaum, Martha C., *The Therapy of Desire. Theory and Practice in Hellenistic Ethics*, Princeton University Press, New Jersey, 1996.
31. Osborne D.; Gaebler, T., *Reinventing Government: How the Enterprenurial Spirit is Transforming the Public Sector*, Addison-Wesley, Reading Mass, U.S.A., 1992.
32. Peters, Francis E., *Termenii filosofiei grecești*, Humanitas, București, 1997.
33. Platon, *Opere complete*, vol I, *Critias*, trad. de Cezar Papacostea, Marta Guțu, Humanitas, București, 2001.
34. Platon, *Opere complete*, vol I, *Gorgias*, trad. de Cezar Papacostea, Marta Guțu, Humanitas, București, 2001;
35. Platon, *Opere complete*, vol I, *Protagoras*, trad. de Cezar Papacostea, Marta Guțu, Humanitas, București, 2001.
36. Platon, *Republica*, trad. de Andrei Cornea, Ed. Teora, Colecția Universitas, București, 1998.
37. Reath, Andrews; Herman, Barbara; Korsgaard, Christine M., *Reclaiming the History of Ethics*, Cambridge University Press, 1998.
38. Richter, Wm.L et al, *Combating Corruption, Encouraging Ethics*, American Society of Public Administration, 1994.
39. Ross, David, *Aristotel*, Humanitas, București, 1998.
40. Sedley, D., *Greek and Roman Philosophy*, The Cambridge University Press, 2003.
41. Singer, Peter, *Tratat de etică*, trad coordonată de Vasile Boari și Raluca Mărincean, Polirom, Iași, 2006.
42. Vlastos, Gregory, *Studies in Greek Philosophy*, vol.I, II, Princeton University Press, 1993.
43. Vlăduțesu, Gh., *O enciclopedie a filosofiei grecești*, Paideia, București, 2001.
44. Sorabji, Richard, *The Philosophy of the Commentators 200-600 A.D.*, vol. I, II, Gerald Duckworth&Co.Ltd., London, 2004.
45. *Blackwell Companions to Philosophy. A Companion to Applied Ethics* ed.by R.G.Frey and Christopher Heath Wellam, Blackwell Publishing, 2003.
46. *The Cambridge History of the Hellenistic Philosophy*, ed.by Keimpe Algra, Jonathan Barnes, Jaap Mansfeld, Malcolm Schofield, Cambridge University Press, 1999.
47. *The Cambridge Companion to Aristotele*, ed.by Jonathan Barnes, Cambridge University Press, 1995.

ANALIZA NUPTIALITĂȚII ÎN ZONA DE NORD-VEST A ȚĂRII

Horea Sebastian MACARIE
Universitatea de Vest “Vasile Goldiș”
Telefon: 0745/005698
E-mail: macarie_simona@yahoo.com

ABSTRACT. *This article present the evolution of the nuptiality after 2000 in our country and the factors which under this index in Romanian society. The observances count to the north-west part of Romania. I referee to the relation between age and nuptiality, environment and nuptiality, gender and marriage, the construct state of the person and the attitude vis a vis the family. A special attention must give to the influence of the changeable oppress after 1989 in the style of life and the attitudes of the people vis a vis the aspects like marriage, family, education, divorce, remarriage, work etc.*

Key words: *nuptiality, family, attitudes, index, divortiality, north-west part of Romania*

Nuptialitatea reprezintă frecvența căsătoriilor într-o populație umană. Deși, în general, *intensitatea* și *precocitatea* căsătoriei rămân trăsături istorice ale spațiului românesc, ca și ale Europei de Est, aceste caracteristici au început să slăbească în contemporaneitate; evoluția nuptialității poartă amprenta schimbărilor pe care societatea românească le-a cunoscut după 1989. Procesele de industrializare și modernizare fiind mai târzii în Europa de Est, căsătoria și-a păstrat aici formele tradiționale pentru mai mult timp. ”Până la căderea regimurilor totalitare, căsătoria și-a păstrat intensitatea mare, dat fiind faptul că atât sistemul economic, cât și ideologia și morala regimurilor comuniste aveau o influență clară în sensul promovării căsătoriei” (*Traian Rotariu*, 2003, pag. 217). Profesorul *Traian Rotariu* vorbește despre procesul de *denuptialitate*, dat de scăderea

vertiginoasă a nupțialității, uneori mai drastică în Europa de Est (în țări ca Cehia, Ungaria, Bulgaria, Estonia) decât în occidentul Europei.

Astfel de modificări sunt efectul impactului schimbărilor sociale și economice asupra fenomenelor demografice pe care le cunoaște societatea românească în ultimii ani. Deși *familia* reprezintă o *valoare socială și morală* apreciată de tineri și susținută public, dificultățile cu care se confruntă tinerii la începutul carierei familiale, dar și profesionale, vor avea un rol important în viitor în reducerea numărului căsătoriilor, fenomenul de amânare devenind tot mai frecvent.

Tindem să ne aliniem la modelul occidental, conform căruia intensitatea nupțialității scade, iar vârsta la căsătorie crește.

1. Prezentarea particularităților principalilor indicatori ai nupțialității

România se situează printre țările europene cu o nupțialitate mai ridicată decât media europeană, dacă avem în vedere că rata nupțialității în UE-25 a fost de 4,8‰ în 2003 (valoare estimată). Ratele brute ale nupțialității sunt determinate și de politica demografică a vremii, dar nu într-o măsură atât de mare precum ar părea la prima vedere.

Indicatorul conjunctural al primonupțialității a crescut în 2002 față de anul precedent și tinde spre valorile anului 1990 la ambele sexe, înregistrând o valoare mai ridicată la femei (0,66 față de 0,61 în 2001; 0,92 în 1990) decât la bărbați (0,61 în 2002 față de 0,57 în 2001; 0,95 în 1990); aproximativ două cincimi din bărbații celibatari nu au avut șansa de a încheia o căsătorie legală (Analize demografice, 2003, pag. 43). Ponderea ridicată a *primelor căsătorii* ne determină să asimilăm nupțialitatea cu primele căsătorii; din păcate, datele despre recăsătorii și relația acestui fenomen cu alți indicatori demografici (ex.: fertilitatea, natalitatea, divorțialitatea după fiecare recăsătorie) sunt greu de identificat.

Rata nupțialității după 1989 a evoluat în felul următor:

- în anul 1990 rata nupțialității a fost de 8,3 (la 1000 locuitori);
- în anul 1993 rata nupțialității a fost de 7,1;
- în anul 1996 rata nupțialității a fost de 6,7;
- în anul 1999 rata nupțialității a fost de 6,2 (Sursa: Anuarul statistic al României, 2004, INS, pag. 55).

În România anului 2002, rata nupțialității a fost de 5,9 căsătorii la 1000 locuitori, în ușoară creștere față de anul anterior (5,8), dar mai scăzută decât în perioada 1990-2000. Comparativ cu anul 2002, în 2003 numărul căsătoriilor și al divorțurilor a crescut; în anul 2003, rata nupțialității crește la 6,2 (Informații statistice, nr. 4, 2004). Într-o prezentare comparativă a unor indicatori demografici (la nivel național) pe trimestrul I din 2004, respectiv 2003 constatăm:

Tabelul nr. 1

Date privind nupțialitatea în trimestrul I 2004, comparativ cu trimestrul I 2003

Perioada	Date absolute (mii) Căsătorii	Rate (la 1000 locuitori) Nupțialitate
Tr. I 2003	19,1	3,6
Tr. I 2004	20,0	3,7

Sursa: 2004, INS, Informații statistice, nr. 1, pag. 1, selecție din tabelul ”Mișcarea naturală a populației pe medii, în trimestrul I 2004, comparativ cu trimestrul I 2003”.

Constatăm o ușoară creștere a ratei nupțialității încă din primele luni ale anului. În 2004, rata nupțialității a fost de 6,6‰ (România în cifre, 2005, pag. 9), cea mai ridicată din ultimii 7 ani; și în 2004, rata nupțialității în urban a fost mai mare decât în rural, dar nivelul mai scăzut al nupțialității din rural se datorează și unei structuri pe vârste și sex dezavantajoase.

Tabelul nr. 2

**Rata nupțialității (la 1000 locuitori),
în perioada august 2004 – august 2005**

Indicator	2004					2005								
	aug	sept	oct	nov	dec	ian	feb	mar	apr	mai	iun	iul	aug	
Nupțialitate	10,7	10,0	10,2	5,4	3,2	3,5	4,4	4,0	2,7	6,7	7,9	10,7	10,7	

Sursa: Buletin statistic lunar, nr. 8, 2005, pag. 103

Notă: datele pentru anul 2005 sunt provizorii

În august 2004 și august 2005 observăm o rată a nupțialității identică, ceea ce sugerează tendința de stabilizare a acestui indicator. Se mai observă în tabelul de mai sus relația dintre frecvența căsătoriilor și anotimp, mariajele încheindu-se în special vara, dar și relația dintre momentul încheierii căsătoriilor și perioadele de restricții de factură religioasă cu privire la organizarea nunțiilor (decembrie, aprilie), ceea ce sugerează influența preceptelor religioase asupra comportamentului marital al oamenilor.

Tabelul nr. 3

Evoluția căsătoriilor în mii

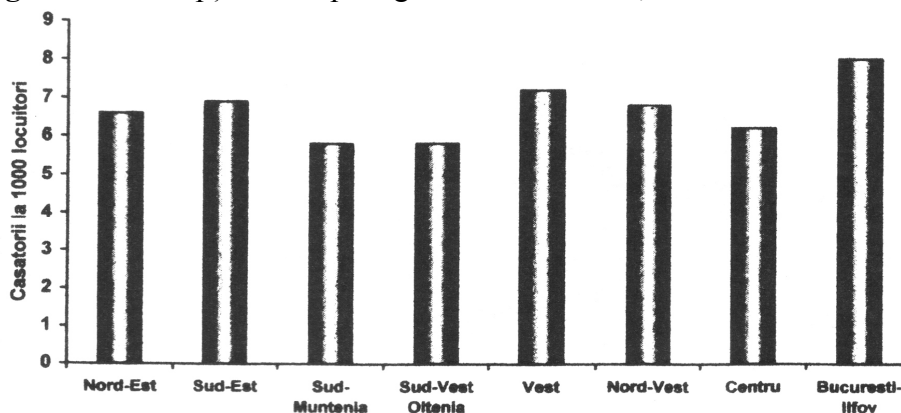
Anul	Nr. Căsătorii (mii)
2000	135,8
2001	129,9
2002	129,0
2003	134,0
2004	143,3

Sursa: România în cifre, iunie 2005, pag. 8

Se observă o creștere relativ constantă a numărului de căsătorii între anii 2002 – 2004. Numărul populației și structura pe vârste depind de evoluția natalității și mortalității generale; evoluția natalității este dependentă însă și de *nupțialitate*, marea majoritate a copiilor fiind născuți după căsătorie și/sau recăsătorie.

În anul 2004, la nivelul regiunilor de dezvoltare, numărul căsătoriilor la 1000 locuitori a oscilat între 5,8‰ (regiunea Sud-Muntenia și Sud - Vest Oltenia) și 8,0‰ (regiunea București-Ilfov).

Figura nr. 1. Nupțialitatea pe regiuni de dezvoltare, în anul 2004

Sursa: Situația demografică a României în anul 2004, 2005, pag. 65

Nupțialitatea prezintă diferențe însemnate de la un *județ* la altul; în 2004 decalajul dintre valorile extreme a crescut, valoarea minimă fiind de 4,6‰ (jud. Teleorman) și cea maximă de 8,5‰ (jud. Caraș-Severin).

Tabelul nr. 4

Rata nupțialității în zona de nord-vest a României, 2003

Reg/Jud	Rata nupțialității (la 1000 locuitori)
Total	6,2
Nord-Vest	6,3
Bihor	5,9
Bistrița-Năsăud	6,3
Cluj	6,0
Maramureș	6,9
Satu Mare	6,8
Sălaj	5,8

Sursa: Anuarul Statistic al României, 2004, pag. 551

Observăm că în regiunea de Nord - Vest a țării rata nupțialității (6,3‰) este foarte apropiată de cea calculată la nivel național (6,2‰), ne reprezentând o abatere semnificativă. La nivel de județe ale acestei regiuni, rata nupțialității este mai mare în Maramureș și Satu Mare (6,9‰, respectiv 6,8‰), iar cea mai scăzută o găsim în județele Sălaj și Bihor (5,8‰, respectiv 5,9‰). Rezultă că în județul Satu Mare, nu numai că oamenii se căsătoresc mai devreme decât în celelalte județe ale regiunii, dar optează mai frecvent pentru încheierea unei căsătorii decât cei din județele aflate în proximitate.

În județul *Satu Mare*:

- în anul 2002, rata nupțialității a fost de 7,1 (în mediul urban: 7,8; în cel rural 6,6)
- în anul 2003, rata nupțialității a fost de 6,8 (Informații statistice, nr. 1, 2004)
- în trimestrul I al anului 2004, rata nupțialității era de 5,1, în scădere față de aceeași perioadă a anului 2003, de 5,9.

2. Analiza ratei nupțialității pe sexe, grupe de vârstă și medii

Vârsta medie la căsătorie este un indicator fundamental în studierea schimbărilor pe care le-a cunoscut nupțialitatea, și este clar că aceasta a crescut în ultimii ani, la ambele sexe. Schimbarea condițiilor de viață, în mod deosebit prelungirea duratei de școlarizare, schimbările în statutul femeii, profesionalizarea femeilor, cerințele crescânde de calificare necesare asigurării unui loc de muncă, lipsa unor avantaje care să stimuleze constituirea familiei și dispariția unor restricții ale modului de conviețuire sunt câteva motive care i-au determinat pe tineri să amâne momentul căsătoriei.

Vârsta la primul mariaj este în majorare, deci și vârsta la mariajele următoare este în creștere și depinde de durabilitatea căsniciei (căsniciilor) anterioare. Pentru țările vestice, vârsta medie a femeilor la prima căsătorie depășește 25 de ani, în vreme ce pentru țările din răsărit este mai mică, dar tendința acesteia este de creștere. Majoritatea persoanelor se căsătoresc pentru prima dată înainte de 30 de ani, deși ponderea lor a avut o tendință de scădere în ultimii ani.

Creșterea constantă a vârstei la căsătorie influențează modelul familiei, iar alternativa cea mai câștigată este *coabitarea*.

Tabelul nr. 5

Rata nupțialității pe sexe și grupe de vârstă, în perioada 2000-2004

- căsătorii la 1000 locuitori

Sex, an Vârstă	Masculin					Feminin				
	2000	2001	2002	2003	2004	2000	2001	2002	2003	2004
Sub 20	5,5	4,9	3,2	4,5	3,2	37,5	33,3	20,8	31,1	20,3
20-24	47,4	42,7	43,3	42,2	39,6	63,3	59,8	63,1	64,1	64,8
25-29	52,2	49,8	55,2	58,5	61,8	31,3	31,7	35,9	39,9	44,7
30-34	21,0	20,4	20,6	23,6	27,9	12,8	12,7	13,0	14,6	18,1
35-39	10,0	9,9	11,0	11,7	14,3	5,8	5,7	6,8	7,5	9,4
40-44	5,7	6,0	6,1	6,6	8,5	3,6	3,6	3,6	4,1	4,9
45-49	4,0	4,0	4,1	4,3	5,2	2,5	2,6	2,7	2,9	3,3
50-54	2,9	2,9	2,9	3,2	3,8	1,8	1,8	1,9	1,9	2,2
55-59	2,1	2,3	2,1	2,2	2,7	1,1	1,1	1,2	1,1	1,3
60-64	1,7	1,5	1,5	1,6	2,0	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7

Sex,an Vârstă	Masculin					Feminin				
	2000	2001	2002	2003	2004	2000	2001	2002	2003	2004
65-69	1,0	1,2	1,2	1,2	1,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5
70-74	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
75+	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Sursa: Situația demografică a României în anul 2004, 2005, pag. 86

În anul 2004, ca și în anii anteriori, cele mai mari valori ale nupțialității s-au înregistrat la grupa de vârstă 20 – 24 ani pentru femei și 25 – 29 ani pentru bărbați. Comparativ cu anii anteriori (mai ales anul 2003), scăderea nupțialității s-a înregistrat la bărbații sub 25 ani și la femeile sub 20 ani. La toate celelalte grupe de vârstă ratele nupțialității au crescut sau au rămas constante. Cea mai semnificativă creștere s-a înregistrat la femeile între 35 și 39 ani și la bărbații între 40 și 44 ani.

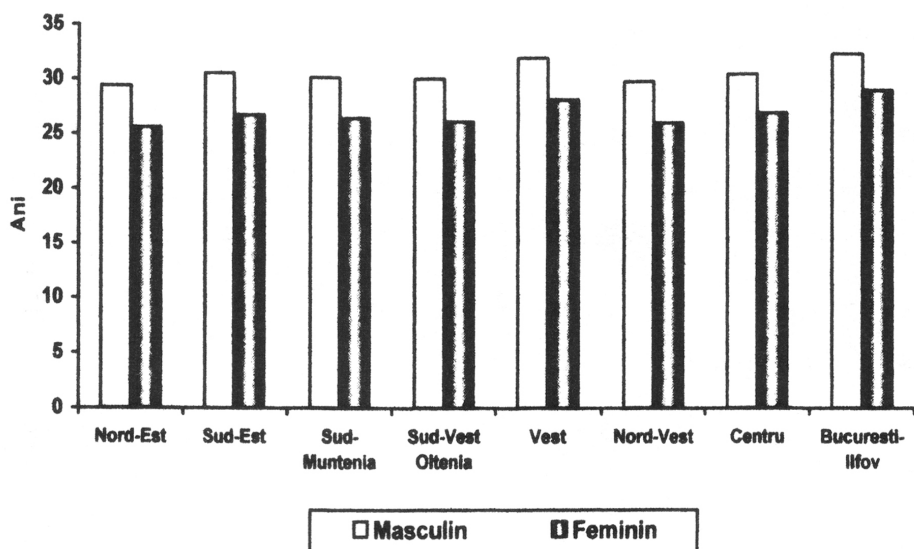
În 2004, ratele de nupțialitate la tinerii sub 20 ani au fost de peste 6 ori mai mari la femei decât la bărbați. Este evident că femeile se căsătoresc mai repede decât bărbații (nu este valabil același lucru cu referire la recăsătorie!), păstrându-se acel interval al diferenței de vârstă între cei doi parteneri.

După vârsta de 20 ani la femei și 25 la bărbați, ratele de nupțialitate din urban le-au depășit pe cele din rural. Deci mariajul precoce este specific zonelor rurale, iar cel încheiat la vârste tot mai înaintate este mai frecvent la oraș; rezultă că gradul de modernitate a mediului de viață determină atitudinea față de căsătorie a oamenilor.

În 2004, *vârsta medie la căsătorie* a avut aceeași tendință de creștere din ultimii ani, ajungând la 30,4 ani la bărbați și 26,7 ani la femei, cu 0,7 ani și respectiv 0,5 ani mai mare decât în 2003. Creșterea mai accentuată a acestui indicator la bărbați a mărit decalajul între vârsta soților la căsătorie, ajungând la 3,7 ani, față de 3,5 ani în 2002 și 2003.

Vârsta medie la prima căsătorie a crescut în 2004, continuând astfel tendința de a amâna încheierea primei căsătorii. Vârsta medie la prima căsătorie a fost de 28,3 ani la bărbați și de 25,0 ani la femei, cu 0,6 ani mai mult decât în anul anterior. Creșterea vârstei medii la căsătorie și scăderea nupțialității la vârstele tinere se intercondiționează.

Figura nr. 2. Vârsta medie la căsătorie pe regiuni de dezvoltare și sexe, în anul 2004

Sursa : Situația demografică a României în anul 2004, 2005, pag. 65

Conform datelor INS, în regiunea Sud -Vest Oltenia s-a înregistrat cea mai mare diferență între vârsta medie la căsătorie a soților (3,9 ani). În regiunea de Nord -Est bărbații au avut cea mai mică vârstă medie la căsătorie (29,4 ani), iar în regiunea București-Ilfov, vârsta medie cea mai mare (32,2 ani). La femei, valorile au fost cuprinse între 25,6 ani (regiunea Nord - Est) și 28,9 ani (regiunea București-Ilfov).

Să ne îndreptăm atenția în continuare asupra regiunii de Nord - Vest a țării, pentru că cercetarea a fost realizată în această zonă (județul Satu Mare).

Tabelul nr. 6**Vârsta medie a soților la data încheierii căsătoriei, pe medii, în zona de Nord - Vest a României, în 2003**

Reg./Jud.	Vârsta medie la data încheierii căsătoriei (ani)					
	Soț			Soție		
	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural
Total	29,7	30,2	29,0	26,2	27,2	24,7
<i>Nord - Vest</i>	28,8	29,3	28,1	25,3	26,3	23,9
<i>Bihor</i>	29,1	29,4	28,7	25,7	26,5	24,8
<i>Bistrița-Năsăud</i>	28,5	29,3	27,8	24,8	26,3	23,6
<i>Cluj</i>	29,7	29,8	29,5	26,6	27,0	25,3
<i>Maramureș</i>	28,3	28,9	27,4	24,5	25,6	23,1
<i>Satu Mare</i>	28,2	28,8	27,6	24,4	25,8	23,0
<i>Sălaj</i>	28,2	28,4	28,0	24,8	25,8	23,8

Sursa: Anuarul Statistic al României, 2004, pag. 557

Din tabelul de mai sus rezultă că: în zona de Nord - Vest a României, reprezentată de județele din tabel, oamenii se căsătoresc ceva mai devreme față de media pe țară, indiferent de mediul de proveniență și sex (comparând cifrele din primele două rânduri); în mediul urban vârsta medie la data încheierii căsătoriei este mai mare decât în cel rural la ambele sexe; vârsta bărbaților la căsătorie este mai mare decât cea a femeilor, diferența fiind semnificativă, mai ales la sate; la nivel de județe, bărbații din Cluj se căsătoresc cel mai târziu (29,7) comparativ cu cei din celelalte județe ale regiunii, iar cei mai grăbiți sunt bărbații din Satu Mare și Sălaj (28,2); analizând aceste aspecte în categoria femeilor, observăm că cel mai târziu se căsătoresc cele din județul Cluj (26,6), iar cele mai grăbite la măritiş sunt tot din județul Satu Mare. Este evident că oamenii se căsătoresc mai devreme în județul Satu Mare, mai ales comparativ cu

județul Cluj, și aceste realități nu cred că sunt întâmplătoare; modernizarea comportamentelor sociale, și nu doar ale acestora, începe dinspre mare spre mic, dinspre oraș spre sat, de sus în jos; obiceiurile, tradițiile, atitudinile de tip tradițional (față de căsătorie și familie în cazul nostru) le regăsim mai degrabă în localități mai mici, cât mai îndepărtate de marile orașe. Desigur că *distanța* în kilometrii între Cluj și Satu Mare este neglijabilă în zilele noastre, dar cea dintre mentalități, atitudini, comportamente rămâne încă semnificativă.

În anul 2003, în mediul urban rata nupțialității era în creștere, de 7,0 la 1000 de locuitori, comparativ cu 6,6 în 2002. Schimbările sociale și economice din mediul rural au avut efecte mai degrabă pozitive asupra nupțialității populației rurale, concretizată în menținerea ratei fenomenului la o valoare ridicată în primii ani după 1990. În anul 2003, în mediul rural rata nupțialității era într-o ușoară creștere, de 5,2, față de 5,1 în anul 2002; creșterea nu este atât de mare ca cea din mediul urban.

Nivelul mai scăzut al nupțialității din rural, precum și diminuarea acesteia față de cea din mediul urban (în ultimii ani), se datorează și unei structuri pe vârste și sexe dezavantajoase pentru rural. La nivel național, în mediul rural (2004), atât bărbații cât și femeile s-au căsătorit la o vârstă medie mai mică decât în urban.

Creșterea numărului de căsătorii cu 4,9 mii în 2003 față de 2002 a determinat creșterea ratei nupțialității, atât în mediul urban, cât și în cel rural.

În 2004, la fel ca în anii anteriori, valoarea cea mai scăzută a vârstei medii la căsătorie s-a înregistrat la cei cu un *nivel de instruire* gimnazial (25,3 ani la femei și 29,7 ani la bărbați). Persoanele cu nivel de instruire primar s-au căsătorit la o vârstă medie mai mare decât cele cu alte nivele de instruire (29,3 ani la femei și 33,0 ani la bărbați).

În anul 2004, ca în anii anteriori, cea mai mare pondere au deținut-o căsătoriile în care soții au avut *același nivel de instruire* (trei cincimi din total). Căsătoriile în care soția a avut un nivel de instruire superior soțului au reprezentat 18,8% (în scădere față de anii anteriori).

Mariajele au fost încheiate, în general, între persoane cu statut ocupațional apropiat. Majoritatea persoanelor care s-au căsătorit au fost salariați (cu procente mai mari în urban), iar aproape 30% din femeile care s-au căsătorit în 2004 erau casnice.

3. Date despre căsătorii în funcție de starea civilă a soților înainte de căsătorie

Tabelul nr. 7

Căsătoriile după starea civilă a soților înainte de căsătorie

Starea civilă a soțului	TOTAL	Starea civilă a soției		
		NECĂSĂTORITĂ	Divorțată	VĂDUVĂ
1999				
Total	140014	121057	16280	2677
Necăsătorit	119564	111894	6980	690
Divorțat	18327	8737	8458	1132
Văduv	2123	426	842	855
2000				
Total	135808	116561	16628	2619
Necăsătorit	115374	107479	7155	740
Divorțat	18295	8609	8630	1056
Văduv	2139	473	843	823
2001				
Total	129930	111008	16454	2468
Necăsătorit	110063	102162	7146	755
Divorțat	17768	8354	8471	943
Văduv	2099	492	837	770
2002				
Total	129018	110348	16165	2505
Necăsătorit	109461	101863	6884	714
Divorțat	17626	8096	8503	1027
Văduv	1931	389	778	764
2003				
Total	133953	114844	16678	2431
Necăsătorit	113797	105990	7124	683
Divorțat	18235	8452	8771	1012
Văduv	1921	402	783	736

Sursa: Anuarul Statistic al României, 2003, pag. 78;
Anuarul Statistic al României, 2004, pag. 7

Deducem din tabelul de mai sus următoarele:

- Indiferent la care dintre ultimii ani ne referim, căsătoriile sunt mai numeroase la cei cu statutul de necăsătoriți (deci primele căsătorii predomină), urmați de categoria persoanelor divorțate (nu sunt date suficiente despre numărul de căsătorii încheiate de aceștia) și de cea a văduvilor;
- Indiferent de sex, văduvii se recăsătoresc mai mult (în ordine descrescătoare) cu persoane divorțate, văduve sau necăsătorite;
- Indiferent de sex, cei cu statut de divorțați se recăsătoresc mai mult (în ordine descrescătoare) cu persoane divorțate, necăsătorite sau văduve;
- Cei care sunt văduvi se recăsătoresc mai rar decât persoanele divorțate, aspect amintit deja în primul capitol al lucrării;
- Numărul de persoane divorțate este tot mai mare pe piața maritală.

Contextul postdecembrist românesc a adus în societatea noastră elemente noi, specifice societății occidentale moderne, care au bulversat, într-o anumită măsură, comportamentul oamenilor. Șomajul, sărăcia, abandonul școlar, obligația de a se califica și recalifica, de a-și schimba meseria, locul de muncă, posibilitatea de a migra, de a deveni mai dinamic și mai deschis la nou, de a implementa inovații, sunt aspecte deseori perturbatoare pentru românii care au crezut că sunt asigurați pentru toată viața în privința locului de muncă, a spațiului de locuit, chiar și a partenerului cu care s-au căsătorit/recăsătorit. Zilele noastre se caracterizează printr-un dinamism accentuat al vieții sociale, dar și al vieții de familie, în general. *Condițiile social-economice* de la care s-a pornit în realizarea unei societăți democratice și a economiei de piață au fost deosebit de precare comparativ cu situația din majoritatea țărilor foste socialiste europene.

Bibliografie

1. *Anuarul Statistic al României*, Institutul Național de Statistică, București, 2004.
2. *Buletin statistic lunar*, nr. 8, INS, București, 2005.
3. *Buletin Statistic Lunar*, INS, nr. 2, 2006.
4. Giddens, Anthony, *A treia cale*, Renașterea social-democrației, Editura Polirom, Iași, 2001.
5. Goody, Jack, *Familia Europeană. O încercare de antropologie istorică*, Editura Polirom, Iași, 2003.
6. Human Development Report, *Published for the United Nations Development Programme* (UNDP), New York, USA, 2004.
7. Human Development Report, *United Nations Development Programme* (UNDP), 2005.
8. Iluț, Petru, *Sociologia familiei*, Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Istorie și Filosofie, Catedra de Sociologie, Cluj-Napoca, 1993.
9. Neamțu, George (coordonator), *Tratat de asistență socială*, Editura Polirom, Iași, 2003.
10. Rotariu, Traian, *Demografie și sociologia populației*, Editura Polirom, Iași, 2003.
11. Saxton, L., *The Individual, Marriage and the Family*, Seventh Edition, Wadsworth Inc., Belmont, 1990.

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

Revista semestrială „Societate și Politică”, editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, evaluată de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior la categori D, având ISSN: 1843-1348, publică lucrări de cercetare originale, comunicări științifice validate în cadrul unor conferințe internaționale, studii și recenzii, semnate de autori din țară și din străinătate.

Prezentarea materialului în vederea publicării

Prin apariția unei lucrări în revistă, dreptul de autor se trece asupra revistei și, ca atare, lucrarea nu mai poate fi trimisă spre publicare, integral sau parțial, unei alte reviste, decât cu acordul Comitetului de redacție. De asemenea, revista nu publică lucrări apărute în alte reviste din țară sau străinătate.

Lucrările trebuie să aibă circa 12-20 pagini A4 (inclusiv grafice și tabele), scrise la un rând, pe o singură parte a paginii, cu caractere de 12, cu Font Times New Roman. Textul nu trebuie să conțină ștersături sau adăugiri de mână, să nu conțină macrouri sau comenzi de format.

Materialul va cuprinde:

- **titlul**, cu dimensiunea 18, aldine, centrat;
- **prenumele și numele complet al autorilor** (numele se va scrie cu majuscule), cu dimensiunea literei 12, cursiv, justified;
- **rezumatul în limba engleză**, aproximativ 15 rânduri, dimensiunea literei 10, italic, justify;
- **cuvinte cheie – key words**, între 4-6, dimensiunea literei 12, italic, centrat;
- **textul articolului** cu dimensiunea literei de 12;
- **bibliografia, obligatorie pentru orice articol**, se scrie conform Convenției de la Vancouver, cuprinzând în ordine: Autor (în ordine alfabetică), Titlu articol, Numele publicației, Editor, An de publicare, Volum, Număr, Pagini.

Exemple:

- pentru reviste (periodice) [1] HUFFMAN, J.C.; LEWIS, L.N; Inorg. Chem., 19, 1980, p 2755.

- pentru referințele documentelor de pe internet se citează autorii, instituția, denumirea (titlul) documentului, adresa URL, data consultării.
- **Tabelele și diagramele**, figurile sau alte desene vor fi inserate în text la locul potrivit, numerotate cu cifre arabe (Tabel 1,2 etc. sau Fig.1,2.etc.) și vor avea o rezoluție cât mai bună pentru a nu împieta asupra calității materialului.

Notele reprezintă o parte a bibliografiei și vor fi introduse în cadrul acesteia la sfârșitul lucrării.

Trimiterea spre publicare a unui articol presupune implicit următoarele:

- a) Manuscisul a fost aprobat de toți autorii;
- b) Că există permisiunea de publicare din partea instituției căreia îi aparțin autorii;
- c) Că lucrarea nu a fost și nu va fi publicată sub orice altă formă în nici o altă publicație;
- d) Autorii acceptă transferul total și necondiționat al dreptului de copyright asupra lucrării.

Instrucțiuni pentru trimiterea articolelor în formă electronică

Manuscrisele se trimit pe cale electronică la adresa miovan@uvvg.ro, sau pe suport electronic și listat, la sediul redacției: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, 310025 Arad, Bd. Revoluției, nr.94-96 - revista „Societate și Politică”.

Alte informații: telefon /fax - 0040/0257/284899

Persoană de legătură: prof. Dumitrean Daniela

Manuscript Submission

Legal requirements

Submission of a manuscript implies: that the work described has not been published before; that it is not under consideration for publication anywhere else; that its publication has been approved by all co-authors, if any, as well as by the responsible authorities – tacitly or explicitly – at the institute where the work has been carried out. The publisher will not be held legally responsible should there be any claims for compensation.

Permissions

Authors wishing to include figures, tables, or text passages that have already been published elsewhere are required to obtain **permission** from the copyright owner(s) and to include evidence that such permission has been granted when submitting their papers. Any material received without such evidence will be assumed to originate from the author(s).

Reviewing procedure

Societate și Politică Review follows a double-blind reviewing procedure. Authors are therefore requested to place their name and affiliation on a separate page. Self-identifying citations and references in the article text should either be avoided or left blank when manuscripts are first submitted. **Authors** are responsible for reinserting self-identifying citations and references when manuscripts are prepared for **final submission**.

Manuscript Preparation

Title page

The **title page** (separate) should include:

- The name(s) of the author(s)
- A concise and informative title
- The affiliation(s) and address (es) of the author(s)
- The e-mail address, phone and fax numbers of the corresponding author

Abstract

Please provide an **abstract** of 100 – 150 words. The abstract should not contain any undefined abbreviations or unspecified references.

Keywords

Please provide 4 to 6 **keywords** which can be used for indexing purposes.

Language

The journal language is English, French, German or Romanian spelling and terminology may be used, but either one should be followed consistently throughout the article. Authors are advised to contact the editor in advance. We appreciate any efforts that you make to ensure that the language is corrected before submission.

Text

Text formatting

For submission in **Word**

- Use a normal, plain font (e.g. 12-points Times New Roman) for text
- Use *italics* for emphasis
- Use the automatic page numbering function to number the pages
- Use tab stops or other commands for indents, not the space bar
- Use the table function, not spreadsheets, to make tables
- Save your file in two formats: documents

Abbreviations and acronyms

Abbreviations should be defined at first mention and used consistently thereafter.

Footnotes

Footnotes on the title page are not given reference symbols. Footnotes to the text are numbered consecutively; those to tables should be indicated by superscript lower-case letters (or asterisks for significance values and other statistical data).

Acknowledgments

Acknowledgments of people, grants, funds, etc. should be placed in a separate section before the reference list. The names of funding organizations should be written in full.

References

The list of **References** should only include works that are cited in the text and that have been published or accepted for publication. Personal communications and unpublished works should only be mentioned in the text. Do not use footnotes or endnotes as a substitute for a reference list.

Citation in text

Cite references in the text by *name* and *year* in parentheses. Some examples:

- Negotiation research spans many disciplines (Thompson 1990)
- This result was later contradicted (Becker and Seligman 1996)
- This effect has been widely studied (Abbott 1991; Barakat et al. 1995; Kelso and Smith 1998; Medvec et al. 1993)
- Negotiation research spans many disciplines (Thompson 1990a, b)

List style (APA)

Reference list entries should be alphabetized by the last names of the first author of each work.

Recunoaștere națională

Publicația “*Societate și Politică*” se regăsește pe site-ul Ministerului Educației, Cercetării și Tineretului la adresa http://www.cncsis.ro/cenaposs/2006/rev_ed/reviste_cat_D.pdf fiind evaluată în anul 2007 la categoria D, cu numărul de cod CNCISIS 834.

Editarea și tipărirea prezentului număr al revistei au fost sponsorizate de S.C. RECOMAT S.R.L. – Baia Mare și S.C. NERO CON – PROD – Salonta, cărora, și pe această cale, le aducem mulțumiri.

Difuzarea revistei se face gratuit atât către universități, instituții de cultură din țară, cât și din străinătate.

